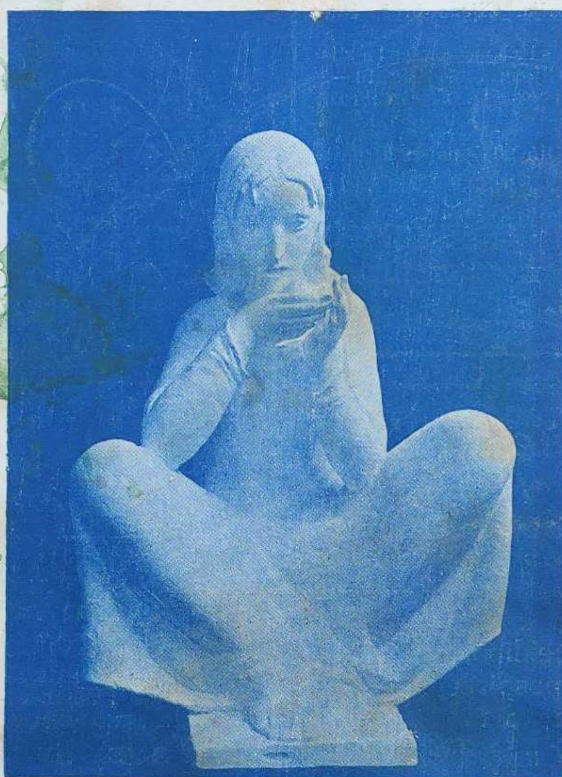
Vijenac

Poštarina plaćena u gotovom.

ILUSTROVANI DVOBROJ

VIJENAC

Vijenac

FRAN KRŠINIĆ: MOLITVA

1927

(KNJIGA VII.) UREĐUJE Dr. F. NIKOLIĆ, ZAGREB (BROJ 15. i 16.)

ILUSTROVANI

VIJENAC

Godina V. *U Zagrebu 5. kolovoza 1927.* *Knjiga VII. 15. i 16*

VLADIMIR LUNAČEK

Trepše

23. I. 1873. **1. VIII. 1927.**

MATO LOVRAK: RUŽENKA, SEDMO DIJETE

odilo se u podnevnoj sparini ljetnog dana. Na zaprepaštenje ukućana bila je opet djevojčica. Sad su imali pet djevojaka i dva dječaka. Došla je na svijet bez plača, gotovo nečujno, što je sve iznenadilo. Nadali su se, da će biti mrtvo, ali su se prevarili.

Sedmo je dijete osvanulo na šarenim blazinama. Svih se sedam izredalo na njima u kući, sagrađenoj od prijesnih opeka. U kući je toj bezbroj kreveta, jer je obitelj brojna.

Osim djece, otac i mati, djed, baka i suluda bakina sestra. Otac je bio stolar u šarenoj košulji i s dugim brkovima. U jednoj godini dana bi načinio u svom zanatu tri lijesa, deset prozora i jedan svadbeni ormar. Osim toga je uvijek šutio. Svoju ženu je volio.

Djedu su već dozlogrdila tolika djeca sinovljeva, pa je pio sve više rakiju i pripit svašta nelijepa brbljao. Sumnjivo mu bijaše, što mu je snaha sedmo dijete rodila baš o podne. — Zar mu nesretniku i glupanu nije dosta noći, već voli ženu i po danu! Hm! Hm!

Kad je bio trijezan, šutio je djed. Popravljao je lovcima stare zarđale puške, a znao je i satove popravljati, pa čak i lonce krpiti. I starac je nosio vazda šarenu košulju i duge spuštene brkove.

Žene su u kući bile blijede, mršave i ispijene. Osobito mlada. Ona je radila i rađala. Staroj »tetički« su svi morali vikati, jer je bila nagluha. Osim toga su joj curjele noge, pa je bila ružna. Ipak si je utvarala, da je mlada djevojčica i da je svi momci vole, pa se i odijevala kao djevojčica, zbog čega — onako stara — izgledaše dozla boga smiješna.

Ukućani su se iz lijesova i popravljenih pištolja odijevali, pili rakiju i pivu te plaćali porez. Žene nisu pile. Osobito mlada. Ona je radila, rodila i gladovala.

Tako se živjelo u toj kući. Sličan život provode još mnoge kuće u tom selu. U njima stanuju doseljenici. Oni povećavaju broj ljudi u selu i pune seosku školu djecom. Rade kao crvi. Muškarci znadu tući svoje žene, kad im rode peto dijete. Nisu pravdaši kao slavonski seljani starosjedioci. Vječno šute.

U tom selu je još dućan, gostiona, škola i mala crkvica. U dućanu se prodaje stara roba. Gostioničar se obogatio rakijom. U školi uče djecu učiteljica i učitelj. Oboje nabusiti i zločesti ljudi. U kapelicu dolazi pop tri puta na godinu. Osim toga dođe i na sprovode. Najviše se umire od sušice. Liječnik zaluta ovamo samo onda, kada cijepi djeci kozice. Tom zgodom grdi matere i naziva ih kravama. To se događa baš onima, patnicama, koje su jedino krive za to, što djecu rode.

Iza kuća su oranice, onda livade. Na kraju je rijeka. Obale su joj obrasle visokom živicom. Dno rijeke je po metra debelo blato puno trnja. Voda je mirna i siva. Osim nešto riba, ima u njoj bezbroj zelenih žaba i kornjača. Zmije ispod panjeva vrebaju na žabe.

Mlada mati iz spomenute kuće je ležala poslije porođaja samo jedan dan. Trebalo je ustati, jer je bio nastao silan posao, a nije mogla podnijeti ni prekorne poglede ukućana. Stidjela se zbog sedmog djeteta. Svi su šutjeli u kući i čeznuli, da sedmo umre.

Mati je kriomice dijete dojila i obilazila ga. Sva je sreća, što je ono bilo dobro i nije plakalo. Tako je sedmo dijete dvije godine ležalo u zipki i motrilo nesvjesno nebo ili strop u kući.

Mlada žena nije plakala. U tim se kućama ne plače i ne smije. Svi ponajviše šute. Pa čak i djeca! Djeca tih kuća — kad su vrlo malena — slabokrvna su, malo poslije su prljava i sa velikim trbuščićem. Dok odrastu u mladiće i djevojke, zgrbe se i kosti im iskoče. Kad odrastu u ljude, nose velike brkove, a žene su ispijene. Kad ostare, postaju posve ružni.

Najljepši su ti ljudi između desete i trinaeste godine, kad polaze još školu. Bit će, da im najmanje škode učiteljica i učitelj, iako su oboje zločesti ljudi. Tamo djeca plaču, ali tamo se i smiju. Tih uvjeta za razvitak nemaju u svojim dugim domovima sa dva prozora.

I mala Ruženka je postala vrlo lijepom u osnovnoj školi. Nije ona slušala učiteljevo tumačenje o množidbi razlomaka s desetinskim brojem. Nije ona to voljela, već je voljela plač i smijeh u školi. Škola je malu Ruženku poljepšala. Osobito peti razred, kad je zašla u trinaestu godinu.

I baš u tom razredu je primijetila, da se među dječacima najljepše i najobjesnije smije Emil. On je bio čist i lijep dječak u žutom sametnom odijelu i bijelih zdravih zubi. Obraze je imao kao jabuke, onda modre oči, a plavu kosu vrlo kovrčastu.

Opazila je, da je vrlo jak. I osjetila je to jednom, kad ju je ulovio na dvorištu u igri i oštro je uštinuo. Kad se rasrdila na njega, on se naglo k njoj okrenuo i drsko ali lijepo joj se nasmijao. Prvi puta se njoj netko ravno u oči nasmijao! Glava od glave ni metar ne bje daleko. Zapamtila je Ruženka taj smijeh. Uvijek joj je lebdio pred očima, makar se silila, da pažljivo sluša svoga učitelja. Nije se usudila pogledati više u dječačke klupe. Sama je osjećala, da joj pogledi u Emilovu klupu nisu više tako bezazleni kao nekoć, a to bi mogle opaziti njezine zlobne drugarice, koje se sve otimahu za Emilovu naklonost.

Svršili su peti razred. Nastali su veliki praznici. Ruženka je žalila za školom. Više je ne će polaziti, nego samo nedjeljom. To se zove opetovnica. Čula je, da u toj školi učitelj najviše tuče, a da škola najkraće traje.

Preko praznika je pasla svoju kravu u livadi kraj rijeke. I opet nije više čula ni plač ni smijeh. Svi su šutjeli. Onako sama kraj rijeke čeznutljivo bi pogledavala često prama školi, gdje je ostao Emilov smijeh. Razdragalo ju je to sjećanje kao hladan povjetarac za sunčeve pripeke. Zato je nastojala, da što više o tom misli. U grudima joj je bio tada čudan i divan osjećaj. I nehotice bi često spuštala oči na grudi i začudila se redovno. Njezina šarena i jednostavna haljinica se napela na grudima. Ruženki se pričinjalo, da

joj se grudi to jače napinju, što više doziva Emilov drski i lijepi smijeh sasvim blizu k sebi, ni po metra daleko.

No praznici su se strahovito oduljili. Poslovi na polju postajali sve teži, a sunce sve jače pripicalo. Ruženki se činilo, da se ona sa svojom kravicom sve dalje udaljavala od sela, kao da se polja produžila. Škola se gotovo nije ni zamjećivala čak odavde od rijeke u gustom i sparnom uzduhu. Emilov smijeh odlazio je sve dalje. Ruženka je šutjela i često uzdisala. Bila je sama i vrlo daleko...

Ruženka se stidjela svojih prsa, što se napinju i u kući ih je vazda skrivala. A da je tome Emilov smijeh kriv, tu tajnu ne bi nikome kazivala ni za blago cijeloga svijeta!

da grudi i uzdrhta. Izbočila se njena slatka tajna u divnim zaobljenim oblicima dviju jabuka. Nije li ona dobro slutila?! Kao Emilovi nasmješljivi obrazi! Samo je on opaljen u licu, a njene grudi su dvije tvrde i bijele snježne loptice. Pređe lagano rukama po njima, no spusti ih naglo. Od čudnog baršunastog osjećaja klone i sjedne pod grm. Kao da joj je zraka ponestalo u taj čas. Stisnu usne, uzdigne nosić, nadme grudi, da duboko usrkne zrak.

Ne dospjede. Od nenadanog užasa se odjednom okameni. Srce joj htjede iskočiti ispod lijeve strane zaobljenih grudi. Pritisnula ga je objema rukama. Livadom je začula dječačke glasove, njoj poznate. Kao na smrt prestrašena srna okrene glavu prema livadi. Ne! Ne mogu je oni vidjeti.

NAŠI KIPARI:

Fran Kršinić: Molitva

Ipak je Ruženku vazda vukla želja, da se jednom ojunači, razotkrije sva tamo iza grmlja uz rijeku i da se vidi. Svući će se do gola, da vidi svoje grudi, svoju slatku tajnu. Dugo i dugo je oklijevala, da udovolji svojoj potajnoj i žarkoj želji. Borila se sama sobom i mučila se.

No jednog dana nije mogla izdržati. Tajanstvenost hlada ispod grmlja uz rijeku vukla ju je neodoljivom snagom. Obazre se plaho na sve strane. Nigdje nikoga. Krava mirno pase. Daleko na polju čuje se zveket oštrih kosa, što ruše zlatno žito i plaše prepelice.

Ruženki je srce udaralo nemirno. I u glavi ga je osjećala. Provukla se ispod grma. Žabe se poplašiše i poskakaše u vodu. Želja je dostigla vrhunac. Dršćućim rukama segne za kopčama na leđima. I onaj tren pade haljina. Ruženka pogle-

Proći će mimo. Već su vrlo blizu. Ona ih dobro vidi. Mnogo ih je. Svi su to njezini drugovi iz petoga razreda. Svi su goli, a haljine svoje nose pod pazuhom. Pred svima je Emil. Kako li se on ne stidi, sunu glavom Ruženki. Sav je znojan i opaljen od sunca. Mokra mu kovrčava kosa prilegla. Oči još više modre na opaljenom licu. Zubi kao snijeg bijeli. On se opet smije. Lijevom rukom čvrsto drži svoje odijelo, da što ne izgubi, pa mu se na toj ruci napela miška. Desnom se rukom neprestano i vragoljasto pljeska po golom bedru noge.

Najednom stane naglo i okrene se prama rijeci. Ruženka iza grma gotovo da ne vrisnu i ne padne u nesvijest od straha i stida. Pokri oči rukama i nastojaše, da joj se ni dah ne čuje.

— Dečki, ja ću se ovdje kupati! — viknu obijesno Emil svojim drugovima.

— Ja ne ću! Ne ću ni ja! uzgraktaše se njegovi drugovi. — Mi znademo za ljepše mjesto! Tu imade zmijâ!

— Neka ima! vikne Emil junačno. — Zmije u vodi ne grizu! Idite, kud vas volja! Meni je već jako vruće, šta ću dalje izbirati.

Ruženki je bilo, kao da će ovaj čas umrijeti, ako se ne spasi. Pobjeći ne može na livadu. Da potrči obalom i da se malo dalje zabuši u trnovito grmlje i da čeka? Kasno je! Emil se zaletio prama rijeci. Digao glavu kao obijesno ždrijebe, pa se zatrčao izdaleka, da preskoči grmlje i pljusne u vodu. Raširio oči, digao nos i juri preko livade go i lijep kao mali faun.

Ruženki prestade srce udarati, uhvati je neka slabost i klizne naglavce u rijeku. Tamo je ne će on vidjeti, makar je više nikad ne vidio.

Emil začu laki pljusak vode i sjeti se zmije. Stade tik pred grmljem kao ukopan i načuli uši vruć i zadihan.

Najednom se prene, razmakne rukama granje i zirne u rijeku.

— Ruženko! krikne i provuče se kroz grm, raskrvarivši si rame o trn.

— Joj! Joj! Joj! plakala je Ruženka, punih usta vode i mlatila rukama kao utopljenik.

Emil skoči u rijeku i dopliva do nje. Voda je praskala i šumila od njegova plivanja. Ruženka mu se uhvati za ruku.

— Pusti mi lijevu ruku, ljutio se Emil, ne boj se. Tu nije tako duboko. On je jednom rukom ogrli oko vrata, a drugom plivaše. No tako je Ruženku još više gnjurio u vodu, a ona se gušila.

— Ruženko, odbaci se, da te uhvatim bolje. Što se bojiš?

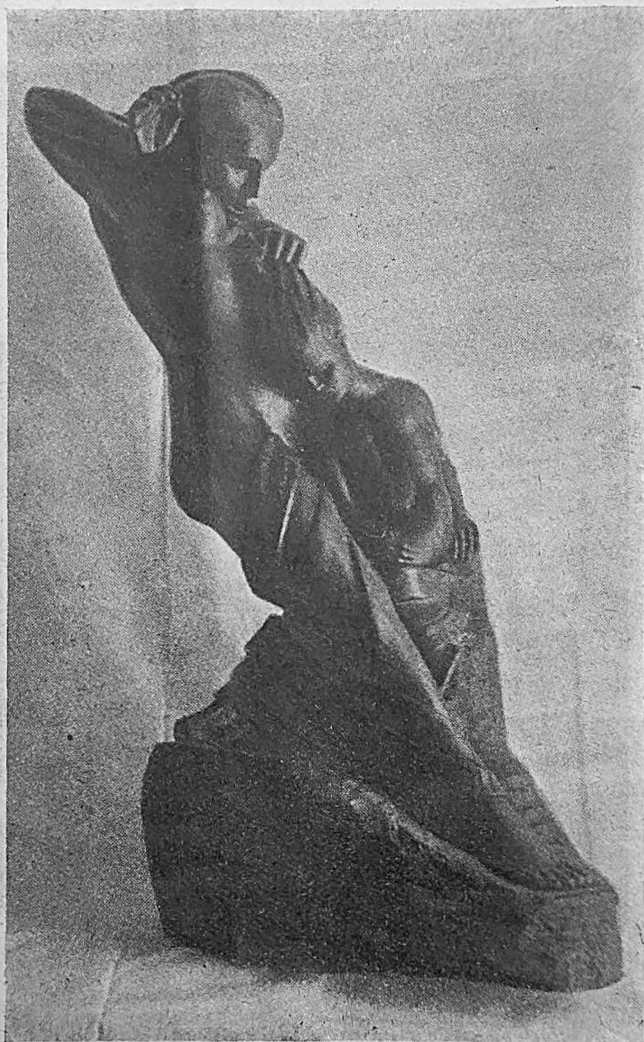
Ona učini, a on je rukom obuhvati ispod grudi i čvrsto je pritisne k sebi te plivaše mučno, teško pušući te gledajući blizu obalu izbuljenim očima od naprezanja.

Ruženka ga je samo jednom dospjela pogledati. Imala je vremena pomisliti, kako bi mu one lijepe modre oči mogle pasti u dubinu rijeke. Osim toga još jednom osjeti, kako je Emil jak. Čvrsto ju je držao tik ispod njezine tajne, da je sve bol osjetila i to baš on, krivac njene slatke tajne!

Doplivaše.

— Prihvati se za onu granu — viknu joj Emil — ja već ne mogu disati. On joj još po-

NAŠI KIPARI:

Đuro Skarpa: Zločesta mati

mogne, podignu je ispod bedara i skoči za njom na obalu.

Sjedoše u travu zadihani, a okrenuti jedan prama drugome ni po metra daljine i zaboraviše od straha, da se stide. No Emil se prije umiri i pogleda Ruženku. S obadvoje se cijedila voda niz vrat, prsa, trbuh i kroz žlijeb niz bedra uzdrhtalih nogu.

— Ne valja da tu sjedimo u hladu — reče Emil i pogleda ponovno Ruženku, te joj se nasmije ravno u oči kao da je već na sve zaboravio.

Emilov smijeh! Ruženki se odjednom uzburkale grudi i kao da joj rastu, rastu, te joj se

Još se samo ču pljusak vode, kao da se razbilo veliko staklo u tisuće komada. To se Emil obijesno bacio u vodu da se okupa.

Ruženka je bila uz kravu pedesetak koraka udaljena od Emila. Primirila se i napeto osluškivala svaki i najmanji šum, koji je dolazio od one strane. I ona ga je u duhu vidjela, kako se baca, pliva, osovljuje na glavu s nogama u vis. Izlazi onda mokar na obalu, da se ogrije i osuši.

Najednom prasne opet voda na onom mjesu, da su kapi sjajne na suncu kao biserje odskakivale iznad grmlja. I onda ona začu Emilov glasni i srađeni smijeh. Takav smijeh se čuje samo

NAŠI KIPARI:

Marin Studin: Madona (relief, drvo)

čini, da će se raspući. Odjednom se strašno zastidi i pokrije rukama grudi, te se sva sklopi.

Emil se zagleda u njene sakrivene grudi, zarumeni se do ušiju, a gornja mu usnica u desnom kuu trznu i on se naglo okrene.

— Ti si Ruženko luda! Zašto se ideš kupati, a ne znaš plivati? prekori je Emil u nekoj neugodnosti, samo da nešto kaže.

Najednom Ruženka cikne, trgne se i kao vjeverica hiro skoči k svojoj haljini te potrči k drugom grmu. Sakrije se i kao u groznici navuče haljinu, provuče se ispod grma i pojuri na livadu, da potraži svoju kravu.

iz zdravih i srčanih dječačkih prsa, a ugodno zazvoni, kad se lomi preko bijelih zubi i nevinih rumenih usta.

— Ruženko! Ruženko!! zaviče Emil neprestano se smijući. — Alaj smo bili ludi! Ti se ovdje ni ne bi mogla utopiti. Kad stanem na sred rijeke, voda mi je do trbuha... Ti si manja: Hodi da vidiš. Tebi bi bila do...

»Uh! Vidio je, vidio«, zgrozi se Ruženka i začepi uši. Nije htjela ono dalje čuti. Da ide onamo, da vidi? Zar je on lud?! I on se baš ništa ne stidi? No on bi se njoj opet nasmijao!... Da ide?!...

Kad je groznica malo popustila i ona još bila neodlučna, bi li išla k njemu ili ne, otvori uši i začuje osim Emilova mnogo drugih glasova. Čuli njegovi drugovi Emilov uzvik. Bilo im je ružno bez njega i drugom obalom dođoše k njemu, te poskakaše svi u vodu.

»Emil njima valjda ne će pripovijedati?« sunu Ruženki užasna misao glavom. »Mogao bi do-

VELIKI MAJSTORI DRVOREZA:

Albrecht Dürer: Borba arhanđela

duše. Ali valjda ne će baš sve! Ne će ona slušati. Ne može, ne može!«

Uzme šibu i poče uzrujana tjerati začuđenu kravu dalje, dalje, sa livade na strnjiku od ječma, gdje je bilo tako malo trave...

Ruženka se poslije nekoliko godina udala za Emila. Vele, da ju je morao oženiti. Ruženka je zanijela s njim kao djevojka. Selo je pričalo, da ju je mati nagnala na taj korak. Kako je Ruženka sirota, bojala se mati, da joj ne ostane neudata. Ruženka je posrnula opet iz straha, da je ne snade sudbina njezine stare i sulude »tetičke«.

Svadba je bila mrtva, bez pjesme i veselja. Obavila se kao kakova dužnost. Na svadbi je svirao djed prastare polke na pokrpanoj harmonici.

Sutradan, poslije svatova išlo se u polje na uobičajeni posao. Tako i u Ruženkinoj kući nasta život isti kao i u roditeljskoj. Ona je postajala sve ispijenija, a njen muž Emil pustio duge žute brkove. Življahu u jednoj novoj kući bez smijeha i plača, sagrađenoj na brzu ruku od prijesnih opeka sa dva prozora do ceste.

I u Ruženkinoj se kući radilo i šutjelo. Emil je svoju ženu volio. Osula su ih djeca. Ruženka

je sa strepnjom očekivala peto dijete. Kad je pretrpjela ono, što je očekivala, došlo je šesto, a sada očekuju već i sedmo...

Samo jednom joj se pričinilo, da bi mogla saopćiti svome mužu tajnu iz trinaeste godine.

Bilo je to jedne mekane ljetne večeri, pune mjesečine, kad legoše rano u postelju. Bila je noć u oči nedjelje. Oboje se okupali i presvukli u

Činilo joj se, da se sa Emilom poslije onog događaja na riječi nije više ni rastajala. Tako su bili blizu jedno drugome. On joj se nasmijao bijelim zubima i tad je ustao i zakoračio tik do nje, skinuo joj ruke sa grudi, obuhvatio ju je snažno kao div i podigao je iznad zemlje. Pregazio preko rijeke, držeći je kao plijen i nosio preko polja sa zlatnim žitom i crvenim makom... Upravo

VELIKI MAJSTORI DRVOREZA:

Lucas Cranach: Sv. Juraj

čisto, a posteljina mirisala svježinom zraka, što ga je upila zračeći se cio dan na suncu. Ruženka se tijesno privila uz leđa Emilova, a on joj privuče slobodnu lijevu ruku i stisnuv njezinu vrelu u svoju šaku, provuče ih kroz raskopčanu košulju i potraži srce svojih širokih grudi i pritisne ih na nj.

Ruženku je do nesvijesti omamilo živo sjećanje. Cijelim tijelom razli joj se rajski osjećaj.

leti preko cvjetnih livada bez prekida, bez odmora cio dan na suncu što prži. Nosi je nosi sve do noći u nepoznate krajeve u tihi gaj, gdje slavuji pjevaju. Ne da je nikome! Traži mjesto, da je zakloni i od mjesečevog radoznalog pogleda. A kad ga nađe, osjeti, da je spušta na sočnu i kao svila meku travu, kleče pored nje, poravna joj dugu i zamršenu kosu, nagne se nad nju, a ona vidi samo njegove modre oči, kako probijaju mrak i

onda osjeti njegove vruće usne na svojoj kosi, po čelu, na očima... Za čas ih opet oćuti na vratu, ramenima... i na grudima..., a tu njegovi poljupci pale, pale, a ona začudo ne viče, ne brani se, ne stidi se, već se smije, smije... i ne bi marila da umre...

Tad baš, kad je sjećanje treslo njom kao groznica, izvuče ona naglo svoju ruku iz muževljeve. — Emile! zovnu ga vrućim i drhtavim glasom.

— Što hoćeš?! upita prestrašeno iza sna Emil, sjednuvši na postelju. Mjesec je baš obasjao cijelu postelju.

U Ruženki se onog trena nešto slomi i gotovo da ne zaplače.

— Ti već spavaš? Ja ne mogu nikako zaspati, odgovori ona slomljenim glasom.

— To je zbog mjesečine, reče Emil podosta zlovoljno. — Sidi s kreveta, pa metni na prozor štogod, da ne sja baš na krevet!

Dok je Ruženka zastirala prozor, njezin muž je umoran od rada preko dana slatko zahrkao. Ruženka teško uzdahnu i obide kolijevku, gdje je spavalo prvo dijete. Popne se tad na postelju k mužu i zašuti.

Ubi je stid i prvi i drugi put, baš kad joj se činjaše, da joj se život ipak nasmiješio. Zato je radije zašutila upravo kao i njezina mati, da bol bude manja.

LJUDEVIT KRAJAČIĆ: VERGLAŠ

Osim trošnih orguljica, s kojima je svaki dan rano izjutra obilazio gradskim ulicama i postajkivao gotovo ispred svakih ulaznih vrati, koncertirajući tako dugo, dok ne bi svima dosadio i dobio svoju platu, imao je Tune Varga u kući još dva odraslija sina i pozlobljivu pristaru ženu. I dok je orguljice, o koje su s prednje strane bile napete dvije smiješne, živim šarenilom obojene ljudske figure, sačinjene od ljepenke i tako namještene, da su za vrijeme svirke neprekidno plesale, dok je dakle te svoje drage orguljice, zapravo svoju hraniteljicu, ispred kiše i teške sunčane žege čuvao kožnatim prekrivačem, dotle je svako veče sav zarađeni novac trošio u pijančovanju sa svojima. Svi su oni, i on, i žena njegova Berta i sinovi, bili ljute pijanice. Pijanstvo ležalo je u njima kao potmula bestija, koja se kroz dan pritajivala, a kad bi se gradom počele protkivati sive noćne tišine, budila se ona u njima u svakome na svoj način i trgala im onda do očajavanja i potpune zamorenosti dugo u noć, bijedom i onako unakaženi život, međusobnom mržnjom i ogavnim preziranjem.

Otac mi je više puta, kad bi se ta grozna bestija u njima sve četvoro razlajala tako glasno, da se njeno lajanje čulo po čitavoj kući i kad se toliko razbjesnila, da su jedan na drugoga navaljivali šakama i golim zubima, pripovijedao, da je sljepoći verglaša Tune opet krivo samo njegovo pijanstvo. Sve do osljepljenja on je u jednome vladinom odjeljenju bio služitelj nekoga »presvijetlog«. Važna osoba. Sjedio je u predsoblju, milostivo primao stranke uvijek spreman da stisne dlan, a kad na njemu osjeti napojnicu, i prema visini napojnice ocjenjivao važnost i hitnost pohoda, pa prema tome i posve svojevoljno stranke najavljivao svome »presvijetlome« gospodaru. Napojnice dakako nije spremao po onoj »Čuvaj bijele novce za crne dane«, a njegov je crni dan tako nenadano došao. Negdje mu jedne noći netko teško uvrijedio »presvijetloga«, pa se on ljuto za svoga gospodara zauzeo. Najposlije se pijani ljudi i potukoše. U tučnjavi pogodi ga nečija pivska boca upravo u oči i odonda je izgubio vid. »Presvijetli« mu se harno odužio. Po njegovoj preporuci, jer je postradao u odbrani časti svoga gospodara, nabavljene su mu na državni trošak orguljice, pa je tako od služitelja postao verglaš. Promijenio je gotovo preko noći zvanje, no ćud mu je ostala ista, a dlan je njegov postao još osjetljiviji na bakšiš.

— Davno je tomu, davno, jer Tuna je već dosta star!, završivao je otac svoje pričanje o sudbini verglaša Tune, pa odmahnuo rukom.

Međutim, dok mi je tako otac pripovijedao o teškoj nesreći verglaša Tune, u njihovu se stanu bestija u njih sve četvoro sve jače, sve glasnije razlajavala. Niska, uprljana sobica, u kojoj osim pocrnjela i osjetljivo zarđala štednjaka, stola, nekoliko rasklimanih solica, pa otrcanih slamnjača porazbacanih po golome podu uopće nije bilo namještaja, — tresla se sva od laveža razbješnjele bestije i taj njen lavež, zasićen ogavnim zadahom alkohola, sve je snažnije rastao po mračnome hodniku i poput nevidljive nemani ulazio i na otvorene prozore u naše stanove. Negdje za rana proljeća doseliše se u naše dvorište verglaš Tuna i sva njegova porodica. Još pravo ni laste nijesu bile stigle pod svoje stare krovove.

— Lopovi, besramnici, gadovi, vucibatine i besposlice, sve ću vas pobiti!, hrapavo, raspijeno i zaplićući jezikom vikao je verglaš Tuna.

— Kakve vucibatine! Tko je lopov i gad?! Reci, stara ništarijo, koga ćeš ti pobiti?, derali se sinovi teturajući na rasklimanim nogama.

— Vas, va-as! Hulje!

— Eh, ako te ja...!, grozio se jedan.

— Tko, zar ti...?, bjesnio je verglaš.

— Da, ja... stari klipane! Krv će ti odmah na te tvoje ćorave oči!

— Uh, uh... pseto!, uhukao je slijepac i rukom se hvatao boce na stolu, u kojoj je još preostalo više od polovice gustoga crnog dalmatinskoga vina.

— Udri, sine, udri samo staru pijanicu! Drugo i nije zavrijedio!, podstrekavala bijes u svima pozlobljiva žena, koja je ruke i noge u vrućem pijanstvu razbacala u stranu, prosijedu kosu razmrsila po unakaženome licu, a haljetak razgalila tako, da se ispod njega široko probila zamazana i izderana košulja, pa između njenih pukotina izvirila i smeružana, davno neoprana koža.

— Berta, krmačo, jezik za zube!

— Kakav jezik, beno benava! Ti meći svoj i ne vrijedaj sinove. Zlato su oni u našoj kući!

— Kopilad... slamnjačo ti svačija!, derao se verglaš Tuna i čvrsto, grčevito hvatao bocu za gladak, ovlažen grkljan; kao da je ulovio za vrat guju otrovnicu.

— Šta-a! Šta si ti zinuo, pogana jezičino! Ja, pa slamnjača! Svi me znadu... poštenu... pfuj, lupežu stari, pfuj... slijepa strvino!, skakala je oko njega podivljala zvijer od žene, teturala, posrtavala, grabila se rukama za stolicu, na kojoj je on sjedio, zelenim mu se i zapaljenim očima zagledavala u suzljive očne šupljine i pljuvala mu u obraz.

— Berta, Berta-a!

— Udrite ga, djeco, udrite! Obranite čast svoje matere! Djeco-o! Udrite-e! Drugo nije zaslužio-o!, vikala je i jednako mu pljuvala u obraz. A on, slijep, bez pravoga shvaćanja, gdje se to na nj survala ta pobješnjela zvijer u ženе, naglo je digao bocu i zavitlao njome iza sebe i gotovo svom je snagom bacio prema onoj strani, s koje mu je u onaj čas dolazio ušima Bertin glas. Ona je međutim poput oprezne divlje mačke skočila na drugu stranu, pa je boca svoj cilj promašila i udarila jakim zvekom o zid. Čas poslije i starac je posrnuo oboren naglim udarcima sinova, koji ga zahvatiše s leđa. Nastalo je međusobno rvanje, kovitlanje i gušenje. I dok su se tri pobješnjele životinje u niskoj, smradnoj sobi gušile u međusobnoj borbi do potpune obnemoglosti, četvrta je bestija, Berta, neuravnoteženo prebacivala tijelo s noge na nogu sred dvorišta i dozivala u pomoć.

— Straža, gdje je straža!, U pomoć, ljudi, u pomoć! Ubit će mi sinovi muža!, vikala je, dok i njen glas nije posve obnemogao.

— Marijo, zatvori prozor, da ne slušamo toga pakla!, opomenuo je onda otac moju majku i duboko se nadvio nad novine.

— Ali, oče, oni zovu pomoć!, opazih ja.

— Pomoć! Njima pomoći ne treba! Sve je to gad! Smirit će se!, odgovorio mi je i dalje nastavio čitanjem. I zaista nakon nekoga vremena sve se smirilo. Berta je također utihnula, oteturala u sobicu i tu su svi zaspali po otrcanim slamnjačama kao da među njima kraljuje najljepša ljubav i potpuno saglasje.

A on, verglaš Tuna, poslije svega toga opet je svakoga ranog jutra izlazio sa stočićem ovješenim o ruci i orguljicama prebačenim širokim čemerom, kojim su sa svake strane bile vezane, preko leđa, u grad, da koncertira i pruža dlan za milostinjom. Lice mu je bilo smireno, kao da se upravo ništa nije dogodilo, no u duši bio je duboko povrijeđen i na licu je osjećao pljuvaljke kojima ga je obasula Berta. I dok je postajkivao ispred kuća, pa vrteći ključem iz orguljica izmamljivao bezbrojno puta slušane melodije, u duši mu se grčila bol, a misao je njegova i od orguljica, i od djece, koja se okupljala oko njega i nestašno se smijala onim smiješnim figurama na njegovim orguljicama, što plešu kao da su žive, pa i od svega bakšiša, što bi mu ga turali na dlan, jest, od svega je njegova misao bila daleko.

Skitala se ta njegova misao nekim dalekim nepoznatim svijetovima, daleko od grada, daleko od svega živoga, daleko od njega samoga i bila je samo protkana njegovim mračnim životom. Toliko je samo i imala veze s njim, s verglašem Tunom, koji je ukočeno stajao ispred kuća i posve mehanički okretao ključ od orguljica i primao milostinju. Ta njegova misao protkana njegovom boli,

VELIKI MAJSTORI DRVOREZA:

H. Holbein: Job

H. Holbein: Starac i smrt

njegovim teškim poniženjem lutala je beskrajnim, nepoznatim svjetovima tražeći izlaza iz svega toga njegova zla. I samo onda, kad bi se i ona vratila izmučena uzaludnim traženjem ponovo u svoga roditelja, onda je verglaš Tuna kao ponešto oživio. Osjetio je onda opet na dlanu darovanu milostinju; prisluškivao je nježnome smješkanju i radovanju djece; slušao je hrapavo pjevanje svojih orguljica i počeo je da ključem brže okreće samo da pjesma bude življa i ples onih figura, kojima se djeca na njegovim orguljicama toliko raduju, što veseliji i brži.

I tako iz dana u dan. Sve teže, sve nesnošljivije, sve beznadnije. Izlaza ni otkuda. Misao se nakon teškoga lutanja uvijek vraćala jednako prazna, jednako siromašna i bez odgovora, kakva se i otiskivala od njega u nepoznate svjetove. Očajavanje zaokupljalo je njegovu dušu. I dani su prolazili ponavljajući bezbroj puta iste nevolje i na-

VELIKI MAJSTORI DRVOREZA:

Adolph Menzel: Voltaire

noseći verglašu Tuni iste i slične boli. Najposlije jednoga dana poslije teške noćne bitke u kojoj je stariji sin verglaša Tunu pesnicom udario medu očne šupljine, a pozlobljena žena svoje mu trule zube malone zarinula u grkljan, njegova se misao upravo na povratku kući vratila kao oplođena. Sve mu je postalo jasno. Čas je stao na rubu pločnika i prisluškivao, dolazi li mu tko ususret. Nije dugo čekao. Čas poslije začuje lagane, sitne korake. Djevojčica.

— Dobro dijete, imaš li vremena!, upitao je, kad mu se djevojčica posvema približila.

— Imam!, kao čisto srebro zazvečio mu u ušima glas djeteta.

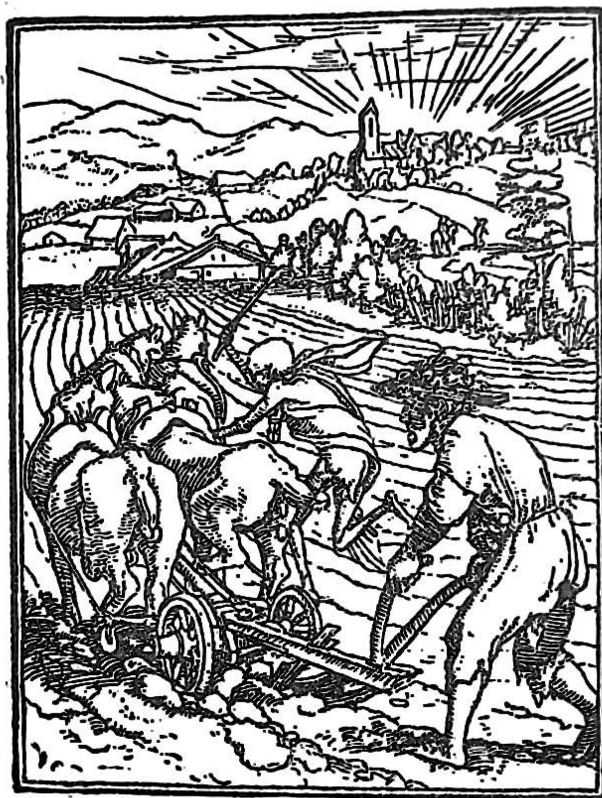
— Hoćeš li mi učiniti jedno dobro?

— Hoću! Da vas odvedem kući; — gdje stanujete?

— Ne, ne! Kući znam i sam! U jednu nožarnicu!

— Hoću! Upravo nije daleko odavle! Hajdemo!...

Djevojčica ga pograbila za ruku i oboje je koračalo čas posve bezglasno. Verglaš Tuna samo

H. Holbein: Orač

je u svojoj nutrinji osjećao, kako mu rješenje, kojim se njegova misao nakon duga lutanja oplodila, dozrijeva u duši i sve mu snažnije zaokuplja svu preostalu muškaračku snagu.

VELIKI MAJSTORI DRVOREZA:

Alfred Rethel: Smrt kao prijatelj

— Evo ovdje smo!.. Da vas odvedem unutra?

— Odvedi, dobro dijete!, prihvatio je verglaš Tuna i vođen djevojčicom unišao u radnju. Ku-

pio je velik, oštar nož. Čvrsto ga je nekoliko puta prihvatio za korice i u različnim zahvatima kao da ispituje, u kome mu zahvatu čvršće stoji u šaci. Platio je svim taj dan dobivenim milostinjama. Jedva mu je ostalo nekoliko groša.

— Hvala ti, dijete moje, sad ću sam kući!, rekao je djevojčici, kad su izašli iz radnje. Nož je turio u nutrašnji džep svoga okrpanog kaputa. I rastadoše se.

— Danas ima sve da se svrši! Osveta dolazi, a sve poniženje treba da je oprano! I ono varanje s tuđim ljudima, i ono prodavanje tijela svakome, pa to pljuvanje u obraz moj starački, sve treba da je oprano!, prekapao je u sebi verglaš Tuna oprćen na leđima šutljivim orguljicama i oružan oštrim nožem, pa tapkajući palicom uz rub pločnika, kako ne bi sašao stramputice.

Neobično se kasno vratio kući. Ona ga je sa sinovima izgledala na vratima gotovo nestrpljivo. Bestija u njih troje žeđala je.

— Koliko hoćete! Danas neka je veselije, negoli ikada dosad!

Odoše, a on je ostao sam s Bertom. Čas šutnje. Oboje je osjećalo, da između njih leži dubok jaz i da je njih međusobno ponajprije rastavila mržnja u svome početku, a sad, kad se razbujala do prave bujice, sad ih međusobno veže i ne da im, da se mirno rastanu.

— Berta!, napokon je on prekinuo.

— Što hoćeš?

— Gledaj, dođi mi ovamo. U tu moju gadnu očnu šupljinu mora da se zaletila neka noćna mušica! Smeta me, draži i suzi! Dođi, izvadi mi je, da moje suze ne smetaju našemu veselju!, govorio je on gotovo mekano kao pamuk.

— Gle, gle, kako si danas svilen!, rekla je ona i ulovila mu prstima desnu očnu šupljinu. On je osjetio, kako se sva nadvila nada nj, kako mu se tijelom upravo prilegla kao da prileže uz dragana i u njem se za čas sva odluka pokoleba.

Alfred Rethel: Mrtvački ples

— No, stari, gdje si tako dugo zaostao!?, viknula mu je, kad ga je ugledala gdje je ušao u dvorište i stao se sigurnijega koraka kretati naprijed.

— Zakasnio sam, je li?, smješkao mu se glas. On je gotovo u sebi osjećao neko zadovoljstvo. Bio je uvjeren, da danas ne će biti ponižavan i pljuvan. Bit će opran, vjerovao je.

— Slabi poslovi! Nikakva zarada! Par groša jedva!, rekao je stupivši u sobu i iz džepa izvadio, pa na stol stresao jedva nekoliko groša.

— Pa što ćemo s time! To ni tebi nije dosta!?

— Ne vodi brige! Pomoći ćemo si, kako si svi drugi pomažu!, govorio je odlažući svoj alat.

— Hajde vas dvojica tamo krčmaru i zamolite ga, da nam dade na vjeresiju nekoliko litara vina! Uvijek plaćamo, dat će! Platit ćemo sjutra!, rekao je sinovima, kad je sve odložio i sio na svoj stolac.

— Koliko da donesemo?

— Ipak je ona moja!, prošla mu je misao.

— Gdje ti je taj gad?, prekinula ga je ona i njegova misao, koja se počela raznježavati, naglo skrene drugim smjerom.

— Ovdje, ovdje!, viknuo je, pograbio je čvrsto lijevom rukom za obje ruke, ustao naglo sa svojeg mjesta i trgnuo nož iz unutrašnjega džepa kaputa.

— Ne, ne, nije u oku! U srcu je traži, tamo me ona smeta! Tamo si je ti natjerala i njegovala je! Svačija si bila, moj si obraz pljuvaljkama ponizivala! Sve valja, draga, oprati! Sve! A to se pere samo krvlju!, vikao je i nadnosio se nad njena rastvorena usta. Posve je bio siguran kad treba udariti.

— Tuna!, viknula je ona, ali on više nije čuo. Duboko je zasjekao nožem prema njenome srcu, za čas osjetio mlaz krvi na svome obrazu, kao da to ona uistinu izapire pljuvaljke s njegova li-

ca, a onda mu se tijelo njezino u ruci učini teško kao olovo.

— Berta!

Glas mu je prošao mrakom bez odaziva. Osjećao je, kako mu samo sve nagliji mlaz krvi udara po licu. Raširio je šaku, a tijelo mrtve žene srušilo se na pod muklo, kao da je pala mokra ilovača.

On se uspravio. Bio je posve miran. Nož je još uvijek držao zgrčeno u šaci i šupljim očima gledao preda se. Pred njim kao da je sve oživljavalo, kao da je sve poprimalo oblik života; on je gotovo razabirao svijetlo i sjenu; tako je njegovoj nutrini bilo jasno sve, što je učinio.

I tako su ga našli ukočena kraj mrtva trupla i sinovi i straža. Osudiše ga, koliko se sjećam, na desetak godina. Slobode nije više doživio, ali mu dopustiše, da je svoje orguljice ponio sa sobom i za vrijeme, kad su ostali kažnjenici šetali dva po dva po dvorištu kaznionice, on je koncertirao na svojim orguljicama, ali bez milostinje. Ona mu najposlije više nije ni trebala.

IZ NAJMLAĐE LIRIKE

BESKUĆNICI GOLI...

Zapevajmo, drugovi, niz drumove bele.

Nama se daljno rumene zore nadaju,
u raskošnom cveću nas čekaju
poljane cele,
i za nama žalno daljine jadaju:
zapevajmo, drugovi, niz drumove bele.

Dočekaće nas negde u srebrno svitanje
u zanosu radosnom neznanke lepe,
izljubiće nam oči žedno,
blagosloviti naše skitanje,
i pokloniti svoje čežnje slepe.

A mi ćemo žudno daljinama, daljinama,
gde pijani pevaju vrtovi cvetni;
pesme će naše zvoniti visinama,
bićemo sretni.

Opijaćemo se suncima blistavih vedrina
žudeći neznanim stazama,
živećemo samo od nebeskih modrina,
ko cveće mlado u vazama.

Bićemo sretni.

A kada, drugovi, u očima našim
utrne sjaj
i tiho dođe kraj
besciljnom našem letu:
poklonićemo svoju mladost
i rasućemo belu radost
po beskrajnom svetu.

I jednoga jutra, na dalekoj cesti,
neznanka lepa,
nasmejane, mrtve pesnike će sresti.

Đuro Gavella

POVORKE SMRTI I RAĐANJA.

Na nebu i zemlji dovek će nići voće,
Al zalud će pružati ruke večno-gladni.
Nositi oganj u sebi, srca pozdrav hoće,
Al sve će progutati prostor beščutni, hladni.

I zalud reči i suze, zalud svemirski zanosi,
Bićemo uvek sami.
Prolaze povorke smrti i rađanja —
Svećice mru u tami.

Jovan Popović

PIJANKA.

Noćas je
na svakoj razbitoj čaši
jednog tužnog
gradskog restorana
ostalo bezbroj snova naših.

Noćas se
mnogo vina prosulo,
mnogo se naše mladosti popilo.
Noćas se
mnogo naših želja
rasplinulo u sivoj magli
duhanskoga dima
i odletelo
nekud neznano — u noć.

Jer misao naša noćas zabludi,
a mladost naša nešto zažudi.
Noćas zaželesmo poeziju zvezda,
bijasmo puni snova i htenja
i pružismo beznadno
naše prazne ruke,
a ništa ne nadosmo,

tek jedan tužan
gradski restoran
i prosuto vino
na stolnjaku belom.
A kad s poslednjom
razbitom čašom
sve naše želje razbismo,
kad u poslednje vino
sve naše snove utopismo,
jutro je svitalo umorno i sivo.

I mi prazni podosmo beznadno
u novi dan.

Za nama osta
kavana,
prazan sto — razbite čaše
i nekoliko rumenih mrlja
ispite mladosti naše
na stolnjaku belom...

O, zašto svi snovi
beznadne mladosti naše
tragično svrše
na dnu vinske čaše?

Ilija Grbić

UVEK OPET.

Proleće
Se opet budi.
Neki po prastarom zakonu nanovo voleće,
Neke boleće
Grudi.

Onaj kog ništa više ne može boleti,
Onaj što ništa više ne može voleti
Mre od suštinske studi.

Uvek negde umiru, proklinju, jecaju.
Svakog proleća trešnje nanovo cvetaju.

Jovan Popović

SENTIMENTALNA PESMA.

Drage su te male bele kućice,
drage su te tihe nevesele ulice,
draga ta sećanja na nju prvu i daleku.
Draga i blagoslovena.

O, još je nosim toplu i meku
i još su uvek moji oltari:
Jedan kaput, žut, stari
cipele bez potpetica
i ne raskošna i strastvena žena
nego ta tiha plava devojčica,
tako nesretna i tako dobra.

I za njen izgubljen san što ga vetar obra
a ostavi u trave skrita,
ja skitnica pustim putima putujem
ja sanjalo mrtvim livadama tugujem
u reke smešim se blago.

Pa tiho u žita
zovem ime njezino drago.

A odzivaju se cvrčci...

Novak Simić

UTEHA.

Noćas je bleda izmiriteljica smrt
pohodila naš plavi sunčani vrt
i svi su mirisni cveti odneti.

Strše gole aleje i tužno cvrkuću tice.

O mala moja krotka devojčice
ne plači...

Samo se mrtvo može voleti.

Novak Simić

PASTIRSKI POVRATAK.

Prospite, o drugovi, draži vaših planina
Na gozbu jeseni, što medom dane sladi.
I zapjevajte snagom užarenog vina
Pjesmu ružmarina djevojačkoj nadi.

Gizdavi ste došli s imelinih kula
Sa mirisom jele u vranoj vam kosi.
Dvojnice je vaše modra ponoć čula
I bol vaših ljuba u jutarnjoj rosi.

Duše su vam bijele ko i runo ovce,
Kroz njih zvonce drhće podnevnih tišina.
Poznamo mi naše opaljene lovce
Vesele se dunje dozrelih milina.

U sjeni šljivika jesen đerdan niže
Od slatkoga grožđa s vinograda vječnog;
Kolo vaših dika čežnja nosi bliže,
Već im sjaju zvijezde sa obraza mlijećnog.

Kraj ognjišta pustog stara sjedi majka
Ko davno znamenje mladenačkog vira.
Njezine su oči dobra blaga bajka
S milovanjem sjetnim nježnoga zefira.

I ona vas čeka već sumračja mnoga,
Sasušena ruka malen darak stišće:
Molitvenik prastar s mislima na boga.
Požurite, lovci, već opada lišće.

Vlado Vlaisavljević

PIJANSTVO.

Ja ne marim za ništa više,
jer sam radostan.

Jutros sam pijan i veseo
tri tople rumene žene
pred svojom kućicom susreo.

Jedna je nosila cvijeće,
a druga krvave jagode,
treća mirisne jabuke —

Cvijeće miris je kose,
a jagode radosti usana,
jabuke dozrele grudi —
i ludost u krvi i venama
i čežnja tijelo što nudi.

Sunce je sjalo nad kućama
i negdje je svirao klavir
i ja sam bio pred Bogom
sretan licem u lice.

U ženama On se pojavio
i tijelu radost dojavio,
u pijane svirao žice.

Vladimir Marinko

PEVAČI LETA.

Prižeglo sunce —
krš ko da se grči pod sparnom vrelinom,
što ga obujima sve jače, sve čvršće.
Selo drem ovija — staze puste,
usijani vazduh vrh njivica dršće.

I dok tako zemlja izmorena gori
i beznadno samo svija se i ćuti,
iz svakoga džbuna, sa grančice svake
raspevani cvrčci pevaju sve jače,
pevaju sve brže:
Zemlja gori, gori!
Pev se njihov zato sve glasnije ori
i ko da dopire iz zemljine srži.

Grlio bih zemlju — suv taj džbun i kamen —
od ljubavi za sve što peva i plače —
Da je blagoslovljen žar što pesmu budi
i ta večna žudnja,
da se pesmom rekne sve što tišti grudi.

Branko Perović

NA UZICI BEDE.

Još spava grad — kuće se stisle
u hrpu snenu i mrku.
Kroz ulice puže dan — u prozore bije:
— Hej! Počnimo iznova trku!

Kroz ulice grne mnoštvo,
muca: — Hleba, o, hleba! —
A grad se kroz lomot smeje:
— Vaše mi krvi treba!

Valja se gladna vojska
i vreva borbe je opi.
Mnogo je oko mutno i mnogi posrće bratac,
što krvcu mu rabota popi.

A padne li: — Napred! — puckeće bič,
— kob vas na gozbu zove! —
Grad grohti — jednolično pleše dan
vrh jedne lešine nove.

— U kolo se, ljudi, hvatajmo složno
nek braski veže nas savez.
Ta, jedan nam svet, pa kudgod kreneš
iz kaveza doć ćeš u kavez!

— Kliknimo noći što ubija dan
i naše patnje pokapa!...

Vrh grada se mukli talasa bruj:
to vino revoltu utapa.

Branko Perović

JEDNOJ ŽENI.

U ljubavi svojoj je začela
milo plavokoso čedo.

Dala se prepuna milosti
u svilenoj muzici čekanja,
ko dijete
u zaklon pred slutnjama
o tijelo se ovila dragome:
najednom u grču je saznala
da morade svoje sve
dati.

I zašto dalje da živi,
kada je počela umirat'
i zašto dalje da rađa
kad ne može ljepše poroditi
ova što ne može ljubiti
više nego je ljubila?

Sve svoje dala je mladosti
i djelo njeno je gotovo:
u t'jelo dječje je okovo
bol sve njezine radosti.

Vječnost je njena u djetetu
i radosti kristalna dûga,
a s krikom ranjene radnice
samo je umrla tuga.

Vladimir Marinko

ANTONIJA K. CVIJIĆ: Dr. JOSIP PLIVERIĆ

Prigodom dvadesetgodišnjice smrti

DR. JOSIP PLIVERIĆ.

Hrvatska i slavonska Krajina podala nam je mnoge odlične, što više neumrle duhove, među kojima je brojno zastupana stara krajiška loza Mesić - Ilijašević - Pliverićeva. Ona je svoje maloobrtničke domove kolara, remenara, postolara, mlinara i dr. bila nasadila između širokog druma slavonskog Broda, preko Orijovca do Novegradiške i Požege. Upravo je čudno, kako su se u 19. vijeku djeca iz te loze što mukom i znojem roditelja, što malim štipendijama, u dvije generacije naglo podigla do visokog stepena naobrazbe. Od njih su postali pjesnici, književnici, profesori, učenjaci, arhitekti, bankovni ravnatelji, liječnici, odvjetnici, suci, svećenici, a tek jedan jedini krajiški časnik. Prva se ta generacija rodila pod slamnatim krovom, a završila svoj život doktorskim naslovom u vlastitom otmenom domu.

Najveća dika svoga roda bio je prof. dr. Josip Pliverić, Novogradiščanin, sin čestitog brijača i njegove žene Barbare iz kuće Čakanić-Ilijaševićeve, rođen 4. veljače 1847.

Majka je Barbara rano postala udova. No kako »kuća ne stoji na zemlji, nego na ženi«, to je na maloj očevini u Novojgradiški ona bila razvila izdašno gospodarstvo, kojim je od sedmero djece othranila četvero: tri sina i kćerku. Ta priprosta žena bistra duha i topla srca zadovoljno je promatrala darovitost i razvitak svoje djece u

osnovnoj školi. Da im ne budu samo glave nakljukane znanjem, a srca ostala prazna, naročito je nastojala, da u njima budi osjećajnost i istančanu ćud.

Ali po vremenu su navalile teške brige, jer su djeca bila željna više nauke. Najstariji Ivan morade da pođe u Zagreb u nadbiskupsko sjemenište, pa se kasnije dovinuo do kanonika zagrebačkog kaptola. Odebelog malog Pepu posla majka u gimnaziju požeških fratara, a kad je tamo svršio 4. gimnaziju s izvrsnim uspjehom, strpa od nužde i njega u nadbiskupski seminar. No Pepini su svi interesi naginjali na studij pravosuđa, stoga je poslije prve godine klerikata odbacio mantiju i zapisao se u pravoslovnu akademiju u Zagrebu. A kad je i najmlađi, Stipo, (sada vijećnik stola sedmorice u m.) navalio, da se i njemu hoće više nauke, jadna je majka stisla dušu, prodala malu očevinu, koja ih je dotada bila čedno hranila, pa se sa svom djecom preselila u Zagreb, da se njenom krivnjom nijedno ne odbije od zaželjenog studija. Nastanivši se u Vlaškoj ulici, sa kćerkom je Evom-Sefikom (kasnije udatom za računarskog savjetnika Šimu Matasovića) nosila sav golemi teret briga. One su dvije prele, šivale i izrađivale naročito fine ručne radove, a sinovi su se korak po korak, na majčin ponos, približavali meti.

Kad je Pepo izvrsnim uspjehom bio dovršio zagrebačku akademiju g. 1870., zaželio je da pođe na sveučilište u Beč. Među braćom bio je najkrepći i najzdraviji, pa je bilo nade, da će se ondje proturati i kraj najbjednijeg đačkog životarenja. O tome nam je kasnije znao pričati čudesa, kako je od zlatne svoje majke bio naučio čedno i razumno da živi bez dugova i nepoštenja.

God. 1874. bio u Beču promoviran na čast doktora prava. Tek što se u Zagrebu osnovalo hrv. sveučilište, pozvaše ga amo, a kad se pred sveučilišnim ispitnim povjerenstvom habilitirao za profesora iz međunarodnog prava, a zatim iz hrv.-ugarskoga, imenovali ga ponajprije za namjesnoga, onda za izvanrednoga, a za četiri godine za redovitog sveučilišnog profesora iz navedenih disciplina.

Za to vrijeme već se majka bila prijatno udomila u Novoj Vesi kod sina Ivana, prebendara, od navade još uvijek prela, a u vrtu sadila preraznličito cvijeće, te nas mlade rodice učila ljubiti to cvijeće, veleći: »Očuvat će vam kroz sav život čisto i vedro srce!«

Tada se i Pepo domogao vlastitog doma, u koji si je ponosno doveo drugaricu, Gizelu Zsiga iz Pakraca. Njegov je život kao muža i oca porodice poprimio najvažnije svoje značenje. U tom skladnom braku rodilo se šest dječaka i četiri djevojčice, a otac se posljednjemu radovao isto toliko kao prvome, veleći: »Domovini treba čestitih sinova i kćeri. Nikad ih nije dosta!«

Toj djeci bio je savjestan, brižan otac i uviđavan prijatelj, školovao ih velikim troškom, a od prvog njihovog dana života njegovao ih osjećajnom brižljivošću. Kad bi mu supruga bolovala, on bi dojenče znao i sam okupati i odijevati, a i mladu majku bi znao dvoriti i hraniti bolje od ikoje ženske ruke. U svakom djetetu vidio je on budućeg valjanog čovjeka i građanina dobra srca, pa bi — ako bi radio kod kuće — svake večeri svih desetero okupio oko sebe, s njima se razgovarao, na plavokose kovrčaste glavice im utisnuo cjelov, svakoga blagoslovio i laku noć mu zaželio. Djeca su u ljubavi i velikom poštovanju tome bila privikla, pa su i kasnije kao odrasli ljudi, pa i udate kćerke, u veče k njemu dolazili, u ruku ga poljubili i tražili od njega blagoslov i cjelov.

Jednakom brigom i ljubavi postupao bi on sa svojim đacima-akademičarima, pa se mogao pohvaliti, da je od njih stvorio čitavu generaciju valjanih sudaca, profesora i političara. Naročito se brinuo za slabije talentirane, kojima je na strogim ispitima bio pravedan, ali i blag sudac. Osobitu pažnju bi poklanjao siromašnim đacima, sjećajući se vlastitih tegoba u mladosti, pa bi ovima na vrlo delikatan način, da im ponos i osjećaje ne povrijedi, znao plaćati pristojbe, semestralnu školarinu, posuđivao im knjige i skripte, a povrh toga pomagao im i po kojom svoticom. Ali bi znao biti vrlo ljut, ako bi se đak ukazao nedostojnim, te se podao lumpanju i pijančevanju. Koliko li bi se pak radovao, kad bi taj, od nemara zapustivši nauke, za koju godinu potražio svog profesora-dobrotvora, da u njega traži savjete, kako da prekinute nauke dovrši. Takove zalutale ovce vodio bi Pliverić osobitom pažnjom i ljubavi, a drugove profesore umolio, neka kod polaganja ispita ne budu prestrogi, da se ne upropasti čovjek čestitih nakana.

Kolikogod bi bilo đaka na juridičkom fakultetu, on bi se za svakoga zanimao, svakomu zavirio u dušu i ispitivao ga za njegove životne prilike. Nemarne bi znao izgrditi kao šegrta, a nervozne i bojažljive bi znao sokoliti.

Sadašnji vremešni ljudi, nekoć Pliverićevi đaci, dive se još i dandanas njegovim predavanjima. Suhoparne stranice juridičkih paragrafa znao je začiniti zanimljivim detaljima i primjerima, govorio vazda duhovito, plastično, interesantno, pa su se njegove discipline uvijek rado posjećivale. Kao profesor nije nikada s njima dospio u koliziju, uživao potpuno njihovo povjerenje, našao vazda način, kako da se razmirice s kojim drugim profesorom izglade, postupao u tome pravedno i vrlo delikatno.

Kao sveučilišni profesor bio je dekanom pravoslovnog fakulteta u godinama 1881./2., 1889./90. i 1895./6. Godine 1892. izabra ga profesorski zbor našeg sveučilišta rektorom za školsku godinu, a kr. zem. vlada ga imenova 1895. predsjednikom povjerenstva za državno-pravno državni ispit. Tada je imao prilike, da i mlađim svojim drugovima dade primjer, kako treba uplivisati na đaštvo, da jednom postanu čestiti ljudi i valjani Hrvati. On bi mladeži govorio: »Kakovi budete vi, tako će biti domovini! Jer to znajte, da kakogod je uz čestit karakter znanje najjače, isto tako je neznanje najslabije oružje u životnoj borbi svakoga naroda«. Tu svoju toplu pažnju za mladež prenosio bi i na nas mlade rodice, koje bismo se k njemu uticale u svakom odlučnom času našeg života, znajući, da nas ne će nikada napustiti, premda bi znao naše odluke vrlo strogo kritizirati.

Jednom je dočekao rijetku zadovoljštinu. Dok je bio sveučilišnim rektorom po drugi put, 1904. do 1905., pristupio je k promociji za doktora prava sin mu Mladen, sada sveučilišni profesor u Zagrebu. Pliverićev prijatelj i tadanji prorektor, dr. Maurović, u prepunoj dvorani glazbenoga zavoda izrekao je tom prilikom sjajan govor, koji se ticao ne samo mladog Pliverića, već i njegova oca, uzor-čovjeka i pedagoga. Zatim je kandidat pristupio podiju, na kojemu je stajao podban Levin pl. Chavrak, te kao kraljev zamjenik mladomu doktoru nataknuo na prst kraljev dar prsten. Pohvale i priznanja ne bi se nikada dojmile Pliverićeve duše, ali u taj čas, bio je tako uzbuđen od roditeljskog ponosa i zadovoljstva, da je jedva izmucao latinske fraze promoviranja, pa sav drhtao. U dvorani među mnogobrojnim općinstvom iz svih slojeva u taj čas zavladala je šutnja, samo su se primijetili drhtaji i uzdisaji ganutih srdaca.

Sve svoje slobodno vrijeme i duge noći posvećivao bi dr. Pliverić svom znanstvenom radu i studiju. Stao se time baviti iza ženidbe g. 1878. kad se bio domogao vlastite radne sobe. Njegova supruga vazda je znala da prosudi i cijeni taj vrlo značajni rad, branila djeci, da buče i pjevaju, ali sretan otac bi se i kraj najnapornijeg znanstvenog pitanja slatko smješkao, kad bi svoje mališe znao vesele i zdrave. Bio je tada tek u tridesetim godinama svog života, a već potpuno svijestan, da je zakrenuo izravnim putem, bez lutanja i sumnje, a i bez nervoze, prema slabo istraživanoj znanosti o pravnim odnošajima Hrvatske kao kraljevine, o čem je na sveučilištu i predavao.

Možda su ga na to poticali u događaji god. 1878.—9., kadno je monarkija bila zaposjela Bosnu i Hercegovinu, sasvim ih odvojila od Turske i Srbije, pa se Beč i Pešta otimali, hoće li se okupirane zemlje pripojiti k Hrvatskoj pod Transleitanijom, ili k Dalmaciji pod Cisleitanijom. U tim političkim odlukama izbili važni momenti, historički i pravni, o rastrganoj »Trojednoj kraljevini«, i njenim odnosima prema Ugarskoj po sklopljenoj nagodi od g. 1868.

Bilo je naime one jeseni, da smo se slučajno našli u Novojgradiški kud su bili smješteni bjegunci iz Banjaluke i okolice, sami bogati trgovci, bosanski Hrvati pravoslavne vjere. Dok sam ja, kao prijateljica njihovih kćeri, starim Bosancima čitala i prevodila političke i ratne izvještaje iz bečke »Neue freie Presse«, moj je bratić Pepo među njima vodio vrlo ozbiljne razgovore. Informirao se o svim njihovim prijašnjim i novijim plemenskim prilikama, o njihovim jadima i patnjama pod novim političkim gospodstvom, i nepoštivanim im drevnim pravicama, utvrđenima po poveljama nekidašnjih hrvatskih kraljeva.

Nikad prije ni kasnije nijesam Pepu vidjela tako oduševljena i proplanuta, kojput upravo svečano tumačeći šutljivim Bosancima nepoznate im prevažne fakte o njihovim i našim pravicama. Iza svog kratkog boravka u Novojgradiški, kuda je bio došao da pohodi očev grob, započeo je kod kuće intenzivno istraživanje i skrupulozno sabiranje materijala o našim državopravnim problemima, a kasnije svoje rezultate iznio pred svjetski forum Evrope, znanstveno polemizirao sa čuvenim učenjacima Jellinekom i Hartlom, oborio sve njihove tvrdnje, te postao o c e m h r v a t s k e d r ž a v o p r a v n e z n a n o s t i.

»Obzor« je o tome pisao u nekrologu: »Najveća zasluga dr. Josipa Pliverića leži u tome, što je pomno izučavajući sve saborske dnevnike od najstarijih vremena do danas, stvorio pravni i državopravni pojam odnošaja kraljevine Hrvatske prema kraljevini Ugarskoj. Na temelju te tečevine radili su svi njegovi savremenici, a na temelju tome bit će sva poznija pokoljenja njegovi učenici. Državopravni pojam Hrvatske prema Ugarskoj od njegova se časa uvažuje kao znanstvena velika tečevina u krugu prvih njemačkih i francuskih pravnika, a finski se narod u svojoj teškoj borbi, a u sličnom svom odnosu prema Rusiji, najviše koristio Pliverićevim znanstvenim rezultatima. Njega ide i ta velika zasluga, da hrvatski državni suverenitet nije izvodio, uporeďujući ga sa suverenitetom ostalih država i naroda, već što je baš na polju državopravne znanosti i državopravnih suverenih odnosa među pojedinim državama n a š a o p o s v e n o v a p r a v n a k r i t e r i j a, k o j a s e p r i j e n j e g a u p r a v n o m s v i j e t u n i s u p o z n a v a l a«.

Prvi njegovi stručni radovi štampali se u »Mjesečniku pravničkog društva« počevši od g. 1876. dok je još bio pod utjecajem svoga ujaka, geografa i povjesničara, Mate Mesića, prvog rektora hrv. sveučilišta. Ali već 1878. štampala se u istom časopisu vrć vrlo značajna samostalna radnja »Realna i personalna unija«, te g. 1879. »Verifikacije saborskih izbora«.

Jedan od najodlučnijih momenata za smjer, koji je odabrao za sav svoj životni rad, bio je taj, kad je g. 1882. za banovanja Pejačevićeva bio pozvan u povjerenstvo za reformu administrativne i sudstvene uprave, gdje je najviše radio u anketi o stečajnom i pobojnom pravu. Ta je anketa bila izazvala stručnu kritiku učenjaka, sveučil. profesora dr. Čakanića, koji se naročito spoticao o § 6. i 7. u pitanju ,da li se pripadnik hrvatske kraljevine imade kazniti i izvan našeg teritorija. Dr. Mazzura, također član ankete, pokušao je da obrazloži, kako se teritorij kraljevine Ugarske imade za nas smatrati stranom državom. Dr. Pliverić se u to duboko zamislio, a onda umolio odgodu rasprave na sutradan. Kad se anketa opet sastala, on je pročitao sjajnu disertaciju o § 1. i 59. nagode, izrađenu preko noći, označujući Hrvatsku spram Ugarske p o s e b n o m d r ž a v o m. Tom disertacijom udario je t e m e l j s v o j i m r a z m a t r a n j i m a. Daljnji produkt istraživanja problema bila mu je druga sjajna rasprava »Das rechtliche Verhältnis Kroatiens zu Ungarn« g. 1882., koja je, kako tvrdi »Obzor«, u stranom svijetu pobudila senzaciju, ne samo kao političko otkriće, već i radi juridičke svoje temeljite i logične dispozicije«. Jednaku senzaciju izazvao je u inozemstvu svojom knjigom »Beiträge zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte« g. 1886., koja je bila proglašena remek-djelom u pogledu pravničkom i u pogledu državopravnih izvoda, pa su austrijski pravnici i njemački učenjaci citirali Pliverićeve izvode i misli kao rezultate priznatog učenjaka.

Budući da je spomenuto ovo djelo naročito u Madžarskoj izazvalo burnu protukritiku, pokušali su madžarski pravnici, da Pliverićevu naučenjačku tezu obore, a kako to nije bilo moguće, to su parirali političkim izjavama madžarske državne ideje. Pliverić nije nikada trošio vrijeme na uzaludne polemike, ali im već 1887. odgovorio najnovijom svojom knjigom »Der kroatische Staat«, pa je posljednjim svojim djelima postigao i to, »da je evropejska javnost stručnim i znanstvenim radom našeg čovjeka za sve vijeke upozorena i najbolje upućena u naš državopravni odnos prema Ugarskoj« (vidi »Obzor«).

Posljednje Pliverićevo značajno djelo je »Spomenica o dražvopravnih pitanjih hrvatsko-ugarskih«, izdano g. 1907., a autor ga je preveo na njemački. Kano da sluti, da mu je to posljednja riječ u obranu domovine, svršava svoj predgovor: »Kako sam duboko uvjeren, da u ovom mojem izradku ima mnogo zdravih zrnaca, koje sam kroz godine i godine neumorno prikupljao, odlučio sam se, da ove bilješke ne čuvam za sebe, nego da ih predam hrvatskom općinstvu, neka se njime koristi svatko, tkogod se zanima za javne poslove svoje domovine. A možda će one kad moći i da posluže za krepčiju obranu javnih prava naše kraljevine. To je svrha ove publikacije«, te postavio pod predgovor datum 8. veljače 1907. Dakle nekoliko mjeseci prije svoje smrti predao hrvatskom narodu baštinu znanstvenog svog rada i iskustva. U njegovoj se ostavini našlo još i potpuno dovršeno i neštampano djelo »Hrv.-ugarsko državno pravo«, na kojem je u intervalima radio kroz sav svoj vijek.

U naponu aktivnosti i duševne zrelosti ušao je dr. Pliverić g. 1886. na političko polje kao zastupnik centrumaša, čiji su bili začetnici grofovi Draškovići. Tamo je bio duša saborskog središta, oko kojeg se prikupljali hrv. velikaši i mnogi nezadovoljnici radi nezakonitog provođenja nagode. Pliverić je tada imao na umu, da nagodi pribavi poštovanje kod Madžara, pa se čak i nadao, da će moći uspješno sudjelovati kod njezine eventualne revizije. Vjerovao je stalno, da će se time izgraditi i učvrstiti individualitet Hrvatske. Odjednom se centrumaška stranka raspala, a na veliko iznenađenje čistih Hrvata, Pliverić je g. 1897. prešao u t. zv. narodnu stranku, a time naše patriote u prvi čas upravo sablaznio. Tek pojedinci, koji su poznavali neokaljani njegov karakter i vazda čiste intencije bez egoizma, sačekali su rezultate. A zaista nije potrajalo dugo, pa su Pliverićevi govori u hrv. saboru kao i njegovi članci o saborskim poslovima sav svijet mogli uvjeriti, da je — premda je uzeo na se grdan odij — pristupio u protivnički tabor iz puke želje, da što snažnije koristi hrvatskom narodu, te da doprinese svoj obol za ublaženje madžarske nezasitnosti. Nikad se ne bi iznevjerio svojim načelima, bio je i ostao predstavnik boraca za čistoću nagode, što je bilo sasvim u skladu sa čitavim njegovim znanstvenim i političkim radom, a savjest mu ostala tako mirna, da se lično ne bi nikada branio radi toga prelaza.

Stupio je u narodnu, nazvanu madžaronsku stranku, na mnoge i česte molbe njezinih članova i samog bana Khuena. Ali se taj neugodno iznenadio, kad se uvjerio, da od Pliverića ne će nikada stvoriti pokornog Khuenovca, niti slijepog Madžarona. Premda Pliveriću nije uspjelo, da stranku odvrati od njene pasivnosti, besprimjerne lakomišljene strpljivosti i podanosti Madžarima, ipak se ponosio time, da su se njegovi izvodi, izrečeni na zajedničkom hrv.-ugar. saboru u Budimpešti, slušali i poštivali. Ipak mu je uspjelo, da iznudi od Madžara mnoge pogodnosti za Hrvatsku. Među ostalima uspjelo mu, da inozemske putnice za Hrvate budu ispostavljene u hrvatskom (i francuskom) jeziku, što je značilo, da se naša domovina prezentira pred svijetom kao hrvatska država. Uspjelo mu nadalje, da se s Madžarima nagodi glede dohotka potrošarine, koji je otada bar djelomično išao u korist hrv. blagajne. A jedan od najsjajnijih uspjeha, kojim je o svojoj vjernosti spram domovine uvjerio i najokorjelije svoje protivnike u Hrvatskoj, bio taj, kad mu se desila prilika, te je govorio o izvješivanju hrvatske trobojke i emblema, u čem je pokazivao strogo i neumitno svoje mišljenje i najfiniju distinkciju državopravnih pojmova.

God. 1906. kao kandidat narodne stranke za grad Zagreb, Pliverić je podlegao protukandidatu hrv.-srp. koalicije, dru. Đuri Šurminu.

Jednog dana god. 1907. došao on na sveučilište, da se zavazda oprosti od drugova i đaka. Golem i intenzivan rad, kojiput i prenagao, cijepao mu snagu i prije reda ga porušio. Bio je u času oproštaja tako potresen, da se nije mogao da svlada, već gotovo proplakao, veleći: »Trideset sam vam godina služio!... Teško mi je!... Tu sam najradije boravio i radio, ali danas sam posljednji put ovdje!...«

Dotada nije znao nikada ni za dopust ni za oporavak. Što više, kadgod bi netko od naše rodbine pošao na ljetovanje, on bi znao da nas prekori: »Dok ste zdravi, čemu da trošite vani novac? Nema ljepšeg zraka nego u našem Tuškancu i Smroku!« No sada je napokon morao da popusti molbama svoje žene i djece, koji ga odvedoše u Kraljevicu. Bilo uzalud. Mučio se boljeticom sve do 17. VII. 1907., kad je sudbonosna brojka sedam u njegovu životu nastupila posljednji put, i to u trostruko pojačanom broju.

Kad je u svom stanu ležao na odru, gotovo zatrpan cvijećem i vijencima, isprosili njegovi đaci-akademičari, da ga kraj odra čuvaju kao počasna straža. Svaki se drugi sat izmjenjivali, nastupali u crnoj akademskoj narodnoj odori golim mačem u desnici. A u sjeni crnim tkanjem prekritih zidina klečali Pliverićevi najzahvalniji znanci, bogalji i starice, koje ne bi nikad mimoišao, a da ih ne nadari.

U veličanstvenom sprovodu, uz sudjelovanje svih klasa, našao je život učenjaka, pedagoga i dobrog čovjeka, svoj dostojni svršetak. Po želji sveučilišnog senata morao je kondukt da zastane pred sveučilištem, da se zaslužnom profesoru poda posljednja počast. Tamo je svečano slovo izrekao rektor magnificus, dr. Ante Bauer, a od učitelja se opaštao u ime omladine pravnik Slavko Vodvarška. Kad je povorka prolazila mimo zagrebačkog Kaptola, zatutnjila je zvonjava velikog Ladislavova zvona u počast velikom sinu do-

movine. Na Mirogoju kraj otvorene rake po želji pokojnika posljednje mu slovo govorio desni prijatelj dr. Josip Šilović, a akademska mladež, koja je novu svoju zastavu po prvi put iznijela slučajno u žalobnoj povorci, razgrnula hrvatsku trobojku nad lijesom onoga, koji je neustrašivo, makar često napadnut i pogrđen, čuvao neokaljano čast i ime domovine Hrvata.

UMJETNOST U ZAGORSKIM CRKVAMA:

O OLTARIMA U NAŠIM CRKVAMA

Historija oltara u našim crkvama prava je tragedija. Prošao sam bezbroj crkava i kapela diljem domovine, našao sam u njima mnogo lijepih stvari iz sviju stoljeća, ali na žalost malo lijepih oltara, a i ti su sačuvani redovno tek tamo, gdje je kapela podalje od prometnhi puteva. Stari su vizitatori još u početku XIX. stoljeća često spominjali, opisujući crkve i oltare, lijepa djela »antiqui operis«. I vrlo sam se često nadao, da ću zateći koje od tih djela, ali sam se redovno razočarao: vjerovatno nema više ni jednoga komada, koji bi bio stariji od XVII. stoljeća. Iz gotičkoga doba nema u nas ni jednoga jedinoga komada.

Glavni oltar župne crkve u Loboru (Krapina)

Krivnja za ovu propast jamačno dobrih djela leži donekle već u materijalu samom. Redovito su oltari građeni od drva, koje u vlažnim crkvama lako propada. Nu to nije jedini uzrok: mi imademo drugdje iz gotičkoga, naročito iz kasnogotičkoga doba vrlo dobro sačuvanih oltara, od kojih se nije izgubio ni najmanji komadić, i nije kroz stoljeća trebalo restauratora. Mnogo je više krivnje za propadanje naših oltara u zakonima mode. Poznato je, da svako doba, koje misli, da ima neki novi ukus, novi »stil«, da svako to doba drži, da je sve, što je od prošloga doba ostalo, barbarsko i neukusno, pa da to treba i odstraniti. Rijetki su, koji su umjetninu cijenili po umjetničkoj vrijednosti, ne osvrćući se na često sasvm neopravdane zahtjeve svoga vremena.

Tako je došlo do uništavanja staroga najviše u doba baroka. Barok i nije no odraz autokratskoga vremena, u kojem su individualiteti kao Ljudevit XIV. i XV., pa Petar Veliki, Katarina II. i dr. gotovo despotski gospodovali. Barok, izražaj stvaralačke snage kao dalji razvoj više učenjačke renesanse, od koje je potekao, taj barok, koji je poslužio velikim autokratima za obilježje njine sile i moći, nije ni htio ni mogao dalje da trpi tvorevine minule epohe, koje nije više razumio, a ni mogao razumjeti. Gotički dom i gotovo posve teatarska barokna crkva — dva su svijeta, koja se nikad ne izmiruju. Pa zato i jest razumljivo, kad barokni graditelj, osjećajući u sebi stvaralačku snagu svoga doba, nemilice ruši sve gotičko, a gdje ne može i ne smije da ruši, tu despotski namiče svoje

forme na »preživjele« gotičke oblike. Primjera ima zato i u nas na pretek.

Tako se radilo dakako i u unutrašnjosti crkava, naročito s oltarima, pa je romanskih i gotičkih pomalo sasvim i svuda ponestalo, gdjegod je zagospodovao barok. U Dalmaciji, pa u Istri ostali su sačuvani još i romanski ciboriji-oltari; tu se barok javio prekasno ili uopće nije više stigao na djelo. Kod nas je drukčije.

Ali svaka sila za vremena, pa je baroku odzvonilo: nestalo je Ljudevita, Katarine, a izdanci se javili i oko i slično. Već ta uredba pokazuje golemi pad umjetnosti. Demokratizacija umjetnosti znači smrt njenu, pa se teško može zamisliti onaj grdovni neukus, koji je tada zavladao, kad je lažna demokracija uzela u svoje šake najveću manifestaciju ljudskoga duha i umjeća: stvaralačku umjetnost.

I tako se došepalo u XIX. stoljeće: Izmlaćeno kundacima napoleonskih soldateska, potreseno novim problemima, kojima nije bilo doraslo, trzajući se sveudilj između revolucije i reakcije. Dobroćudna umjetnost bi-

Glavni oltar župne crkve u Zlataru

Marije Terezije, koja svojim imenom označuje prelaz baroka k umjetnosti »po domaću«. Ali, još je tu prava umjetnost.

A kako su najviši svirali, tako su i niži plesali: plemstvo je posvuda bilo zaštita i potpora umjetnosti, u prvome redu, dakako, one umjetnosti, koja je njemu bila po ćudi i njegovu slavu veličala. To je bilo doba, kad su galerije slika i kipova bile tek u privatnim rukama, u posjedu mogućnika, a daleko je još bilo doba, kad su se stvarale »javne nemoćnice i utočišta umjetnosti«: državne galerije dermajera sakrila se po skromnim domovima, vedrila ljude duševno omršavjele, dok su se prošle generacije zalijetale u visine i daljine, koje ovo vrijeme nije više moglo ni zamisliti.

Pa kad je to vrijeme kasnije vidjelo, da nema ništa svoga, da se hrani bogarskim kopiranjem i gotike i renesanse i baroka, trgnulo se, da stvori nešto novo, da ostavi barem kakav takav spomen svoje stvaralačke snage. I stvorila se tada secesija. Pa, kad se nakon kratkoga opajanja vidjelo svu mizernost njenu, nastalo je opet komešanje i

traženje i po Istoku i po Zapadu, a sve zato, **jer ljudi nisu u sebi imali stvaralačke moći za umjetnost.**

To krivo obožavanje lažne demokracije i industrije, pa kumira »organizacije« dovelo je dakle do potpunoga zastoja umjetnosti, dovelo do katastrofe svega duševnoga, pa konačno navelo svjetski rat.

Prividno sam zašao sa svog pravog temata, ali tek prividno. Sve je to na tijesno povezano, tek se u prvi tren vezovi ne vide. Vratimo se dakle do naslovne tem.

je i 12 oltara! Danas su samo tri, ali sva tri su upravo grozna, da ne kažem sramotna. Istraživanjem Ivana Kukuljevića i Ivše Tkalčića i Janka Barléa i drugih znademo historiju oltara: starost, požar, potres uništavali su ih, ali su opet u novoj formi obnovljeni. Tako je n. pr. glavni oltar stolne crkve dao Haulik načiniti, potres ga je utamanio posvema. Biskupi, kanonici, velikaši dali su sagraditi oltare. Susrećemo imena biskupa Timoteja, Albena, Oswalda, Stjepana Puca, pa Ivana Zakmardija, N. Terihaja, Iv. Znike, Gjuru Reesa, kanonika Mih. Vrbanića, Tome

Glavni oltar samostanske crkve u Krapini

Dok sam se prije osvrtao ponajviše na naše seoske crkve i kapele, sad se moram barem ponešto osvrnuti na naše znatnije crkve, a ponajpače na zagrebačku stolnu crkvu, jer se odavde davala uputa za rad u svako doba.

Predamnom leži tlocrt naše katedrale iz vremena prije g. 1756. Tad je u crkvi bilo ništa manje već 29 oltara! Svakako prevelik broj, koji se ponešto smanjio u kasnije doba, ali je još preko 20 ostalo sve do t. zv. restauracije. Svi sigurno nisu bili prvoklasni, ali nije bio nijedan posve loš. U prvoj hrvatskoj župnoj crkvi svetoga Marka bivalo

Kovačevića i drugih, sve ljudi, koji su znali što je lijepo i vrijedno, ali potomstvo to nije znalo. Pa nisu ni meštri bili kojekakovići. Sam majstor Robba načinio je nekoliko oltara, kojih danas više tu nema.

Neka mi bude dopušteno, da ponovno upozorim na tri osobito zanimljiva oltara, a možda će jednom biti moguće pokazati i istorijat sa slikama sviju oltara, koji su onako skladno izjureni napolje, te velikim dijelom sasvim propali. U teško vrijeme, kad se turska sila pod Bečom stala lomiti, dade 1686. prepozit Bocak po »tišljaru« Matijašu

Erlmonu načiniti oltar Marijin u desnoj kapeli stolne crkve, koji je za 2 godine bio gotov. Sezao je do stropa (barem 12 m visok!), bio je od drva, a nešto ga kasnije dadoše biskup Mikulić i Ivan Znika oslikati (slikari: Iv. Eisenhort i B. Bubić). U donjem dijelu — sve je bilo bogato, a veoma skladno izrezbareno — u nišama 4 crkvena oca, u srednjem kipovi Marije, Katarine i Doroteje, a na krilima vrata oltarskih 12 slika iz života Marijina. U gornjem su dijelu bili kipov sv. Jurja, sv. Josipa i sv. Emerika. Grb Bocakov s napisom smješten je u donjoj strani.

Par godina kasnije dade kanonik Jos. Babić Ivanu Komerštajnu, »tišljaru«, nalog, da izvede sličan oltar na suprotnoj strani. 1690. bio je i taj gotov, a Ivan Znika dade B. Bubiću nalog, da ga oslika i pozlati. Dolje su bila 4 evanđelista u središtu Marija sa sv. Stjepanom i Ladislavom, na krilima vrata oktorskih 12 slika iz života sv. Ladislava, gore uz kip Isusov, kipovi sv. Josipa, Ivjoakima i Ivana Krstitelja.

Treći oltar, koga primjera radi navodim, iz kasnijega je vremena: pravo remek djelo kasnoga baroka. Na podnožju, urešenom mramornom intarzijom, sagrađen je oltar: 4 stupa nose pokrov, na kojem je kip Marijin na kuglji. U sredini stoji prekrasan kip sv. Mihajla od bijeloga mramora, dva takova kipa dvojice biskupa stoje po strani. Sačuvani napis svjedoči, da je oltar dao načiniti g. 1726. kanonik Mihajlo Vrbanić. Na žalost ne znamo, koji ga je umjetnik izradio.

Samo ova tri oltara umjetnički su a i materijalno od velike vrijednosti, a o ostalim, kao onom sv. Križa, što ga je dao načiniti kanonik Gjuro Rees, pa o Robbinim oltarima ne ću ni govoriti.

Pa što se desilo?! Predamnom je jedan akt, pisan rukom Ivše Tkalčića, koji glasi ovako:

»Zapisnik

Odborske sjednice za popravak prvostolne crkve Zagrebačke držane dne 7. i 11. prosinca 1882., kojoj je predsjedao preč. o. Opat i kanonik Fr. Gašparić, a prisustvovala su preč. gg. kanonici Odbornici Nikola Horvat, Dr. Franjo Rački i Franjo Budicki, te arhitekt Herman Bolle i bilježnik Ivan Tkalčić.

Ostalo ispustivši.

Za one Oltare, koji se iz prvostolne crkve odstranili budu, jer nedolikuju gotskom slogu, prijavilo se do sada 18 prosilacah. Odbor uzevši u obzir na crkvene potrebe pojedinih prosilacah t. j. njihovih crkvah, mislio je, da se Suvišni Oltari prvostolne crkve ovako porazdiele:«

Sad slijedi raspored. Istaći valja još noticu Tkalčićevu, »da se oltar sv. Križa daruje st. žup. crkvi u Križevcih, pošto je ondješnji župnik i gradsko zastupstvo obreklo, da će ovu liepu gotsku crkvu popraviti i obnoviti«.

U tom je zapisniku odlučena sudbina svijuoltara naše stolne crkve (samo dva su malena ostala!), a dakako i onih prije spomenutih.

Marijin je divni oltar iščeznuo sasvim zauvijek, nitko ne zna, kamo je zapravo dospio, jer u Kralj. Vrhu, kamo je trebao biti postavljen, nije nikada bio.

Oltar sv. Ladislava otpremljen je u malu selsku crkvu u Lonji na Savi, ali i to samo neki, doduše bitni dijelovi. Gornji se dio izgubio sasvim. Tu se u Lonji sačuvao i napis sa Marijina oltara, dok je grb Babićev osvanuo kod staretinara u trgovini.

Promatrao sam fragmente toga oltara u Lonji. Još u svojoj otrcanosti bili su grandiozni. Ali župniku se nije sviđalo: za njegovu crkvu bio je prevelik (pa je imao pravo!), pa hajde, nabavio se novi oltar, dostojan selske crkve, a stari divot oltar ode u sušu. Kad sam se zvanično obratio novom župniku (navodno došao iz Istre!), nisam dobio ni odgovora!

Seoski su župnici imali više duše i više pameti, a pogotovo više osjećaja za starinu i pravu umjetnost od »Odbora«. Novak, župnik u Glogovnici, tada je napisao ispravno, da svaka lijepa stvar može ostati u crkvi, ma da i nije »u stilu«. Nitko, baš nitko nije imao srca ni za one prekrasne radnje, koje su nastale u najteže doba, a izrađene u Zagrebu od domaćeg umjetnika. Mi toliko zborimo o našoj prošlosti, a ovamo ni gospoda Horvat, ni Gašparić, a žalibože ni Rački nisu osjetili, što se tu radi.*

Oltar župne crkve u Zaboku (Krapina)

Iz kasnoga je gotičkoga doba oltar u muzeju za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu. Nekada je bio u župnoj crkvi u Vrbovcu, a »Društvo umjetnosti« dalo je taj i pobočni manji oltarić prenijeti u muzej, a zbog toga je dalo oslikati crkvu. Podrijetlo oltara nije poznato; vjerovatno potječe iz tirolskih krajeva, a donio ga je vitez Hempel, koji je tamo imao posjed.

To je tipična kasnogotička radnja: oltar sa krilima, na kojima su izvana izvedene slike biskupa, koji dariva prosjaka, i sv. Roka. Na krilima u nutrašnjoj je strani izrađen u reljefu lik biskupa s grozdom u ruci (sv. Urban?), na suprotnoj strani sv. Stjepan. Dvije dobre radnje, kojima ni slaba restauracija nije oduzela vrijednosti. Za ures služe dolje ornamenti t. zv. ribjega mjehura, gore ornamenat od motiva vinove loze. U sredini oltara stoje kipovi sv. Barbare i sveca s knjigom pod baldakinom, urešenim ornamentom XV. stoljeća. U donjem dijelu smještena

---

* Moram istaknuti, da je pokojni Ivša Tkalčić, naš domaći istorik, bio sve prije no pristalica onake luđačke »restauracije« i devastacije zagrebačke stolne crkve, kako je doista i provedena. Jednom je izrijekom priznao, da ga je užasnulo, kad je vidio u desnoj lađi, nedaleko spomenika bana Erdöda, kako su radnici otkriveni veliki broncani sarkofag zatrpali kamenjem i kršom. Izjavio je, da je uskipio od jada, ali je morao »čkomiti«. Možda će se i to jednom moći provjeriti.

su danas poprsja Isusa i Marije, a na vratašcima su iznutra naslikane dvije svetice, izvana sv. Petar i Pavao.

Sve u svemu: fragmentarno sačuvano (gornji dio manjka!) dobro djelo iz kraja XV. ili početka XVI. stoljeća. Izražaj lica prikazanih svetaca i svetica nije šablonski, odijelo je izrađeno pomno, a značajni kasnogotički nabori velikom vještinom usklađeni.

Manji oltarić iz istoga vremena, također krilni oltar. Izvana na krilima lijepo formisanoga oltara slika navještenja Marijinog: Marija kleči pred pultom, kojemu su donji pretinci s knjigama otvoreni. Na nutrašnjoj strani vrata naslikane su po dvije svetice sa svake strane, a u sredini je kip Marije s djetetom, lijepa radnja kasnoga gotičkoga doba.

Samo je maleni dio krasnoga gotičkoga oltara bio sačuvan u župnoj crkvi u Remetincu kod N. Marofa. I to je bio krilni oltar, ali je propao, pa je g. 1609. Nikola Makar, supremus vicecapitaneus confinii Crisiensis, dao dijelove staroga ugraditi u novi barokni oltar, koji je sada vrlo malo: anđeoske glavice rese tek pojedina mjesta. Takav se oltarić nalazi n. pr. u Sv. Duhu na brdu kod Ivanca u lađi na desno. U tim je okvirima smještena po jedna slikarija.

Što dalje sve je brojniji ornamenat, sve više zavijaju linije, što se više primičemo dobu baroka. U tom je prelazu nastao g. 1650. prekrasan oltar u kapeli sv. Vinka (Wolfinga) župe Klenovnik u Zagorju. Po dispoziciji sjeća posvema na renesansu: još je tu jasna kompozicija, još je to profilovanje naglavka srednjega dijela po načinu renesanse, tek je ornamenat postao bujniji, ovija se već oko stupova. U sredini je slika svečeva, lijevo i desno po jedan kip biskupa: desni drži model crkve. Ti sveci stoje na bogatije ornamentovanim stalcima, a još je bogatije urešen zaslon za leđima: čudni zavoji tih ornamenata živo potsjećaju na t. zv. ornamenat alga, koji je u XVII. stoljeću bio uobičajen. U gornjemu dijelu slika sv. Trojstva, lijevo kip sv. Petra, desno sv. Pavla. Dva anđelića završuju gornji dio.

Klupci (Pregrada): Nutarnjost kapele sv. Marije

odstranjen, pa je stari dio dospio u arheološko-historijski muzej u Zagrebu. Sačuvan je kip madone, koja stoji na polumjesecu. Lijevo i desno su odjelci sa kipovima, i to gore i dolje porazmješteni su kipovi četiriju evanđelista i četiriju crkvenih otaca, a u po dva reda sa svake strane nalaze se kipići svetica s emblemima, tek je kod većine tih nestalo, tako da je identifikacija gotovo onemogućena. Dok su ove ženske figure više šablonske, likovi su evanđelista i crkvenih učitelja mala remek djela, učinjena po modelima ljudi onoga doba; svaki pokazuje svoj osobiti karakter u svemu. Gdje je taj lijepi oltar nastao, ne može se ustanoviti.

Iz dosta znatnoga broja oltara od XVII. stoljeća amo, koji su se većinom zaturali u manjim crkvama i kapelama, iznijet ću nekoliko primjera. Nema tu šablonskoga rada, i ako imadu sve tvorevine istoga doba zajednički karakter. Redovno se i kod sasvim neznatnih crkvica nalaze oltari, koji su baš za nju i za određeno mjesto građeni.

Oltari, koji su bliži renesansi, rijetki su; pravih renesansnih oltara nema. Ti oltari imadu za menzom veći okvir s ravnim stupovima, bogatijim profilovanjem, a na ovom manji drugi okvir jednake vrste. Ornamenta je inače

Ta je crkvica lijepa gotička građevina. Srodan je oltar u drugoj kasnogotičkoj crkvici sv. Marije Gorske kod Lobora, tek je bujniji, pretrpaniji, ali odlično pristaje u gotičko svetište. U donjem spratu kip madone u sredini, a kipovi sv. Katarine i sv. Lovre lijevo, sv. Jurja i sv. Barbare desno. Gore u sredini grupa: Marija sa Trojstvom, a sv. Pavao i sv. Petar stoje postrance. Raspelo završuje skladno taj oltar. Svakako je taj oltar nešto kasniji od prijašnjega, ali jamačno iz XVII. stoljeća. Iz toga će vremena biti i vrlo skladan oltarić u staroj — gotičkoj — crkvi u Belcu, u Zagorju. Čini se, da je u to doba trebalo zamijeniti stare gotičke oltare, pa su zamijenjeni ovakovima, ne više gotičkim! Mogao bi navesti još dosta primjera, ali neka bude još spomenut tek jedan: porušeni u staroj — i opet gotičkoj — crkvi sv. Nikole u Krapini. To je bilo vrlo lijepo djelo, naskroz renesansno komponovano, a sve prekriveno plitkim savijastim ornamentom. Uz tabernakul lijevo i desno po dva evanđelista. U sredini kip sv. Nikole, a sa svake strane po dva sveca biskupa, možda crkveni oci. Gore kip madone i dviju svetica, a Uskrsli završuje taj oltar. Na postranim krovićima nad svecima po jedan manji kipić.

Kipovi su bili odlično rađeni. Sasvim je srodan glavni oltar u franjevačkoj crkvi u svemu slabiji, a naročito su lošije figure. Ovdje se može navesti i oltar sv. Magdalene u Gotalovcu, župe Zajezda. Stoji u lađi na lijevo. U sredini slika svetice u okviru sa 4 male figurice svetica, po strani izvrsni kipovi sv. Joakima i sv. Ivana između zavijenih, ornamentom pokritih stupova. Gornji je dio očito fragmentaran. Oltar je žalibože trošan. Lijepo je usklađen oltar u kapeli u Klupcima, župe Sv. Križ-Začretje, tek je izradba surovija, naročito su figure slabe. Pred svetištem postavila se uza zid dva oltara iz doba t. zv. »Zopfzeita«, kojim je osobitost, da su vrlo plošnjasti, gotovo pritiješnjeni i veoma oskudni ornamentima: u svem već protivni baroknim tvorevinama, koje uzimlju silan prostor, te su prekriti ornamentima.

Posebnu grupu čine oltari, koji nemaju ništa do mense — a to je po shvatanju crkve najbitniji dio oltara — i na njoj tabernakul, dok stražnjeg dijela, koji se kasnije hipertrofički razvio — retabel — nemaju. Takovi su oltari u Zaboku, Pregradi, u Purgi Lepoglavskoj, nu posvuda je u zaleđu smještena slika da nadomjesti manjak. Osobito je zanimljiv oltar u Purgi, okvir sa svetačkim slikama, a kao pozadina služi velika slikarija u polukrugu apside, koja prikazuje sv. Jurja u borbi sa zmajem. Posve je suvišno bilo metati na tabernakul još jednom sliku, koja u sitnom razmjeru isto prikazuje.

Ovdje se radi o oltarima gdje je dekor sporedna stvar. Druga su grupa veliki barokni oltari XVIII. stoljeća, koji su prema bujnosti baroka i ogromnošću i silesijom i ravnih i zavojitih stupova, bezbrojem figura, raznolike veličine — prema spratovima — slikarijama i obiljem ornamenta često i mjeru prevršili, ali ne rijetko su to uza svu pompu vanredno skladna djela. Naročito su nastali tamo, gdje je plemstvo onoga doba stvaralo, tako u Belcu u novoj župnoj crkvi, u Kutini i sv. Lenardu kod Samobora gradili su Erdődyevi, pa na Tršku Vrhu kod Krapine, gdje se građanstvo dalo na posao, u Kominu kod Bisaga, nekada u Sisku, a ponajveći su u našem najjače baroknom gradu, u Varaždinu. Tri su velike crkve nastale tu u XVII. stoljeću: župna, franjevačka i isusovačka, kasnije pavlinska, pa sve tri imadu ogromne barokne oltare XVIII. stoljeća, dakako već ponešto i izmijenjene.

Nutarnjost župne crkve Sv. Križa u Začretju (Krapina)

Spomenuo sam već značajni t. zv. ornamenat alga, barokni zavojiti, vrpčasti ornamenat, koji se često slaže isprevijan u čitave plohe, a nalići sa svojim linijama i obiljem bobica pletu alga. Naročito se upotrebljava mnogo u XVII. stoljeću, ali se nalazi dakako i u kasnija vremena, tek znatno rjeđe. Osobito je lijepo na taj način ukrašen oltar »Trpećega Isusa« u nekadašnjoj pavlinskoj crkvi u Lepoglavi, što ga je dala poslije god. 1673. načiniti za — sada već nestalu — kapelu — Judita Balagović Japranska, žena Ivana Pethö de Gerse, koji je 1673. g. umro. To je dvospratni oltar, lijepih renesansnih oblika, a sav mu je dekor učinjen od tih zavojnih, trakavičastih ornamenata. U našim selskim kapelama nalazi se još gdjekoji taki egzemplar, a spomenuo sam već naliko ornamentovane oltare i drugdje n. pr. u Krapini u župnoj (odstranjen) i u krapinskoj samostanskoj crkvi.

Iz polovine XVIII. stolj. potječu dva — možda najljepša — barokna oltara u nas: to su pobočni oltari u novoj župnoj crkvi u Belcu. Među volutama stoji u oblacima,

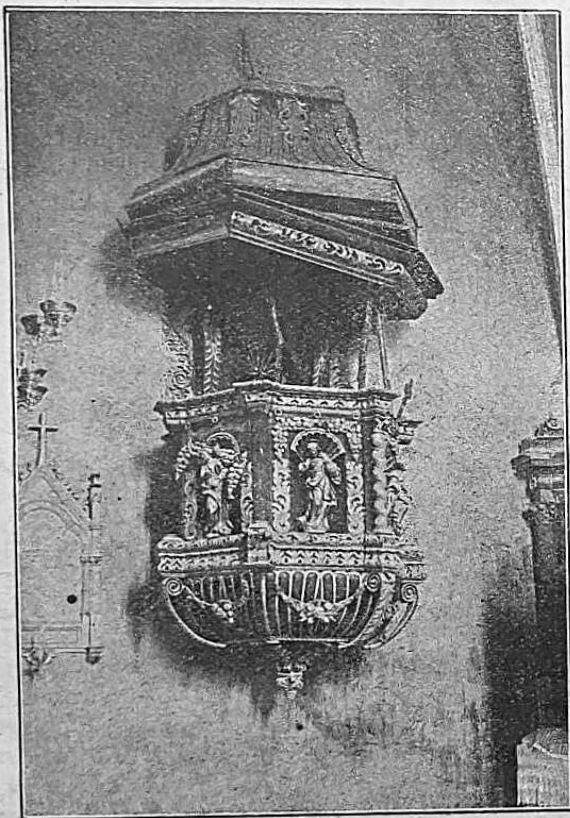
iz kojih izlaze zlatni traci, sv. Josip, okružen anđelima, na voluti sjedi s desna evanđelista Matej, s lijeva u ekstazi Ivan. Iz oblaka se nad Josipom prignula Marija, okružena anđelima, nad njom u suženom gornjem dijelu grb Čikulina, a na vrhu sjedi Spasitelj u oblacima s jabukom u ruci. U prije spomenutoj crkvici u Štrigovcu ima lijep oltarić: nad tabernakulom stoji u oblacima sa zlatnim tracima sv. Fanjo Žaverski. Takov prikaz oblaka voljelo je doba baroka vanredno; tu se moglo podati obilje nemirnih linija.

Veoma je značajno za poimanje umjetnosti, da je kotarski inžinir kod pregledbe belečke crkve svjetovao, da se taj oltar makne, pa naruči novi iz Tirola.

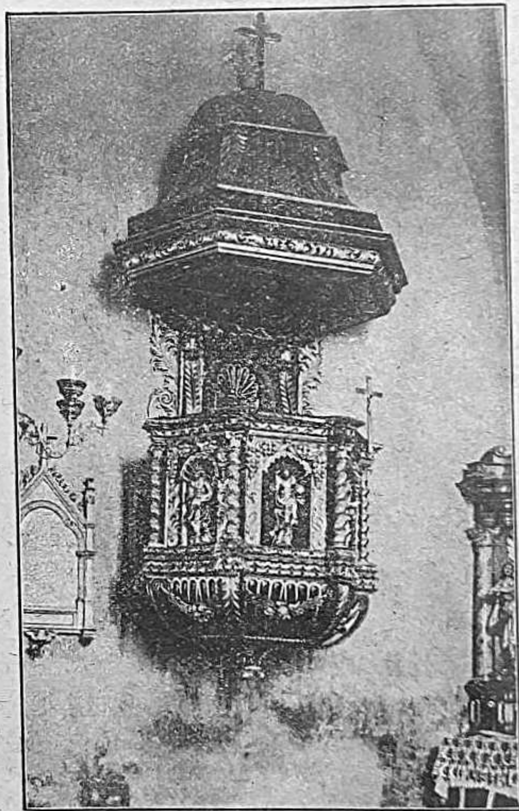
Vidjeli smo prije, kako je XVII. stoljeće nadomjestilo stare oltare svojima tvorevinama, ne oponašajući nikakve tobožnje stilove. To je bivalo gotovo bez svake iznimke. I kasnije je barokno doba tako radilo: mi imademo u najvećim gotičkim katedralama gotovo same barokne oltare, a kad se pokušalo prije par decenija, da se isti zamijene

Po jedna velika figura crkvenih otaca stoji sa svake strane tabernakula, a po jedna na konsolu do samoga zida. Sve su četiri veoma elegantno izrađene, napose vanrednom vještinom bogati nabori biskupskih halja.

Još ću navesti dva oltara, od kojih je prvi postojao u župnoj crkvi u Sisku, pa je kod restauracije odstranjen i zamijenjen drugim — novim! Stari je dobro — nipošto ne najbolje — djelo baroka, građen za apsidu te crkve, te posve usklađen. Imao je tri sprata: dolje u sredini veliko raspelo, do kojeg stoje dvije svetice, postrance po dva svetačka lika u nišama, ispunjenim ornamentima, svezanim od drva. U drugom je spratu sv. Kvirin i opet po dva sveca u nišama, gore Uskrsli sa po dva svetačka kipa. Sav je rad odavno promišljeno, i istinsko nastojanje umjetnika, a izveden je cijeli oltar od izvrsnoga materijala. Sada stoji na njegovom mjestu — taj stari otpremljen je u jednu bližu župsku crkvu — novi kameniti oltar, koji bi trebao da bude romanski, ali je nažalost samo tirolski, izabran po »Preiscourrantu!« To je tako bivalo bezbroj puta, a tek

Crkvena propovjedaonica u Remetincu prije opravka

Crkvena propovjedaonica u Remeticu poslije opravka

s tobožnjim gotičkima, moradoše stare vratiti, jer su očito sačinjavale sa gotičkim domom jaču cjelinu od kasnijega pseudogotičkoga. I kod nas ima žalibože takovih na pretek. Najmarkantniji čini mi se, da se nalazi u staroj gotičkoj crkvi u Maruševcu; pod rebrastim svodom svetišta izgleda pseudogotički oltar u gotičkoj građevini upravo desperatan.

Tako je vanredno usklađen kasni barokni oltar sa crkvom u Lepoglavi. Dva visoka stupa i dva pilastra kanelirani su tako, da nipošto ne smetaju vertikalu gotike; i ornamenti su dapače na naglavku vertikalno postavljeni. U gornjem dijelu lik je boga oca u oblacima sa zrakama; taj se dio sasvim priljubio među rebra zvjezdastoga svoda u svetištu. U sredini između stupova nose dva anđela sliku Marijinu, dva druga pokazuju zdola na nju. Visoki tabernakul — sa ravnim stupovima — remek je djelo za sebe, a izradio ga je fratar Klemens god. 1753.

se u najnovije doba opažao znatan korak napred: radile su se opet umjetnine, znatne i trajne vrijednosti. Na žalost se kod nas još uvijek radi po uzorcima. I ne bi znao iz naših crkava nijedan primjer navesti, gdje bi se nalazio originalan rad kojega dobroga majstora. Ali upravo je veoma zatan broj oltara ponamješteno, koji bi imali biti gotički, a zapravo su djela, koja jedva zaslužuju da budu spaljena. Pravi sakrilegi, kad se uporede sa mnogima lijepim djelima prošlosti.

A kad pregledavam svoju dosta znatnu zbirku fotografija oltara iz raznih crkava diljem naše domovine, vidim ne slike već same oltare, a u duhu onu legiju sada već posve neznanih ljudi, koji su ovo obilje stvorili, ne mareći kakova će ih sudbina snaći. Pa mi se nameće silom pred oči slika lijepoga oltara u Primorju, u zapuštenoj kapelici. Prekrasno komponovan oltar, otmjeno urešen, tek već manjkaju kipovi svetački u gdjekojoj »niši«. Povukli se za ol-

tar, pa vire u rpu sijena pred njim, ko da se u čudu pitaju: a na što ovo?! Na oltaru drži mati božja raspetoga sina u naručaju, grupa svetaca u središtu oltara nijemi su svjedoci veletragedije božanstva...

Tko su bili donatori, kažu katkad zapisi na oltarima ili notice u knjigama starostavnim, a tko su bili ti majstori, koji su ih pravili, gotovo nikad ne saznajemo. Tek za ovaj ili onaj komad saznajemo, da ga je pravio »tišljar« Erlmon ili »tišljar« Komerštain... Svakako dobri »tišljari!« Pa se sjećam prizora prije desetak godina: u dvorištu uz crkvu leži čvrst barokni oltar pa se cijepa za vatru, jer je prispio novi Tirolac. Industrijalizovani Tirol šalje zamjenu za dobra djela iz doba otaca naših.

I to baš Tirol!

Đuro Szabo

HASAN KIKIĆ: KRAJ PUŠNICA

Niz naše Požarike vode zeleni sokaci ravno u Podobrijež. U prve posavske njive i lugove. Kad je dan širok i pun sunca, s Požarika se nazire u dalekoj ravni plavičast trag Save. Ko kad se posljednja magla diže. Jutrima idu zagrljeni momci u Podobrijež na kopanje. Djevojke dolaze s braćom i s očevima, a svaka prebacuje preko pa bi joj mnogo, mnogo i lijepo govorio, ali se sav uzmuči, uzdrhti, prođu ga srsi zbog njene blizine pa ne može ni da pisne, već samo brzo i kratko dahće i crveni se. Pogledâ uz nju i niz nju pa bi poludio. Jednom joj čaršaf spao s desnog ramena, a on joj vidio i lice i cijela prsa i desnu ruku.

— Kako si lijepa, Hanko, ko karamfil — on je samo to smogao i ništa više. Bilo mu ko da se

Predvorje s propovjedaonicom u kapeli u Kuzmincu

glave i ramenâ po veliki bijeli čaršaf i krije se. Momci to vide iz daleka pa pjevaju i podcikuju ko mlada ždrjebad. Djevojkama je to drago.

Sejnin Selman pjeva najbolje od sviju momaka, a kad podcikne, cijele se Požarike zaore.

Njegova je kuća ukraj sokaka u velikom šljiviku pa on ne ide u polja sve dok ne pođu i cure iz brdâ. Čeka on, pa kad one poodmaknu, zaprti se motikom pa podcikne i zapjeva. Najvoli, kad Omerova Hanifa ide s malim Husom u lug. Onda on počeka, dok samo prođu kraj Bajrića kuća pa pojuri za njom kao po trnju. Dostigne on nju, u tren izgubio i pao u nekù vatru pa sad gori ko šibica.

Ona prikupila čaršaf rukom pa se opet pokrila i nešto više usitnila nego obično. Mali Huso samo poskakuje. Tako Selman za njima sve dok ne siđu u Podobrijež. Onda Hanifa s Husom zakrene ispod Ledenicâ, a Selman stane na raskršću pa gleda za njom sve dok ona ne zamakne. Kad bi se bar malo okrenula, on bi joj mahnuo i rukom i fesom. Dopala se ona njemu još jesenas uz ljuštilje kod Bajrića pušnica, pa on odonda, kad god je vidi ili čuje, ne može da bude miran.

Čuo to i stari Sejno pa mu nije bilo pravo. Rekao ženi Hafi, neka kaže sinu, da se okani ćorava posla.

— Bolje je da mu ti to rekneš — kaže Sejno — jer on tebe uvijek prije posluša nego mene. Reci mu, dok se ja nisam umiješo, jer će biti zlo. Baka ti ćorava posla kud je momak ujolio! E ne mere to tako! Neću ja! Znaš?! Što će ona meni? Prava gospojica — samo se zna prošetati do luga i nabrati cvijeća, pa hajde, otkud je i došla. A ide cura ko bajagi svaki dan u Podo-

Propovjedaonica u crkvi u Belecu (Krapina)

brijež. Iš, ne praši! Već ti reci sinu, dok mu ja nisam reko. Neću ja kako on hoće. Neću ja gospojicu za snahu, ja hoću radnika! Znate li vi to?! Rad-ni-ka-a! A što se on duri za njom i benavi ko luda, to meni nije stalo. Reci ti njemu! Znaš?! Šta fali Fati Mula-Jusufovoj? I lijepa i kućanica i što je glavno radina cura ko mrav. Kad si ti vidjela kopače kod Mula-Jusufa da su bez nje? Kad, pitam ja tebe? A kad si vidjela gospojicu Hanifu da je uzela za motiku? He-he, neću ja šeprtljanja, ne, otvoreno vam kažem. Čast Omeru i cijeloj njegovoj kući, čestiti su i bogati, a Boga mi su i rzli i obrazli, ali ne znam ja, na koga se metnu ta curetina. Eh, da je ona ko Fata Mula-Jusufova, ne bih ja reko ništa. Ama ja ne trpim gospoštije, ne trpim, ja hoću da se u mene radi, reci ti to njemu odmah kad se vrati! Jesi li čula?! Hah?!

Stara se Hata samo poklopila pa ko zalivena. Ne zna ona ni šta bi drugo! Dva je momčića tek prije godinu zajedno pokopala i na drugi svijet otpremila, pa joj je Selman još više za srce prirasto. Pustila bi ona njemu na volju sve, i neka radi kako god hoće, ali eto šta kaže on — otac njegov. A ona zna da on ne popušta nigdje pa ma kako zadro. Poslušati mora, to je najobičnije, ali kako da ucvili svog jedinca! Kako bi to ona mogla, kad ga voli i odviše. Znala je ona, da njezin Selman najvoli zapjevati kad vidi, da ide Hanifa Omerova i da najvoli proći pokraj Omerove kuće. Mislila je: djeca, Bože dragi, pa nek se vole, i mi smo bili ko i oni. A eto on, Sejno, otac njegov, pa neće tako i gotovo je. Briga njega ko se voli, ko se ne voli! On je obećao Mula-Jusufu još bogzna kad, da će biti »prijatelji«, pa mu se to i sad hoće.

— A što ti to tako odjednom? — procijedi ona odnekle i kao da se zareče. Nije lijepo, misli ona, svađali se sa čovjekom, ali eto ona se ni ne svađa, već samo pita.

— He-he-e, znao sam ja da ćeš ti tako, znao! Ama baš kad hoćeš pa nek bude, čuj još jednom. Znam ja, da ti njega voliš, pa i pravo je. Volim ga i ja, jer mi je sin. Dijete je moje ko i tvoje, je l' de?! Ali zar ja nemam pravo nad onim što sam svojim znojem othranio!? Reci, zar nemam?! Imam koliko i ti, ako ne i više. Pa zar može on da radi drugačije nego što ja hoću? Zar se to smije? Evo ja hoću ovako ko što rekoh, a ti ako hoćeš nekako drukčije, pa dobro, da vidim čija će biti starija!

— Pa, Sejno, ja to samo onako, a ti se odmah ljutiš, nisam ja mislila to baš — izvijala se stara Hafa, jer ona je htjela, ako se može, štogod lijepo i polako, a ako ne može, ne može, pa daće Bog i bolje.

— Ma ne ljutim se ja, ali ti meni nekako ko da šuruješ sa sinom. Zašto ne bi bilo kako ja hoću? Ja ne ću, da on trčkara za Hanifom, već hoću da ode malo Fati pa smo gotovi. A ne mora ni da ode, nek mi samo kaže: bábo, ja hoću da se ženim — i svršeno je. Ja sam rekao Mula-Jusufu, da ćemo se sprijateljiti. Ama ja vidim, on meni vrda nekud okolo — naokolo! E ne mere, ne dam ja tako!

— More bit' se djeca vole, Sejno, pa šta ćeš im, grehota bi ih bilo rastavljati...

— Opet ti... grehota! Haman si sjedila na ušima, kad sam ja govorio? Kažem ti: ja ne ću da mi snaha bude gospojica, već ja hoću radnika u kuću, je si li sad čula? Eto ti kratko i jasno. I dosta sad! Ako mu ti ne ćeš da kažeš, kazaću mu ja, pa nek pisne — ja sam mu otac!

— Nemoj ti nemoj, ja ću — ushitrila se Hafa. Voli ona da to lijepo prođe, nego da bude još galame u kući.

Sejno je svojeglav. Naučio je da ga slušaju i da bude sve onako kako on hoće. I otac mu je bio takav pa ni on ne će drugačije. Kućio je stari

Mustafa pedeset godina za njega i za drugog sina Ahmu, a kad je Ahmo poginuo na Savi bijući se za volove koje su mu bili otjerali »prijeko«, ostade sve to Sejni. I on bi sada prije sam sebi kidisao nego da se to počne krnjiti i raznositi. Voli on da vidi kako se to sve širi nego kako opada. Kad mu umriješe Bego i Suljo, njemu ne bi lako, bio je on već odredio kako će drugog ljeta da gradi veću kuću i da ih svu trojicu za redom iženi. Ovako sada ima jedinca Selmana pa ga mora dobro da odomi i oženi kako bi kuća ostala po starom. I on kad se ženio i tražio ženu, gledao je koga će. Pa i svi ostali gledaju na to, a i gledali su. I njemu je njegov otac rekao: ovo je cura za tebe, ja hoću da mi ona bude snaha — i bilo je tako. Sjeća se on svega toga i zna zašto to sve treba tako, pa i on hoće da i njegov Selman učini to isto ko i svi drugi. A ako neće milom, hoće silom, jer je on njega othranio. Mula-Jusufovi su i na dobru glasu i stari su od pamtivijeka. A cura je baš ko zlatna jabuka! Šta to ima tako na toj Omerovoj Hanifi što zapinje za oko? U što je to njegov Selman zadro oči? Boga mi, ko da je sultanija. Ali lako ćemo za to! Ispraši, dijete, tur ispraši, da te glava ne zaboli kad ga ja stanem isprašivati! Tako je to, brate, ni pet ni šest! Ko je to još vidio da dječurlija radi kako joj je volja. Ne može to drugačije nego što stariji hoće, ne! Zar da svijet prije reda poleti tumbe!? E ne ide to, dragi, ne ide!

Time se stari Sejno mučio do naveče.

Selman je podveče bio sav sretan. Kad se vraćao kući s kopačima, stigao ga ispod Bajrića kuća mali Huso, i dao mu kitu jagoda.

— Rekla seka, da će te čekati.

Selman je uzeo jagode i nije znao da kaže ni riječi. Nije znao ni da pita. Mali Huso je nestao u sokaku. Otkud ovoliko sreće? Srce mu je postalo veliko i teško, a on se ipak osjetio kao s krilima prhah i sam sebi drag ko dijete. Kopači izmakli, a on razvukao polako za njima. Zapjevao bi od nekog milja. Poljubio bi se sa svakim i zagrlio bi najcrnjeg ciganina. Čeka ga eto ona! Ah, da — on se istom sada prisjetio, da ne zna ništa više nego to da ga ona čeka. A gdje? A kada? Toga se ipak brzo otreso. Glavno je da ga čeka i da mu je bar nešto poručila. Pa i jagode mu eto poslala. O, mnogo je ona njemu dobra! Zapjevaće on odsada uvijek kadgod vidi da ona ide. To je istina i dosada radio, ali odsad će mnogo ljepše i da pjeva i da gleda za njom i da joj više i ljepše rekne. O, šta bi on njoj sve trebao ga kaže. Noćas kazaće joj, da mu srce silno zakuca kad nju vidi, kazaće joj, da nju jedinu najvoli da čuje i da joj govori — eto to će on njoj sve kazati.

Tako je on došao do kuće, tako je i večerao i ponešto sa svakim razgovarao i bio posve van sebe i van njih. Otac je najmanje govorio, gotovo ništa, a bio je mrzovoljast cijelo vrijeme. Selman to nije primijetio. Nije opzaio ni materino pogledânje ispod oka, ni njenu zabrinutost. Ona je najviše večeras primijetila koliko je on daleko sam sa sobom. Poslije večere došapne joj Selman.

— Ja odoh malo hodati...

Ona je htjela nešto da kaže, ali se suzdržala. Htjela ga je i da pomiluje, ali ko da se je bojala. Kad je naišao preko avlije, vikne Sejno sa čardaka:

— Ehe-e, hajirlija, kuda, kuda?

— Išo bih, babô, malo prohodati — uneprilići se on.

Sejno je zajedljiv. Zna on da mu mati nije ništa govorila, dok se on tako mirno podigo u hodanje. Kad mu je Selman još u oči kazao, da ide »malo prohodati«, njemu se to učini kao prkos i on umalo da ne đipi i ne podviknu. Ali se nešto stiša i samo postade zajedljiviji.

Strop župne crkve u Belecu

— A ne bi li babo tvoj smio znati, kud ćeš ti to prohodati — procijedio je on s jetkim smješkanjem.

— Uz sokak, babo, malo. — Selman je još smeteniji. Nije njegov otac nikad dosad bio taki, pa je njemu posve začudo, otkuda sad to najednom. I šta bi mu odgovorio, kad tako pita. Pogotovu kad se takom pitanju nije ni nadao.

— Uz sokak, uz sokak, pa do Omèrove Hanife! Je li, sine, zar tako? Eh-eh, kako je i ova današnja mladež! pa još na moje oči?! Hah? U kuću pa pod jorgan! Jesi li čuo?! Hajd! — Ovo zadnje je rekao tvrdo i ljuto.

Oko Selmana sve poletilo uokrug. U kovitlac! On vidi i kuću i hudžeru i koš i kola i košare i cijelu bašču iza kuće i trešnju kraj kapije. Sve se to povezalo kao teške okovane verige pa prede ko mlinsko kolo. On je sredina! Pruža ruke da

se održi, da ne propane kroz neku rupu, da se ne zadavi... Vidi oca na prozoru, uklíještio obje ruke negdje unutra u sobu pa kao da urla, zavija, vrišti. On se u svemu ne snalazi. Glava mu je kao bubanj, po kojem bubnjaju krupna zrna što padaju kroz koš u mlinsko kolo. On je rupa tog kola. Kroz njegovu se veliku glavu drobi danas sve. A cijela je avlija mlinski kamen, težak ko mora. Negdje na kraju kamena je njegov otac uklíještenih ruku i razjapljenih usta. On se napokon srozao. Nije čuo ni kako je mati jecala, ni kako ga je milovala i oblagala mokrim krpama — ništa nije čuo.

Ujutro mu mati nije dala da ide u Podobrijež. Činio joj se posve oronuo i prestravljen. On ju je pitao:

— Majko, je li ko pito za me?...

Ona nije znala odgovoriti. Gladila ga je po glavi ko malo mače i kao da ga je htjela utješiti

se odjedared ko duh stvorio u sobi. Opet se smješkao ko i sinoćč

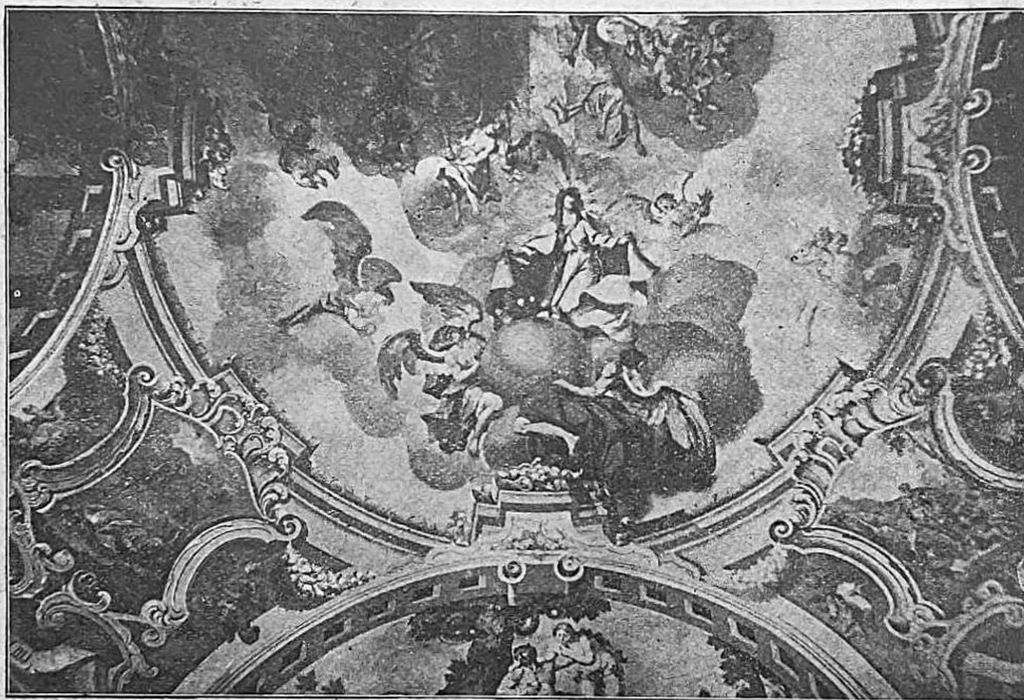
— Daj da i babo čuje, šta sin s majkom razgovara — rekao je on tobože dobrovoljasto.

— Neću ni ja Fate Mula-Jusufove, babo, — nadnaravnim je mirom rekao Selman.

— Što to, sine? — Sejno je još mirniji. Naduravaju se, ko će biti ravnodušniji.

— Ti, babo, nećeš Hanife Omerove, ja neću Fate Mula-Jusufove, zar nije pravo? — Selmanu je udarila crven u lice — od jada ili od stida, tko zna.

Sejno se borio... ili planuti ili ostati miran. Ali kako da bude miran? Kako da sluša to sve? Zar on možda nije gospodar u ovoj kući! Nije li on sve ovo uščuvao i proširio? A kome? Zar ovom ovdje, što ga pod starost hoće da izjeda — da mu kožu podgriza? Ne, ne, sto puta ne...! planuo je.

Trški vrh (Krapina): Slikarije na crkv. stropu

pred nečim strašnim. Žao joj je bilo. Zašto se sve to moralo desiti baš njemu, njenu jedincu? Zašto je on baš morao da trpi...

— Sine dragi, ne će babo ni da čuje za Hanifu. Ne će on, kaže, da mu ona bude snaha, pa makar ne imao ni tebe! Šta ću s tobom, dragi Selmane? Šta ćeš, dragi sine? Da si samo čuo, šta je meni izgovorio jučer!

Selman se prisjetio svega, bilo mu je jasno sve. I ono, zašto ga je otac jučer vratio u kuću i zašto je galamio i na njega i na mater i zašto je mati sad kraj njega, — sve on sada zna. Sve mu je postalo u tren jasno. Eto njegov otac neće nje, njegove Hanife, za snahu i što sad! Zato se on i posprdnuo sinoć kad je rekao: »Uz sokak, uz sokak pa do Omerove Hanife.

Kao da je zapao u neku tupost. Oči mu se usadile na stropu ko dvije svijeće, pa ukočeno tinjaju. Mati se začudila, kad je on rekao:

— Reci mu, da ne ću ni ja Fate Mula-Jusufove — ovo je reko malo razvučeno. Stari Sejno

— E sine, nesine, ne imo te ja, kad si taki! Ali čuj dobro! Tako mi velikog Alaha i tako mi dina i imana, ako ti nećeš kako ja hoću, svijet će upamtiti nešto strašno! Golemo se je zakleti Alahom, ali imaj na umu, što ti tvoj babo kaže. Alah te je stvorio, njegov si, a ja sam te rodio i moj si. Upamti: Alah te je stvorio, a ja ću te rastvoriti! — U tome je bilo nekog teškog, olovnog patosa. Sejno je iza toga zalupio sobnim vratima i otišo u svoju sobu. Hafa je plakala ko da je neko mrtav.

— Otac će me ubiti... pa ubio bi me i kad bih uzeo Fatu za ženu — izgovarao Selman nekim zategnutim rezonovanjem i kao za se. Mater je pogledao i reko:

— Možda ćeš, mati, plakati i poslije više...

Sve je odjedared poprimilo neku tromu tajanstvenost, neku gvozdenu težinu i tjesnoću. Hafa nije dosad nikad tako teško plakala. Selmu je ispraćala i u vojsku pa nije tako plakala, a lani

je eto ukopala dvojicu, pa ni po žalbe... A danas?!

Selmo je gledao kroz prozor niz sokak i niz bašče. Daleko dole su žita istom za kopanje, i kopači u njima, a još mnogo dalje negdje u poljima i vrbacima je Sava. On je izgubio oči negdje u suncu, pa ili je mislio ili nije.

Kroz sokake pronose djevojke užine u polja. I pjevaju...

To mjesto mujezina one oglašuju podne.

II.

Pod jesen u Požarikama mirišu pušnice po suhim šljivama. Po baščama hihoću momci i čvalikaju motkama. Djevojke su najzrelije uz šljive. I najobijesnije. Zapjeva pogdjeko kroz sokak, a one sve udare u vrisku. Kad se momci podveče kupe oko pušnica, onda se one sakrivaju iza drveća i ašikuju.

— Esma, ti si moj sevdah — kaže Mujo Esmin svojoj curi.

I ti si moj sevdah, Mujo — stidi se Esma, a ne zna, šta bi drugo rekla.

— Esma, hoćeš li poći, za me? — pita Mujo.

— Hoću, Mujo, ako dadne majka — opet se stidi Esma i kradom pogledâ na njega.

— A ako ne dadne majka?

Esma ne zna odgovoriti. Plete prstima i gleda u zemlju.

— Ja ću te oteti, Esma — započinje Mujo opet.

Ona još uvijek šuti. Rekla bi mu štogod, ali ne zna. Stidna je.

— Je si li čula, Esma, šta je uradio Sejnin Selman s Hanifom? Onako ću i ja — čuješ li? Samo ako te majka ne dadne...

— Pa on nju sad mora uzeti, Mujo — otpovrće Esma, a sva se zažarila...

— Pa i ja ću tebe uzeti, ja te moram uzeti, druge ne ću pa nek sav svijet pocrka — uvjerljivo šapće Mujo.

— Ako majka dadne, Mujo...

Tako se kraj svake šljive vole po dvoje.

* * *

Otkako se ono Selmanu otac zaprijetio, prošla su puna tri mjeseca — i više. Selman je u početku bio ko izgubljen, a poslije opet krenuo po svom. Kad se sukobio s ocem, rekao je:

— Šta ja mogu, babo, kad je volim? Ne mogu bez nje ni sahata jednog, moram da je vidim, moram, i gotovo je...

— A kad ja kažem, da ne smiješ... da nećeš!

— Hoću! Moram — kao da je podviknuo Selman. Sejno planuo pa ko pečen... gori.

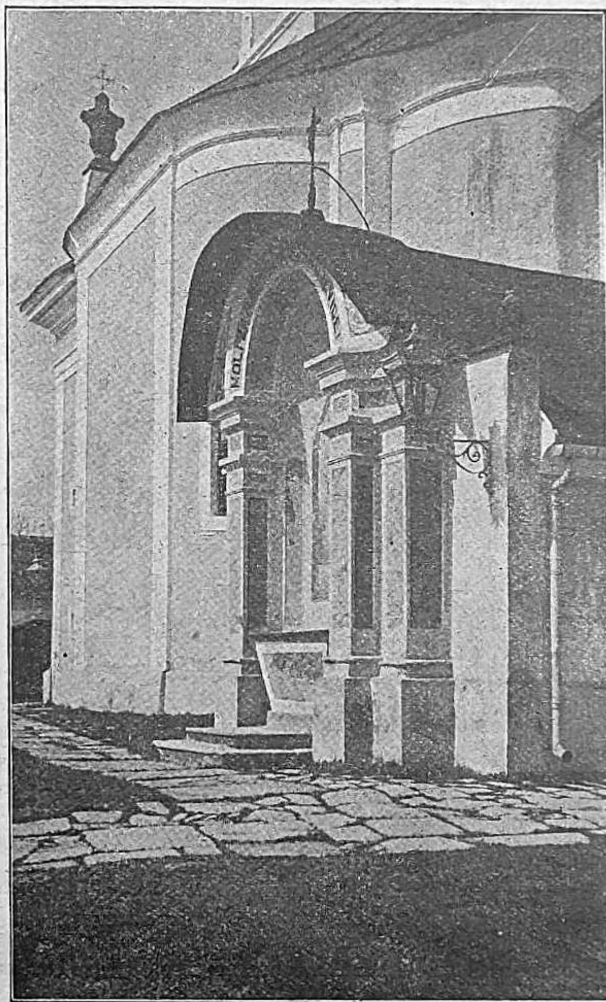
— Zar meni u lice!? Meni?! Baš tako! Je li, hajduče... baš tako...?! E nećeš, sine, ne! Babo se jedanput zakune samo! Upamti i sjeti se, šta sam i ja proljetos reko...

Kad je Sejno otišao pušnicama, otišao je i Selman. Znali su oni obojica samo to, da neće popustiti nijedan pa puklo kud puklo.

— Ne želi čovjek sam sebi dobro pa crkni. Govorio ne govorio, ne hasni, on zadro ko vo. E popustićeš ti, junčino, ili će se svijet nad nama zaprepastiti. Neću ja bolan da bude drukčije pa makar ne bilo nikako. Neću ja gospojica u kući pa nek iz njih trostruko sunce sja! Ili će on meni nešto čestito dovesti u kuću ili neće ni što on misli. Ne ću ja parada, ja hoću radnika, rad-ni-ka...!

Tako je Sejno uvijek od pušnice do pušnice odlučivo. A momci što beru šljive pogledavali za njim. Znali su oni sve. Govori se već od proljeća po selu samo o tome i svako radoznalo čeka, kako će se to svršiti. Znaju oni i starog Sejnu, a znaju mu i sina Selmana kakav je. Nisu oni jedamput samo s njime bili na kosidbi. Znadu oni, da on poteže za trojicu najjačih.

— Noćas je kod Karača kolo pred pušnicom — oglašuje Zejnil, jedra momčina.

Trijem u Trškom vrhu (Krapina)

— Hoćemo li? — pita neko, a svi beru, samo Mujo čvalika.

— Ja — šta, jašta već hoćemo — udobrovoljavaju se ostali.

— A što si ti zanijemio, Mujo, ti haman ko da ne ćeš? — izaziva netko.

— Kud bi on već Esmi...

— Ne diraj u rodicu — smije se Zejnil.

— Rodicu u malu sobicu, pa na srednju podnicu...

— Jezik za zube, pasiji sinovi — trgo se Mujo i ne čvalika više.

— Uha-a iš... išš...š! — izaziva Halil i opet se podsmjehuje. On uvijek tako.

Mujo pobjesnio, pa dvaput poskočio, a nad Halilovim leđima zviznula motka i pukla. On se

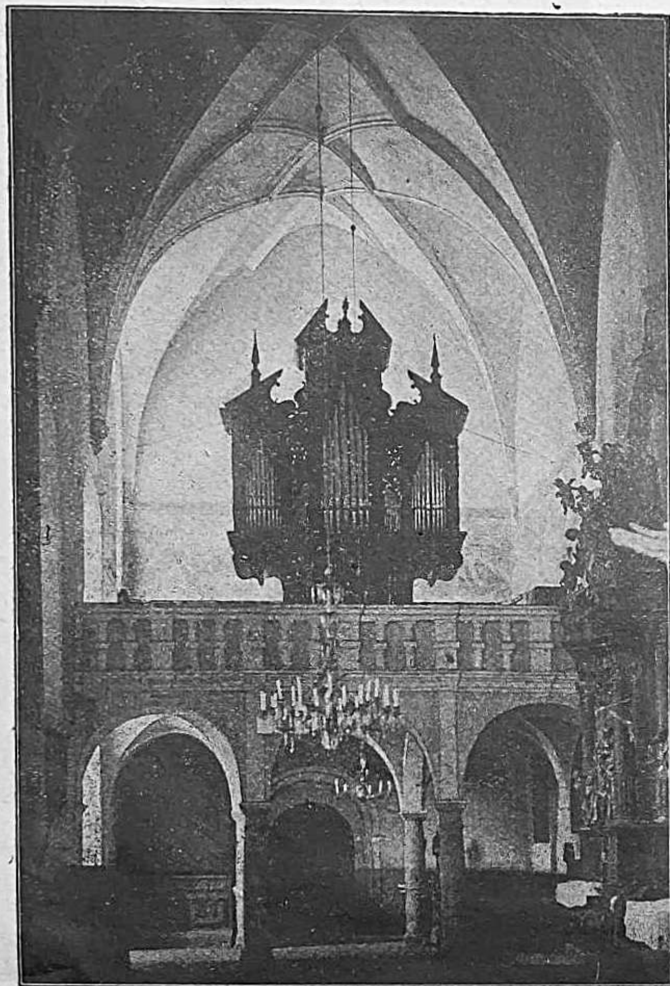
uvio ko zmija. A kad se Mujo izmakao, Halil podvrisnuo, iščupao nožić iz pasa pa srnuo na njega. Neko viknuo:

— Ne daj!

— Ubode... drži!

Zejnil priskočio i u golu ruku dočekao nož. Opet oni brali ko da nije ništa ni bilo, a Zejnil psovo obadvojicu...

Večeras će oni si opet ko najbolji drugovi kod Karačove pušnice da poigraju i da zapjevaju. I Mujo će s njima, jer je rekla i Esma, da će doći. Rekla je i da ne će nikoga biti s njom od njezinih, pa će je on voditi i kući. Zato je njemu sve

Lepoglava: Pjevalište (kor)

dosadno pa najvoli da šuti i da prebire u mislima, kako će joj noćas tepati.

Kad je došao Selman s večerom, oni su već bili nastrli i podložili pa samo čekaju. Zejnil pita:

— Hoće li, Selmo, iz gornje pušnice naši Karaču?

— Kažu da hoće — zamišljeno će on.

— A ti?! — utrči se Halil.

Selman samo odmahne. Ko zna šta bi on? On ne zna ni kud bi sam sa sobom. Nije ni sinoć bio kod Hanife pa ne zna ni hoće li ona doći. On će čekati. Ako dođe... samo ako dođe... Ne može on više ovako! Nek se ljute svi, neka ga odmah oćeraju, neka ga otac i ubije, ko što se prijeti, neka, samo on više ne će ovako... ne može. Samo ako dođe... pa nek priča svijet, onda će bar ili pristati, ili nek učini što se zaprijetio! Ovako se on već od jutros odlučuje...

— Svijet će pričati, pa će i prestati, a ona će mi biti žena ili... — počinjao on iznova po stoti put — samo ako dođe...

Stoji on pred pušnicom pa zove Zejnila i pita, da se ne čuje do drugih.

— Zejnile, brate, hoćeš li mi biti na ruci?

Zejnil gleda pa ko da sluti o čemu se radi.

— Hoću, brate, hoću, ti samo malim prstom a ja ću cijelom šakom...

— Samo ako ustreba.

... Ne boj se, da ih je... ih bolan! — On je stari mejdandžija. Koliko je cura oteo i koliko je kolaca prelomio!

— Ne ćemo mi nju odmah voditi — priginje se Selman njemu u uho.

— Ne brini, znam ja, kako to ide!

Kad je pošao uz bašču, opet je odlučivao.

— Eto sve je gotovo pa ili... ili... Eh, babo, babo, neka te, neka... Samo ako ona dođe...

* * *

Već rano poslije večere cilíču šargije kroz sve sokake i poneko pripijeva. Momci iz Sejninih pušnica idu svi zajedno. Halil se zagrlio s Begom pa pustio Muju preda se i pjevuši:

— Od sevdaha, Mujo
Goreg jada nema-a...

Mujo bi ga razvukao pa da sve zazvoni, ali neće da se svađaju. A svi znaju, da je Halil obješenjak. Zejnil ga drugačije i ne zove već — obješenjače-e!, i svi znaju koga se to tiče.

U Karača se trese pola bašče. Udara neko igračicu, a momci se hvataju za rupce što im pružaju djevojke. Mujo je do Esme. Zejnil se negdje široko smije. Bego Mehin sve u blizini Muje. Pričaju, da i on pomalo voli Esmu. Svaka djevojka ima po dva rupca, pa jedan pruži desno, a drugi lijevo. Hanifa je nešto kasnije došla s malim Husom, a Selman odmah poslije njih kroz istu bašču. Igraju svi redom. I Hanifa igra, samo je Selman negdje postrance. U pušnici neko pjeva i cvrlji pečenke. Kad kolo prestane, onda se djevojke zbiju pred pušnicu u jednu hrpu, a momci malo podalje u drugu, pa tako dobacuju jedni drugima. Halil cijelu večer izaziva Sibovčane.

— Ne damo mi naših cura u bare...

Zejnil ga izvukao na stranu pa prodrmao.

— Smiri se, izudaraće te, kad odeš u Sibovce...

On se ne boji.

Opet zaigraše. Sad Mujo šargija. Zejnil igra do rodice Esme. Mujo voli i to, nego da Bego dođe do nje. I Hanifa je do Zejnila. Potpurila se pa ko jagoda. Njedra joj hoće da prsnu, a noge ko u srne. Selman to sve vidi. On se odlučuje... ili... ili... i... negdje neko ciknuo, a nešto puklo... Nastao mrak. Selman sunuo u kolo ko zrno. Vriska... Cika... zvizga. Niz šljivik sve zapraštilo. Halil negdje u dnu podvikuje. Mujo cikti za Begom... Najednom neko iznio glavnju iz pušnice. Selman izdigo Hanifu i izljubio. Opet neko zavrištao, a Zejnil podviknuo uz bašču sa Selmanom...

Sutradan je Zejnil oteo pušku od Sejne. Htio on da puca za Selmanom. Selman pobjegao niz bašče u donju pušnicu. Stara se Hafa objesila o Sejnu pa plakala i molila.

Momci su čvalikali i brali ko i juče.

Zejnilu ne daju od kuće. On je sa Sejnom. Selman je po baščama i oko pušnica. Po Požarikama se priča, kako je on izljubio Omerovu Hanifu. Momci se nasladivali. Svaki to spominjo svojoj curi pod šljivom. Negdje žene govorile.

— Uh draga, okaljo curi obraz...

— Sad je mora uzeti — dodavao netko.

— Pa on je tako i htio — dopunjavali drugi. I sve tako redom.

Omerovi kod kuće čekali proševinu. Znaju, da do toga mora doći. Nije im drago što se baš tako desilo, ali šta bi sada! Hanifa samo oko kuće i oko pušnice. Voli ona svog Selmana — svejedno.

* * *

Jedne večeri Sejnini momci podložiše i nastriješe pa odoše s Mujom Esminim po Esmu. Mati ju je obećala proscima drage volje, pa sad je do-

A ona se samo nasmije pa ko da bi rekla:

— Eh, draga moja, da ti ženiš jedinca, ne bi znala ni ko ja!

Sejno načudo postao posve drugi čovjek. Zejnil je uvijek s njime, i kad obilaze pušnice. Selman ne voli da govori s njim. Jednom počeo nešto o svadbi, a Sejno samo šuti pa šuti. Selmana radi toga zazeblo. Potužio se Zejnilu, a on mu odgovorio:

— I ja ne znam, šta mu je, samo šuti pa šuti... Jučer Halil prevrnuo čitavu ljesu kad smo pribjerali, a on samo gleda pa ni bijele. A gdje bi on to prije ošutio!

Selman ide svaku večer Hanifi pod pendžer.

— Selmane, kad će drugi petak — započinje ona prva.

— Da znaš, Hanko, kako se i meni oteglo — odgovara on, pa proturi ruke kroz demire i pomiluje je. Ona više ni ne brani. Selman joj ne smije da govori za oca ništa. Dosta je, misli on, što se ga ja bojim i što strahujem da mu šta ne dune u glavu.

Lepoglava: Posljednja večera. Slika sa stropa refektorija (crtež F. Quiquereza)

vode. Stari se Esmo razrakolio. Njegova je kuća odmah u drugoj bašči. Po Požarikama udaraju šargije... noćas će biti kolo u Esminoj bašči. Kad god se neko ženi, djevojkama su srca čudno nemirna. Halil se pretrgo pjevajući...

— Od sevdaha, Mujo,
goreg jada nema-a...

Mujo se više ne ljuti. Od noćas je cura njegova — Esma je njegova, pa neka crknu.

Zejnil je doveo na čestitku i Sejnu i Selmana. Sad su svi znali, da će i oni kojidan po curu. Selman će noćas sa Zejnilom da probije zemlju igrajući. Žao mu samo, što ga Hanifa neće vidjeti.

— Nije lijepo — kaže ona njemu — da isprošene cure dolaze u kolo...

* * *

Po kućama pred svatove biva ko da su sve stvari od zlata. Ko da se sve unaprijed raduju. Kod Sejne su pokupovali sve što treba za »mladu«. Odredili, da će po curu u drugi petak — ravno za devet dana. Hafa je sva ko izvan sebe. Po cijele dane trči iz sobe u sobu, a ni sama ne zna šta bi otpočela. Da joj nije Džehve Eminove, niti bi se šta uradilo ni ništa. Ovako je ona sve tenta.

— De, draga Hafo, ovaj boščaluk ovako, a ovaj ovako... ah žene, šta ti je, draga, ko da si sišla s pameti...

— Ko će biti, Selmo, djever i djeveruša? — pita ona opet.

— Pa ko će drugi već Zejnil i Mujina Esma — njemu ko da nije do ovakovog razgovora. Kako bi on volio da može sad odmah da je digne u naručaj i da odleti ko vjetar daleko, daleko...

Najposlije došao i petak. Hafa svu noć ružno snila. Zato, kad je jutros pošo Selman s ocem u grad, ona ga poljubila i pomilovala.

Istom blizu grada progovorio Sejno.

— Sine, zar ćeš ti baš noćas po djevojku?

U Selmana izletile oči. Osjetio kao da propada, da se ruši, ruši... Ne zna ni kad je rekao:

— Hoću.

U Sejni kao da se rodila divljina. Pocrnio od krvi ko od zifta i poletio u Škorića ogradu. Selman samo vidio, gdje otac čupa kolac i čuo gdje govori:

— Ja sam se golemo zakleo...

A kad se dao u bijeg, čuo je, da otac viče i kune, što ga je rodio.

Mati se zaprepastila, kad ga je vidjela. On je zaplakao i zagrlio je.

— Majko, draga, on je poludio... zar da se bijem s ocem... ne mogu-u... a on mene hoće da ubije...

Zalili se obadvoje. A kad je došao Zejnil i rekao, da ga otac traži s kocem oko pušnica, rekao je materi:

— Majko, kaži Hanifi, da ću se vratiti kad ne 'madnem više oca, i da ću je uzeti ako ne pođe za drugog... Više nije mogao ni riječi. Zagušio se i izletio sa Zejnilom. Kad su bili u Podobriježi, zapjevali su, da čuje Hanifa i da se poraduje...

III.

Kad se šljive izvoze, šamačka je pijaca puna Požaričana. Po cijele noći škripe Hasićem nepodmazana volovska kola, a momci pjevuše i zavijaju kroz sva polja. Kad jutrom stovare u gazda-Čedinu magazu ili pred čika-Jovin podrum, metnu pred volove travu, pa odu Ahmi Šindri da popiju koji čokanj. Kod Ahme svira Šapčanin Pajo, pa Meho Bajrić »naredi«, da mu za deset dinara sviraju bećarca, a oni svi pobenave i počinju da lupaju čokanje. Oženio se Meho u pretprošli petak, pa ga mladoženjski azginluk još nije popustio. Dao mu Omer svoju Hanifu, pošto je opso-

Freska I. Rangera u Purgi lepoglavskoj (Lepoglava)

vo Sejni Hanić́u i oca i majku i nazvao i njega i Selmana lopovima. Sejno ga vrebao dva dana oko pušnica i htio da ga »zakolje ko jarca«... Za Selmana čuli, da negdje »prijeko« tovari sa Zejnilom šlepove i da tako živi...

Bajrići su i prije namjeravali da se dokopaju (tako su oni govorili) Hanife i da je dovedu za Mehu.

— Lako bih ja nju naučio na rad — govorio stari Dedo svojoj ženi — imetak je to, ženska glavo, po srijedi, a ona je jedinica... a i lijepa, znam da neće ni našem čavkunu biti krivo — oblizuje se on ko mačak, kad čuje što za nju.

— Ne fali, što je nju Selman podero — opet će Dedo — nije je obešaćstio, a šta nas briga, šta će svijet landrati.

Tako se sve i zbilo. Stari je Omer dao, i sad će skoro petnaest dana, kako je ona Mehina žena...

— Deder, Pajo, onu...

— Nosi Meho svilene obojke — naručuje Ibro, momak Mehin. S Mehom idu uvijek po dvojica — Ibro i Alija.

Pajo zadio deset dinara za gudalo pa zacvilio. Ibro i Alija cikte. Meho se rastapa, vadi i on banku i baca na Paju. Probekrijao se eto, kako ga oženiše...

Na drugom kraju su Sejnini momci zasjeli za dva stola. Oni su jutros dotjerali petera kola šljiva. Halilu nekud krivo, što se Meho tako duri... pobio bi se on s njima sada. Gurka Begu i nagovara ga:

— Hoćemo li ih... jači smo nas petorica od njih trojice...

Bego kao da ne bi, a Halil hoće da iskoči iz kože. Sve se pipa oko pasa. Eh kako bi on sada vrisnuo. Zove:

— Šindro, daj još poloku...!

Šindro hoće da poleti. Vidi da će danas biti pazara.

Pajo zasvirao nekakvu igračicu, a Halil đipio i potegao Begu. On mora da se nekako istrese kad ga poduzme. I zapjevo bi i zadirnuo bi i pobio bi se. Vidio on, da je Meho htio da poigra, pa skočio ko uz inad. Samo ako šta rekne, ili ako htjedne da se uhvati u kolo ...eh, alaj će da se praši! Ne može on njega očima da vidi, otkako se oženio Selmanovom Hanifom.

— Kako može Selman da pregori, pa da ne dođe da ih sve pobije — govorio on, kad je u Mehe bila svadba! Alaj bih ja tu križo sve po repu... a najpre starog mrcinu, svejedno da mi je stoput otac, a ne jedamput!

I sada eto on jedva čeka, neće li kogod da nešto lane, pa bi bilo trke. Igra on a sve zirka na Mehin sto. Meho nešto sa svojim došaptava. Halil usitnio pa ne može da ne dirne.

— Šapni, šapni, šaputalo — a sve u taktu.

Mehini ko da nisu čuli. Prestao i Pajo i opet svi pili čokanj po čokanj.

Kad je jesensko podne vedro, onda je sunce teško ko istaljeno olovo. Ulicama glavinjaju ljudi ko od sunčanice, a podveče i oko podne su mehane na savskom bajru ko košnice. Šlepari se tu odmaraju i pomalo piju. Selman i Zejnil već mjesec dana rade na Smailbegovića šlepovima. Čudno je kako se Selman priučio ovakovu radu. Zejnil ga ne ostavlja, jer ga voli više nego brata. Odrastao je on kod Sejne u najmu. Ne govore nikad o kući. Nekidan čuli oni od Hakibegova momka Alje da se Hanifa udala... Nisu opet ništa rekli. Selman samo pobijelio i zadrhtao. Žao mu bilo... zaplako bi! Podveče isti dan otišao sa Zejnilom u Šindrinu mehanu pa se napio do iznemoglosti — od derta!

I danas su oni ko i obično pošli u mehanu da malo odsjede, dok ne bude opet vrijeme za rad. Niže mehane zastao Selman i gledao po kolima.

— Zejnile, jesu li tebi poznati oni volovi? — pita on.

Zejnil zagledá.

— Pa, brate, to su naši... eno rogonje i šaronje... evo i malih — Zejnil ko da je podjetinjio. Prišo pa tapša i tepa svakome. I Selmanu nekud tegotno. Zna — sada će se naći s momcima i oni će mu opet da pričaju, kako se Hanifa udala. Kako će on opet da ošuti? A šta bi im

rekao drugo? Udala se pa udala, a bogzna možda su je i prisilili... Samo za koga, za koga, to on ne zna, a možda bi i htio to da čuje — kome su se to oni usudili da dadu njegovu Han..u... i ko je njü smio da uzme...

Iz mehane se čuje Pajino ćemane, i neko vrišti. On zovne Zejnila, da uniđu.

— Da je ona moja cura, ja bih tebe bolan onu noć iskrižo — prijetio Halil — evo ovim bih te evo — digo nož pa pokazuje... Dobrano se ponapio, pa ne može da otrpi a da se ne pobije. Šindro se dva-triput nagonio da ga primiri. Meho se svladava. Baci opet Paji banku i rekne, da zasvira kolo.

— Ne dam ja igrati...! — viknu Halil.

— Kome?

— Tebi — rastegnuo Halil još prkosnije i zavitlao poloku o Mehin sto... Soba se pretvorila u tresak... stolice i stolovi poletjeli. Svaki se prihvatio za nož.

— Selmo, brate, ovo je zbog tvoje cure — viknuo Halil, kad je ugledao Selmana i Zejnila na vratima. Pred Selmanom se zamutilo — u tren mu postalo jasno sve. Vidi Mehu Bajrića s nožem, vidi Aliju i Ibru, vidi i svoje...

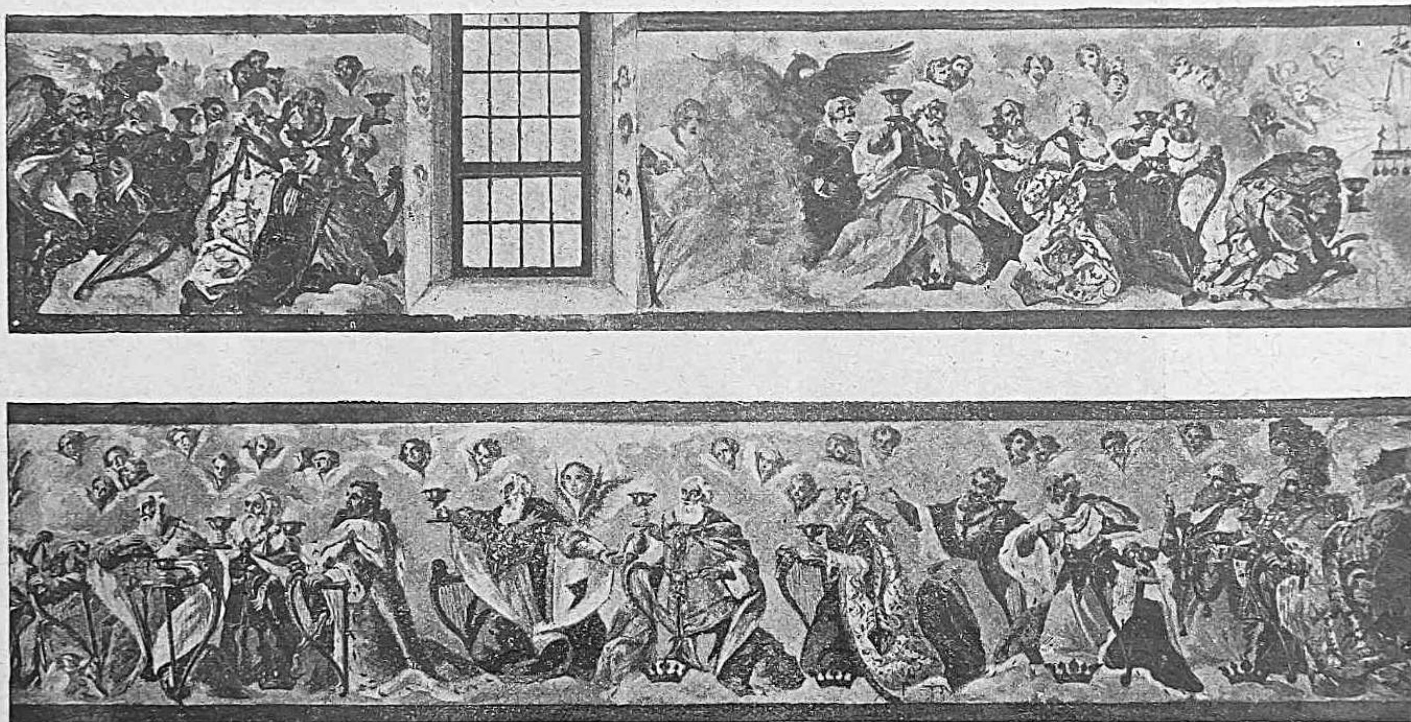
— Da okajem za sve!... — munulo mu glavom i on se u mah mašio za pas i ciknuo...

Ko da se uzvitlao težak mesnat lanac — samo po neko se zaljulja i sroza, pa se opet digne i izmahuje. Pajini poskakali kroz prozore. I Halil i Zejnil i Selman uronuli pa se samo čuje, gdje neko zastenje...

— Po žandare, ljudi, isklaše se — viču.

Na vrata se Meho i Selman jedan za drugim srozali i poplašili svijet.

Preko njih i kroz prozore skakali i ostali s noževima... sve jedan za drugim... krvavi.

Lepoglava: Slike I. Rangera na zidu kora (kopija dra. B. Šenoe)

R. G. CHANDLER: ŠUMSKI SABOR

Čovjeka valja istrijebiti! ruknu hipopotam; iz dubrave dovikivala jeka posljednju riječ — »istrijebiti — trijebiti — biti!« Društvo za zazator čovječanstva sazvalo ogroman sabor; tako ogroman, da mu se jedan dio nije mogao dogledati. Jaguar ih je nabrojio kojih osam stotina glava u najmanju ruku. Jaguar je zauzeo bio predsjedničku stolicu; to jest on je ponešto nespokojno sjedio na kraju povaljena duba, a u sebi tiho uzdisao za udobnim kakovim mjestom na tratini. Gore u visećim galerijama krošnjatih stabala ljuljali se i premetali podrugljivi majmuni, čas povlađujući govornicima, čas ih oponašajući. Nakupilo se amo zvjeradi sa sviju strana svijeta. Kako im je uspjelo prevaliti duboka i beskrajna mora, to je pitanje, koje je u stanju riješiti jedina tradicija.

Pogdjekoja zvijer sjedila je tu rame uz rame sa svojim dindušmaninom; sve su napetom pozornošću pratile rasprave o zatoru zajedničkoga im neprijatelja, čovjeka! Nego, kad se je već jedno dvjesta govornika obredalo bilo, da uz neke varijante ponove prijedlog hipopotamov, stanu se u slušateljstvu javljati neki zlokobni simptomi; a simptomi u šumi ne smiju se omalovažavati.

Osam stotina govornika (toliko ih je bio nabrojio »predsjednik« Jaguar) gorjelo je od želje, da im se čuje glas. Ravno toliki broj (tako je sam »predsjednik« računao) gorio je od želje, da se nijedan drugi glas ne čuje. Koji su bili govorili, željeli su da govore ponovno; koji pak nijesu još

bili došli do riječi, počeli su pomalo režati! Prvi udari u opstrukciju papagaj, stvor velike govorničke spreme, uzalud se je trsio taj veseli ptić, da svrati na sebe pozornost predsjednika jaguara — bila je to stvar vanredno tegotna; nekakve su oči bile u jaguara, koje nisu nikada gledale ravno u čeljade!

Papagaju bilo je već gotovo uspjelo, da svrne na sebe to krijuće nestalno oko, kad ga netko zatjera opet u kozji rog.

»Jesam li ja na redu, gospodine predsjedniče?« zapita mali, vižlasti kenguru upravo za leđima papagaju; te on ni ne dočeka odgovora, nego se uspravi, odapni se, skokni i eto ga preko glave papagajeve ravno na pozornicu.

Sam papagaj nije mogao da se ne začudi takome skoku. Sad je papagaju bio najpreči posao, da buni i prekida govornika.

zini, pokazivale vrlo spremnima ustupiti im što više mjesta za razbojište.

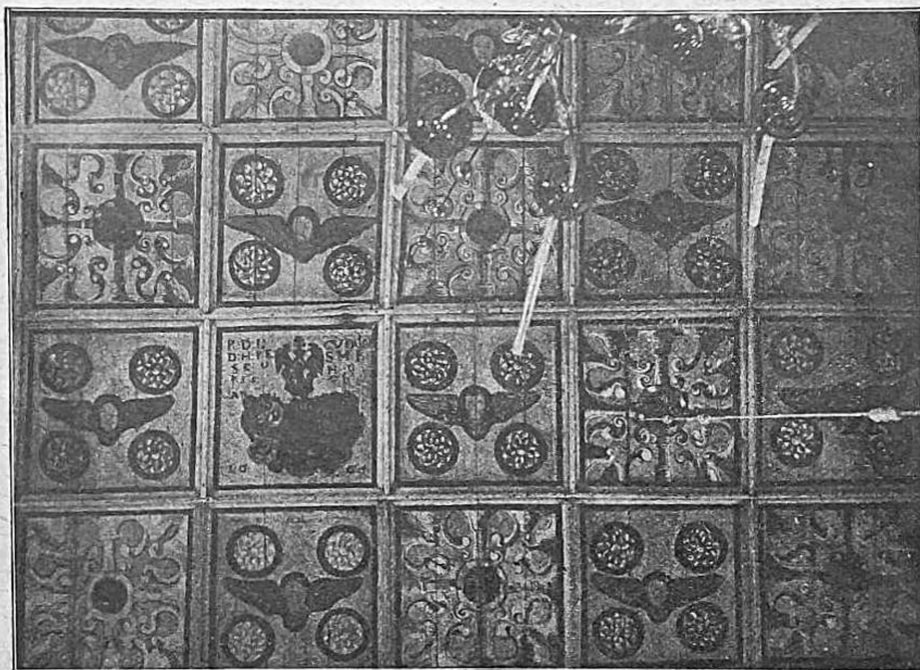
Sad se umiješa sam jaguar, te će ponešto oprezno (i on je kao sav mačji rod bio natrunjen dobrom mjerom lukavosti) reći:

»Gospodo! spravite svoja rila i gledajte — ovaj — da se umirite!«

Za te riječi nije nitko mario i jaguar se pokaje, što se je uopće uplitao: predsjednički će njegov ugled tim očevidno štetovati — zvijeri će se oteti i stradat će disciplina.

Međutim nijesu se zvijeri ni obazirale na nj; one su nestrpljivo čekale, dok jedan od slonova padne mrtav.

Malo pomalo bilo je slonovima dosta toga dvoboja, ali nije bilo dosta gledaocima; vikalo se i podbadalo ih se sa sviju strana, da nastave borbu.

Lovrečan (Krapina): Drveni strop u kapeli

Nije vrijedno nabrajati sve njegove glupe upadice.

Samo su se sa sviju strana čuli poklici: »Na red! — na red!« i »Bacite ga napolje!«

To je uostalom bilo lakše reći nego izvesti, jer se papagaj bio već za vremena pobrinuo, da ne bude baš sasvim unutri. On je poletio na obližje drvo i odanle nastavio svoju kriku.

Poslije kengurua dođe na red lisica. Na licu se njezinu odrazivala neka prevejana mrzovolja. Sadržina je njezina govora: Rade li oni zar na tome, da zaključe zator čovjeka? Što je do nje, njoj se čovjek ne čini vrijednim zatora; čudne li pogibli od njega!

Na te se riječi porodi svađa među slonovima. Čulo se, kako je jedan drugoga nazvao huljom; pogrda je bila preistinita, a da se je mogla podnijeti; rilo se zakvači za rilo; nastane boj, koji je prijetio rastjerati cijeli sabor.

Među zvijerima, koje su bile ponajdalje od slonova, čula se je glasna vika: »Bacite ih napolje!« dok su se one, koje su bile u najbližoj bli-

Ali se gorostasi nijesu dali smesti, nego se mirno raziđu svaki na svoju stranu.

Sad se razriješi svačiji jezik i nastane opći metež i zaglušna vika.

Svaki je govornik, koji se je po tom popinjao na govornicu, morao govoriti sam sebi, jer nije bilo tko bi slušao.

Predsjednik bio se upravo izgubio u duboku razmišljanju. Kad su zvijeri na šumskom sastanku nezadovoljne s tečajem rasprave, onda im treba uopće nešto za večeru: to nešto, jaguar je stekao tužno uvjerenje, bit će, sva je prilika, on sam!

To je već opći, ma i nepisan zakon, budući da je predsjednik odgovoran za tečaj rasprave, a zakonu je tomu opet vrhovni razlog glad skupštinara.

Uz to je jaguar bio milovidan i omastan, a »kod jela«, da se poslužimo omiljelom rečenicom lisice »što je omasno to je i oslasno!« Za predsjedničkim sjedalom bilo je na okupu izaslanstvo

sjajnožutih, gladnih tigara iz Bengalske, koji su bili naročito pozvani na skupštinu.

Između svih se je najviše isticao njihov vođ »Bradonja«. Bilo je u njega ravno, nisko čelo, bistro, vatreno oko, golema šapa — kao mlad rastić, i fin, zagonetan posmjeh.

Ele govor pred očima jaguarovim bio je glasan, razgovijetan, ali za leđima se njegovim sve nešto tiho, nejasno šaputalo.

Pa opet je razgovor odstraga više podraživao jaguarovo uho, izoštreno pogotovo nekom zlom

Borba slonova bila ih je razočarala i one su tražile neku naknadu!

»Ej« reći će prvi glas, »kakav bi to bio mastan zalogaj za mnoge nas, da je jedan od tih šaponja bio podlegao! Više ima na njemu, no što bi i sam Bradonja sa svim svojim apetitom na jedan obrok potrošiti mogao«.

»Sio si mi na rep, glupane!« prigovori oštro Bradonja. »To će mi biti lijepa pomoć, kad se budem spremao skočiti!«

Sv. Križ (Krapina): Dva kaleža

Tri kaleža župne crkve u Krapini.

slutnjom. (Topao Bradonjin dah grijao kičmu jaguarovu!).

»Ima, rekao bih, puste mesetine na njemu«, reći će jedan tigar zadovoljno.

»Ima, ima; zato su ga i izabrali pr—« začne drugi.

»Pst! ne govori tako glasno, čut će te!« zareži potiho Bradonja.

»Valja nam biti jako na oprezu, ako želimo da nama u dio dopadne!« umiješa se nov glas. »Zvijeri sprijeda počinju eno bacati na nj požudne poglede!«

»Ne natiskujte se toliko! Nijesam eto ni pô šape od njega!«

»Maknimo se svi malo dalje« (mukao žamor i krtoženje, koje je na to slijedilo, bijaše znak, da se poslanici silovito potiskuju natrag).

»Šaronjo! Ovamo te na čas!« (Nastaje opće gibanje, da »Šaronju« propuste naprijed). Čuješ! ja ću prvi skočiti, jer sam ja zamislio osnovu. Meni nek bude glava, a tebi prepuštam jedno stegno« (glas mu je bio svečano povjerljiv).

Jaguar nije čuo posljednjih riječi radi daljine, u koju su se tigri iz poštivanja bili povukli, ali

bilo mu je sasvim dosta ono što je bio čuo na početku, kolikogod ublaženo bilo ulomcima junačkih govora sprijeda.

Kao što je spomenuo tigar, zvijeri sprijeda bacale su na nj svoje poglede.

Jedno je bilo jasno: njemu je valjalo ili rastepsti skupštinu — ili će skupština rastepsti njega na hiljadu komada.

On uze misliti na sve, što bi moglo rastepsti skupštinu, mjesto da bude rastepen on, no sve su se misli njegove vraćale na jednu i to glavnu stvar: glad!

U dva časa, što preostane od njega, neće se moći razbrati šta je.

Ako pokuša uteći, sabor će ga za živi čas razdijeliti među se; ako ostane gdje je, tigri će

»Glava prirode« dovikne ćuk, učenjak na glasu.

»Jest, prijatelju«, odvrati jopac, »ali prirodi toj valja doći glave« (opće odobravanje). »Glavu tu valja odsjeći!« (burno i dugotrajno pljeskanje).

»No ja ću vam reći što je Čovjek« (tu snizi dramatski svoj glas) — »ja sam se dugo bavio prirodom, ja sam toj prirodi ušao u trag, i evo do kojega sam nadahnuća došao! Čovjek je — ništa više — do niža neka vrsta — majmuna!«

Zavlada grobna tišina; takove senzacije u šumi nije bilo od pamtivijeka!

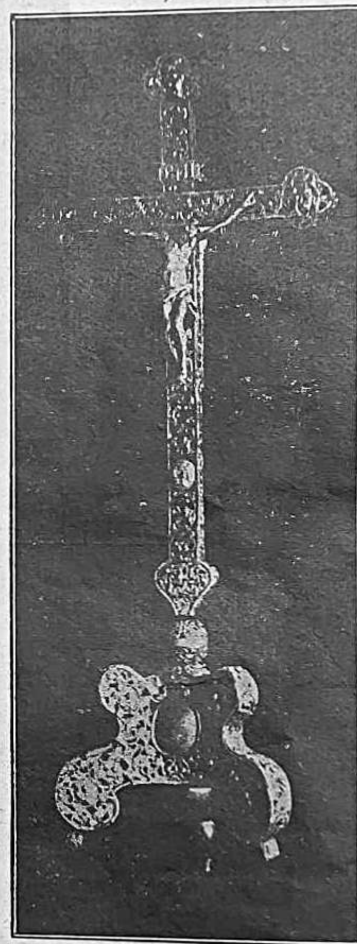
Tu zastane jopac prateći žarkim očima duboki dojam svoga govora, onda nastavi: »Ponavljam:

Tuhelj (Klanjec): Ciborij

Crkveni kalež u Začretju (Krapina)

Klanjec: Srebrom okovani križ

učiniti s njim to isto: misao, nužna, logična, i od koje isto tako nije bilo moguće uteći!

Međuto se s granja obližnjeg drveta spusti uman jedan jopac i uzađe na govornicu.

Taj je više djelovao na čustvo nego na razum i njemu je pošlo za rukom u tome rogobornu zboru koliko toliko pobuditi pozornost.

»Zvjerska braćo!« začne on, »kakogod sam nevješt javnim govorima, usuđujem se opet stupiti pred slavnu skupštinu, da i ja reknem svoju u velevažnome pitanju o uništenju Čovjeka«.

Tu se on nakašlje, te i najudaljeniji u zboru prekinu sada svoj razgovor, da čuju što će biti.

»Ele, da se uzmognemo lakše domisliti načinu, kako da istrijebimo i uništimo čovjeka, postavimo prije svega pitanje: Što je čovjek?« nastavi jopac svoj govor.

niža vrsta majmuna! — majmun, koji si mnogo umišlja!« (Zaglušna krika).

»Gospodo! neću da zlorabim vaše strpljivosti više nego što je od prijeke nužde«.

»Mâjo!« reći će mlado medveče, koje je ovu frazu već prije bilo čulo, »hoćemo li sada kući? Gladan sam!«

»Čekaj još malko, zlatane!« reče medvjedica majka ozbiljnom nježnošću. »Možebit će nam domala štogod u dio pasti!« Pri tom upre krvožedne oči u jaguara.

Bradonja, koji se je bio gotovo izgubio u čudu s jopčeva govora, uhvati pravac toga pogleda.

Plašljiv ljubomor dozove mu u pamet osnovu, koju je bio malone zaboravio; on se okrene i šapne svojim ortacima:

»Sad je čas! Načinite mi mjesta!«

Goleme šape spuste se s mjesta k zemlji, prugasto sjajno tijelo zguri se i zadršće od želje za strahovitim napadajem. A jaguarovo srce zamrlo, on se ne usudi ni pogledati uokolo, ćuteći u sebi, što ima slijediti: razabirao je za sobom jasno žamor unaprijed osjećane slasti i uživanja.

»Što nam treba, to je od—« ali riječ se ova nije imala više ponoviti; on stade, a uzdignuta capa osta dramatski visjeti u zraku.

Još čas i Bradonja bi bio na vratu jaguarovu, ali i on se ustavi upravo u naumljenom skoku.

Kamenica (Ivanec): Monštranca

Klenovnik (Ivanec): Crkveno posuđe

Oštrc (Krapina) Kalež

Druškovec (Ivanec): Tri kaleža

Drveta naokolo titrala i podrhtavala u njegovim očima kao u kinematografu.

Glas jopčev dopirao do njegovih ušiju kano iz nedogledne daljine. »Gospodo!« govorio taj glas, »što nam treba, to je odvažnost!«

Bura odobravanja uhvati posljednje slovo nekako u samome uzduhu.

I sama šuma kao da je nešto osluškivala!

Nešto malo na desno proviri pun mjesec čarobnim svojim svijetlom kroz granje.

Ovamo se dalo pogledati Bradonji i tu u granama spazi majmune, kako daju znakove jedan drugomu i kreveljeći se pokazuju na nešto, što je bilo pod njima.

S mjesta, na koje su upozoravali, jeknu u taj mah kratak, prekinut prasak — cak!

Uzdignuta capa odvjetnika odvažnosti naglo se spusti; i sve, štogod je bilo u stanju bježati, skakati, letjeti, puzati ili se u rupu zavući, natisnu se glavom bez obzira u divlji, neuredan i sramotan bijeg, sve — osim jednoga!

Čas zatim ječala je cijela šuma i odzivala se jednome glasu, koji je nadvikivao sve druge — glas zaglušan i bolno bjesomučan.

A potom sjajio se je mjesec u nepomućenoj svojoj bezbrigi na nečemu, što je ležalo na travi.

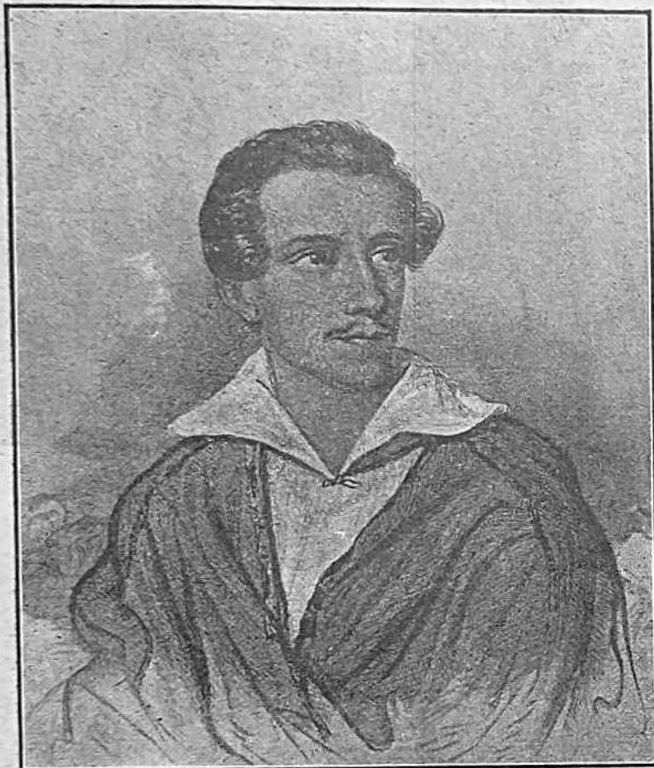
To nešto bilo je više podobno golemoj, bezličnoj žutoj mješini nego Bradonji.

Sad se začuje šuštanje gusta lišća; nešto se digne oprezno iz svoga skrovišta i razdijeli na dvoje gust oblačak dima, što se nadnio nad lješinom tigrovom.

Najprije se ukaže lice, zatim oba ramena — onda sve više i više, dok konačno, puškom u ruci i slavodobitnim smiješkom na usnama, ne osvane na čistini — Neuništivi!

(Preveo: *R. Maldini*)

JULIJE SLOWACKI

Bijela je Poljska 27. i 28. lipnja slavila povratak smrtnih ostataka svog pjesnika-proroka, Julija Slowackog, u domovinu. O njem su pisani čitavi tomovi knjiga, a prigodom ove svečanosti sva se štampa bavila njegovim životom i radom. Da ga se i mi sjetimo s nekoliko riječi i da tako odamo poštu tom velikanu bratskog nam poljskog naroda!

Književni rad J. Slowackog dade se, u glavnom, razdijeliti na tri dijela prema tri razdoblja njegova života. Rodio se on god. 1809. u Krzemiencu, gdje mu je otac bio profesor; sveučilišne nauke polazio je u Vilnu, gdje je imao prilike upoznati se s Mickiewiczem, s kojim se opet susreo u Parizu. Slowacki bio je čovjek nježnog zdravlja; od oca je naslijedio plućnu bolest, a od majke — koju je neobično volio i kojoj je otkrivao sve svoje planove — osjećajnost i bujnost mašte; od djetinjstva je snivao o svom pjesničkom stvaranju i slavi, koja ga čeka. U književno-naučnoj okolini vrlo se samo duševno razvio, počeo je pisati sa osamnaest godina. Ti njegovi mladenački radovi (»Arab«, »Mnich«, »Mindowie«, »Bielecki« i dr.) stoje pod jakim utjecajem domaćih, Mickiewicza, Malczewskog, Zaleskog, i stranih (Homera, Bajrona) pisaca. Ne idejna sadržina, nego ljepota, neobičnost pojava, slika, stila djelovala je na njegovu dušu.

Novembarska revolucija i strahota bitke pod Varšavom, u kojoj Slowacki nije aktivno učestvovao radi slaba zdravlja, tako je potresla nježna mladića, da je ostavio Poljsku (25. II. 1831.) bježeći, kako sam reče, »pred mukom«. Preko Dresdena i Londona dospije u Pariz, gdje je (1832. do 1833.) izdao tri toma svojih dotadašnjih pjesama (do 1831.). Cijela čitalačka poljska javnost bila je zauzeta djelima Mickiewicza tako, te je mladi autor ostao sasvim neopažen. Ta ravnodušnost zemljaka tako ga se neugodno dojmila, da je ostavio Pariz, samo da se s njima ne susreće, a naročito s Mickiewiczem, koji mu je pjesme nepovoljno ocijenio. Skloni se u Švajcarsku, i tu započinje novo razdoblje njegova stvaranja.

Nastanio se u Genovi na nekoliko godina, gdje je dosta pisao, ali štampao je od tog samo »Kordjaka«, koje djelo imalo se takmičiti s Mickiewiczevim djelom »Dziady«.[1] Kordjan (čovjek sa srcem) jest mladić, koji, razočaran u ljubavi, hoće da se ubije. Iz mjesta, na kom je htio izvršiti svoju nakanu, otvara se prekrasan vidik na švajcarski pejsaž, što mu dočara junačku smrt Winkelryde, odustaje od svoje namjere i preporađa se u patrijotu, nalazi cilj života i teži za činom: postaje zavjerenikom, koji ima ubiti cara Nikolu za vrijeme krunisanja u Varšavi za poljskog kralja. Tu zadaću nije mu uspjelo izvršiti; bi osuđen na smrt, ali bude pomilovan. To djelo, koje se odlikuje ljepotom i visokim lirizmom, skrenulo je na sebe pažnju time, što je bilo blizu duhu vremena. Ali aktuelnost nije bila za Slowackog poljem rada; sam je uostalom priznavao, da »koliko god puta se sretnem sa zbiljskim stvarima, padaju mi krila i žalostan sam, kao da moram umrijeti; ili srdit«. Zato nije nastavio u stilu »Kordjana«, nego se vratio na područje, gdje se

[1] Mickiewicz u tom djelu obrađuje pučko vjerovanje, a ujedno i katoličko, o vezi svijeta mrtvih — sa svijetom živih i izmjeni usluga, koja otud proizlazi, i široko shvaćene dužnosti ljubavi, koja zajedno sa živim ljudstvom obuhvata sve duše, koje su prije bile njegovim sastavnim dijelom.

osjećao kod kuće; zašao je na »novi put, u nov poetičan kraj, koji nije dotakla ljudska noga, u širi kraj, nego ta jadna zemlja, jer je idealan«. Na tom području nastaje »Balladyna«, »cijela slična staroj baladi...,« kako reče sam autor u pismu majci. To je dramatizirana priča i, kao takova, ne računa mnogo s ljudima niti s vremenom; osobe su tobože kršćanske, ali, kao u priči, svijet je to polubogova, vila, duhova itd. U genevskom zatišju osim »Balladyne« napisao je »Mazepu« i »Horsztynski« tragedija sina, koji koleba između ljubavi prema ocu-hetmanu i dužnosti prema domovini.

Iz Švajcarske otputovao je u Italiju; odatle preko Grčke i Egipta na Grob Spasiteljev, odakle se opet vratio u Italiju, neko vrijeme boravio je u Florenciji, a god. 1838. vrati se u Pariz, gdje ostaje sve do smrti, god. 1849.

Put na istok obogatio je poeziju Slowackog, postala je ona muška i snažna; osim toga dobiva raznolikost tonova, istočnjačku bujnost i kolorit i jake kontraste. Od te poezije samo jedan dio ukazao se u štampi, a drugo je ostalo u rukopisu i tako se nešto i izgubilo. Pod dojmom doživljaja sa putovanja na devi iz Egipta u Siriju napisao je Slowacki lirski poemat »Ojciec zadżumionych« (Otac okuženih), u kom odaje novi ton osjećaju i novi izraz religijoznosti, koja se sada počela razvijati u pjesnikovoj duši. S neobičnim uživljavanjem u tuđe boli prikazuje on tu tragediju Arapa, kojemu žena i sedmero djece umiru od kuge. Od djela u prozi izađe u Parizu 1838. »Anhelli«. To je najoriginalniji i najtužniji plod Slowackove duše, koji bi imao biti nastavkom »Kordjana«; pisan je biblijskom prozom, a prikazuje sudbinu poljske emigracije, njene svađe, bojeve i bijedu. Anhelli imao bi biti narodnim vođom. Time se Slowacki natječe s druga dva pjesnika-proroka, Mickiewiczem i Krasinskim, za vladu nad poljskim dušama. Ali svaki od ta tri pjesnika drukčije shvaća vođu naroda i drukčije ga prikazuje: Irydjon Krasinskog jest čovjek čina, a Anhelli Slowackog zadovoljava se pregaranjem i ne zaželi uskrsnuća, dok opet Mickiewiczew Konrad u takovom bezizlaznom položaju obećaje mesijanizam, apostolstvo nove riječi duha i vjere; sva tri pjesnika slažu se u tom, što ne odobravaju titranja i izdaje, što se osvećuje na onom, koji to vrši.

Između svih djela Slowackog »Anhelli« je najfantastičniji, čak do nejasnoće i misticizma. U sličnom tonu rezignacije, tuge i bola, kakovim je napisan »Anhelli«, pisana je i ona najljepša pjesma čežnje, kakovu je do sada dala poezija, »W Szwajcarji«, uspomena na boravak u Švajcarskoj (1833.—36.) i na ljubav prema Ludviki Sniadeckoj. Taj tmurno-mliječni stil »Anhellia« i »W Szwajcarji« javlja se u drami iz poljske prahistorije, u »Lilli Wenedi«.

Djela Slowackog pisana poslije boravka u Palestini čine prijelaz u posljednje razdoblje njegova stvaranja, kad se u Parizu upoznaje s naukom Towianskog.

Andrija Towianski, rodom iz Litve — kao Mickiewicz i Koscinszko, — vjerovao je u poziv i objavljenje božje, po čem bi on bio odabranikom, koji bi imao tumačiti kršćansku vjeru. Čovjeka i čine sudio je i cijenio s moralne strane; osjećao je silnu potrebu, da spozna istinu; nije se zadovoljavao sa službenom crkvom, čitao je mistične knjige, bavio se čak tajanstvenim naukama; bio je idealista, neobično osjećajan; počeo je ne samo u misli uređivati sve odnose svijeta prema nauči Kristovoj, nego i djelovati tako.

Nauka Towianskog širila se među poljskom emigracijom; podlegao joj je i Mickiewicz, a godinu dana kasnije (1842.) upoznaje se s njome i Slowacki. Tada se ta dva pjesnika i pomiriše. »Moralan potres«, piše Chlebowski u svojoj historiji poljske literature, »kakav je ta nauka izazvala u duši Slowackog, stvorio je u njegovoj osjećajnosti novi religijozno-moralni osnov i pokazala mu novi ideal, novo zamamno stanovište ne »mirne žrtve« Anhellia, nego »snažnog Božjeg radnika«, a ujedno Anđela, čiji glas »bit će glas Gospodnji«, napokon čovjeka-Poljaka, čiji »krik« bit će »krik cijele domovine«. Posljednje razdoblje Slowackovog stvaranja započinje lirikom patnje poljske duše, koja traži umrtvljenje svoga bola time, što bi se moralno podigla, zavoljela i posvetila svoje mučeništvo. »Mistični heroizam«, piše dalje Chlebowski, »koji prožima daljnji rad Slowackog, daje sada njegovoj lirici neobičnu ljepotu požrtvovnosti, radosne uzvišenosti u želji za mučeništvom, u predanosti stvari Božjoj, a ujedno i narodnoj«. Tim oznakama odlikuje se »Piesn Konfederatáw Barskich« i »Rsiadr Marek«, (Pop Marko).

U posljednje godine života, nešto poradi bolesti, koja ga sve više mučila, nešto pak poradi nauke Towianskog, koja nije voljela pjesnika, pisao je Slowacki sve manje i manje. Posljednje njegovo djelo — »Kròl-Duch«, koji u povjesnom razvoju naroda vidi i vlastiti razvoj — zasjalo je punim artizmom; to je djelo sintezom mesijanizma i misticizma.

Nemajući mogućnosti da podam sintetičku sliku nastojao sam prikazati, u najgrubljim potezima, razvojnu liniju Slowackog stvaranja. U svjetskoj književnosti zauzimat će on jedno od prvih mjesta kao artista, a za poljski narod ima on značenje i proroka, koji je vjerovao u uskrsnuće Poljske i gojio nadu, da će ona postati u budućnosti velikom duševnom snagom. Poljski narod pokazao se zahvalnim prema tom velikom svom sinu i dopremio njegove smrtne ostatke u domovinu, da počivaju, pokraj drugog pjesnika-proroka Mickiewicza, u wawelskoj grobnici poljskih kraljeva kao zalog ljepše budućnosti.

Dr. F. Crnek

FILM

Gilda Gray izvodi gimnastičke vježbe. Svojom okretnošću i lijepim formama postala je ta filmska glumica danas idealom mnogih žena. Dražest, za kojom žene toliko čeznu, postizava se, kako veli Gilda, jedino tjelesnim kretnjama i gimnastikom. Ona preporuča majkama, neka svoju djecu, naročito djevojčice, od najranijega djetinjstva potiču na ples i na ritmičko kretanje tijela. Time će se postići vitkost, elastičnost i dražest, a to je potrebno nesamo umjetnici, već i svakoj ženi, jer traži već po instinktu, da se sviđa. Vježbe tijela imadu se izvoditi savjesno dvaput na dan — jutrom i večerom — kod otvorena prozora — i to stanovitim redom, ali svakako tako, da nijedan dio tijela ne bude zanemaren. Kako te slike izvodi spomenuta plesačica, pokazuje naša slika. Takove vježbe dovode bez sumnje, barem u početku, do umornosti. Pa ako se k tome uzme u obzir, da Gilda Gray živi i vrlo dijetno, onda će biti jasno, kako se lijepa »linija« stiče i čuva samo naporom i odricanjem.

Gilda Gray pleše »Back Botton« u Paramountovu filmu »Cabaret«. Poznata filmska glumica Mary Gorecki, ili filmski Gilda Gray započela je svoju glumačku i umjetničku karijeru već u zrelim godinama i to od najprvih početaka. Ona se trga iz obiteljskoga života, ostavlja muža i dijete i zaslužuje kruh po opskurnim lokalima pjevajući poljske pjesme i plešući poljske plesove. Kasnije po svojim sposobnostima dolazi u bolje lokale i postaje omiljela plesačica. Napokon seli u Chicago i tu nastupa u predgrađu kao pjevačica i plesačica. Krajem g. 1918. svraća na sebe pozornost u New-Yorku kao plesačica Shimmya, koji je sama izumila i koji je ples postao u ono vrijeme po svoj Evropi tako popularan. Kao osobita atrakcija bude sada angažovana uz honorar od 150 dolara na sedmicu. Godine 1922. nastupa prvi put u filmu i to sa zamjernim uspjehom. U ljetu godine 1924. proputovala je Gilda gotovo svu Evropu i ubirala svuda lovorike. Nakon njezina povratka angažovana je od društva »Paramount«. Film »Cabaret« je drugi film toga društva, u kojem nastupa. Sedmični honorar njen iznosi danas 3000 dolara i zato s pravom vele, da njezine noge zlata vrijede.

*

Evropski režiseri u Americi. Ovdje su slike trojice najslavnijih režisera, porijeklom Evropljana, koji sada rade u Americi. Lubitsch je Nijemac, Corda je Madžar, a Stiller Šveđanin.

*

Mauritz Stiller

Alexander Corda

Ernst Lubitsch

*

Evropske glumice u Americi. Dvije između najpopularnijih evropskih glumica, koje sada rade u Americi, su: Lya de Putti, porijeklom Madžarica, i Greta Garbo, porijeklom Šveđanka.

*

Lya de Putti

Greta Garbo

LISTAK

WERTHERIZAM U SLIKARSTVU

Povodom stogodišnjice francuskog romantizma.

Neobična smrt Williama Turnera otkriva nam simptome bolesti stoljeća. Preteča romantike u slikarstvu, o čijim slikama piše Taine, da su postale pretjerane »otprilike kao poezija i proza Victora Hugoa« osjećao je težnju za svim, što je bizarno i ekscentrično. Ganjan željom za promjenom tražio je u osami misterioznih i nepoznatih boravišta kao i u vječitom dialogu s prirodom inspiracije svojih sanjarenja. Kao najslavniji slikar svog doba Turner je umro 1851. sakrivajući se pod tuđim imenom u nekom jeftinom hotelu Chelsea.

Od iste bolesti romantizma trpio je i njegov mladi zemljak Richard Parkes Bonington. Ne navršivši dvadeset i sedmu godinu života taj je osjetljivi i talentovani mladić, koji se poput Turnera zanosio ljepotom marina i mirnih venecijanskih kanala, igrao važnu ulogu u razvitku romantičkog slikarstva. Kao učenik nesretnog Grosa, drug Delacroixa i Géricaulta, Bonington je živio u središtu francuskog romantičkog pokreta i bio jedan od njegovih stupova. Unatoč svoje mladosti stvorio je brojna i različita djela.

Oba velika romantičara engleskog slikarstva, Turner i Bonington, ujedno su posljednji odvjeci njegove slavne loze. Obojica donijeli su u umjetnost profinjenost i ukus svog doba, ne ostavši pošteđeni od njegovih destruktivnih sila, kojima nije bilo traga u prirodnoj romantici starih engleskih pejsažista.

Romantizam je donio i vedrih stvari. Na primjer u jednoj »Barci Victora Hugoa« od Eugena Deverie nalazimo možda više lake radosti nego u čitavom baroku. Unatoč tome, osnovna je nota romantičke umjetnosti wertherizam, bolest stoljeća, ili bolje »bolest od četrdeset godina« (»maladie de quarante ans«), kako ga zove neki francuski kritičar. Epidemija duševnih patnja, o kojoj nije nitko mogao da stvori ispravnu diagnozu, nostalgija bez pravog povoda uništavala je najbolje umjetničke duhove tog doba, svršavajući u mnogim slučajevima samoubojstvom. Tragedije A. J. Grosa, Leopolda Roberta, Octave Tassaerta, Constance Mayer i ostalih proizlaze iz istih psiholoških motiva, što ih je Goethe prikazao u svom Wertheru, strastvenom slikaru i crtaču, koga je jednako poput ljubavi zanosila i umjetnost.

Pomanjkanje ravnoteže duha i strasti te neka neizlječiva melankolija obuzela je generacije, što dolaze poslije Napoleona i Bayrona, poslije republikanaca slikara Topino-Lebruna i kipara Ceracchia, osuđenih na smrt i ubijenih po nalogu Bonaparta radi zavjere. »Sva bolest ovog stoljeća — piše Alfred de Musset — dolazi iz dva razloga: oni, koji su proživjeli god. 93. i 1814. nose u sebi dvije rane. Sve ono što je bilo, ne postoji više, a ono što će biti, nije još došlo.« Poslije junačkih i borbenih vremena došla je epoha žalosnih pojedinačnih tragedija.

»Historija našeg vremena,« piše Delacroix kao umjetnički kroničar tog doba, »predstavlja nam tužne primjere nesretnog života umjetnika«. Najjači njegovi duhovi u slikarstvu svršili su samoubojstvom kao A. J. Gros i Leopold Robert ili bolešću i nesretnim slučajem poput Géricaulta i Boningtona. (Géricault je umro od pada s konja, poslije agonije, što je trajala godinu dana). Broj tragedija, što ih je tada zabilježila historija umjetnosti u pola stoljeća, trebao je da nadmaši sva vremena.

Romantizam je u slikarstvu, reagirajući na mirnu, ponešto ukočenu umjetnost klasika vladajuće Davidove škole uveo pretjeranu osjetljivost. Subjektivni sentimenti dolaze do svoje prave vrijednosti i tjeraju se do paroksizma. Istodobno javlja se sve veća potreba originalnosti. Težnja za neobičnim i bizarnim odvada i najbolje duhove na stramputicu. Bezbrižnost i spokoj artizanskog rada prognani su iz umjetnosti, a s njima i onaj duboki mir stvaranja, koji je naročito na području likovnih umjetnosti dao najveća djela.

Umjesto toga postao je sam umjetnički život bujniji i zanimljiviji. Umjetnik nije više majstor i obrtnik, kako je to bio u prеđašnjim razdobljima. Njega ne zaokuplja više toliko tehnička izvedba njegovog djela i on prije svega teži za neobičnim i bujnim duševnim životom, tražeći neprestano nove senzacije i prepuštajući se potpuno vlastitim zanosima i patnjama. Pretjerani subjektivizam djelovao je destruktivno i na najveće duhove romantike. Jedini je Delacroix bio kadar da se odhrva i da u jednoj bolesnoj sredini stvori uistinu veliko djelo.

Delacroix je također imao gledanje svojstveno svom stoljeću. Živući povučeno u nekoj staroj, osamljenoj i zapuštenoj opatiji piše svojim prijateljima: »U noći duhao je vjetar kroz loše načinjene prozore i sove, uvukavši se u crkvu, budile su nas... Volio sam šetati sanjareći sam među ruševinama tihe crkve, čiji su zidovi odgovarali na buku mojih koraka«.

Delacroix je jedini veliki romantičar slikarstva, koji je sretno proživio doba romantizma usprkos tome, što je u jednoj godini svoje mladosti zamalo izgorio u krevetu, otrovao se mjedenkom i zadavio grožđem te se uz to skoro utopio i objesio. Izgleda, da mu je najveća gorčina u životu bila, što je morao da bude kroničar svog doba, da piše bezbrojne nekrologe i žalosno bijedne historije.

Jedna od prvih, koja je najviše značila u savremenoj umjetnosti dogodila se smrću Davidovog učenika Grosa, koji je svojim djelima »Kužni u Jaffi« i »Bitka kod Eylau-a« udario temelje romantičkom slikarstvu. Izvršivši znatan utjecaj na čitavu mlađu generaciju, pa i na samog Delacroixa, Gros se kasnije odrekao nove revolucijonarne struje. Možda je upravo ta neizvjesnost umjetničkog pravca, nesigurnost i opadanje, koje se očituje u njegovim kasnijim djelima, doprinijelo njegovom očajnom koraku, a možda su tome doprinijele i njegove kućne neprilike, pošto se zlo oženio. Zna se, da je sve više zapadao u očaj, dok ga jednog jutra u junu 1835. ne nađoše utopljenog u Seini. Delacroix je opisao taj događaj: »Na večer je izišao iz Pariza i za vrijeme čitave noći lutao kroz šum i kišu Meudonske šume. Na izlazu sunca nađoše ga utopljenog u nekom malenom rukavu Seine, na mjestu, gdje je voda bila jedva četiri stope duboka«.

Iste godine prerezao si je grlo i drugi Davidov učenik, koji je također već postao slavan, Leopold Robert. Isprva se to svađalo na nesretnu ljubav, no Sainte-Beuve, koji je proučavao njegov život, govori o »bolesti umjetnika, prispjelih do međe, zabrinutih vlastitom slavom i ljubomornih da je izdržavaju«. — »Imao je želju — piše Sainte-

Beuve — da sebe nadmaši, koja ga je povukla preko ruba«. Posljednja mu je slika »Ribari Jadrana« (Pêcheurs de l' Adriatique).

Poznata je historija Prudhonove prijateljice i učenice Engleskinje Constance Mayer, koja si je pred zrcalom u svojoj sobi prerezala vrat u momentu neizvjesnog, bolesnog raspoloženja. »Ružna ljepotica« kako je zove Anatole France, čije nas slike u Louvru potsjećaju na ruku njenog učitelja, patila je od iste sumornosti stoljeća, što je natjerala Géricaulta, da za svog boravka u Londonu pokuša samoubojstvo pomoću réchauda, a Davida d' Angersa da se otruje belladonom.

Apoteozu wertherizma i samoubojstva nalazimo u djelu Octava Tassaerta. Proživljavajući čitav svoj život bijedu mansarda, a istodobno mučen snažnim sensualnim čežnjama, Tassaert je u svojim slikama obradio motive samoubojstva i sam svršio na isti način ugušivši se.

Uz bolest wertherizma pridolaze i mnogi tragični slučajevi tako česti u umjetničkom životu tog vremena. Spomenuo sam donekle vitešku smrt velikog realiste Théodora Gericaulta, prouzročenu jednom šetnjom po Montmartru. Xavier Singalon, istaknuti pristaša romantičke škole, stradao je od kolere u Rimu 1837. istom smrću kao i gospođa Mirbel, umjetnica u minijaturi. Mathieu Cochereau poginuo je na moru na putu u Palestinu, dok je bolest na plućima uništila poznatog ilustratora, jednog od prvih stvaraoca romantičke litografije Alfreda Johannota, jednako kao Michallona, umjetnika pejsaža, koji je umro od sušice u dvadeset šestoj godini i Boningtona, koji ga je preživio jedva za godinu dana.

Potreba tragičnih događaja, za kojima su težili romantičari, najteže se osvetila na samim umjetnicima.

Na bolest i stramputice, do kojih je umjetnost doveo romantizam trebala je da dođe reakcija, što se najprije javlja u mirnom Ingresovom klasicizmu, a kasnije i u snažnom individualizmu samog Delacroixa. Ingres i Delacroix, najjače pojave u slikarstvu tog doba udaljuju se od romantizma postavljajući temelje novoj umjetnosti. Obojica određuju unapred razvitak modernog slikarstva, pokazujući njegova dva glavna smjera, dva osnovna i oprečna pogleda na umjetnost: neoklasicizam i impresionizam.

Evolucija života razvila je u umjetnosti nove uslove i težnje, oprečne onima iz kojih je nikao romantizam. Premda su pogledi sadašnjice upavljeni drugim ciljevima, ipak ne smijemo da zaboravimo, što je o romantizmu pisao Baudelaire: »Tko kaže romantizam, kaže modernu umjetnost, to će reći intimnost, duševnost, boju, težnju prema beskonačnom, izraženu svim sredstvima, što ih sadržaje umjetnost«.

Otklanjajući »bolest stoljeća« treba da u romantici vidimo punoću i raznolikost duševnog života, kojih ponestaje u današnjoj umjetnosti. Dublje od svih modernih teoretičara znali su umjetnici romantike da osjete i razotkriju život. Valja to kazati na utjehu i opravdanje onih, što možda i danas lutajući ulicama traže svijetlo — reklamu novog romantizma.

Stanko Rac

IZVORNI BAKROPIS I DRVOREZ

Uz slike »Veliki majstori drvoreza«.

Naši stariji prozvaše tehniku risanja iglom na bakru, koju Nijemci nazivlju »Radierung«, imenom bakropis, jer seljakinje jaja, koja na Uskrs ukrašuju iglom, nazivlju »pisana jaja«, pisanice. Radirati znači nešto, što je napisano, nožem ostrugati da nestane, prema tomu taj izraz kaže baš protivno crtanju ili pisanju. Dugo je trebalo vremena, da većina pojmi vrijednost istisaka s bakrene ploče u kojoj je umjetnik urezao ocjelnom iglom svoje osjećaje. Makar da bakropis postoji već nekoliko vijekova, nije ni danas shvaćen onako, kako bi trebalo da ga se shvati. Ne trebamo se čuditi da i među inteligentnijim krugovima nalazimo, da se reprodukcije i originalni bakropis zamijenjuju za jednu te istu vrstu posla, a sve radi toga, što se nisu imali prilike uputiti u tajne umjetničkog bakropisa. Da za grafiku treba već viša umjetnička kultura, istančaniji ukus i osjećaj, vidimo iz raznih knjiga i kritika što su ih napisali odlični poznavaoci grafike. Ant. Dolensky piše u djelu »Moderna češka grafika« (Praha 1912.) već u samom uvodu ovo: Danas se počinje ponovno cijeniti pojedine grafičke istiske, koji imadu vrijednost originala, a nisu pukim surogatom mehaničke reprodukcije. Kod originalnih bakropisa, drvoreza i litografija je posebni odnošaj umjetnikov, to je direktno njegovo djelo. Grafičko djelo bilo ono umnoženo direktno umjetnikom ili radnikom pod nadzorom umjetnika, jeste u svakom svom primjerku originalno. Ima vrijednost naslikane kopije, izrađene autorovom rukom sa njegove slike na platnu. Umjetnik mora sam da sebi bakrenu ploču pripravi, sam da provede kemijski proces i sam djelo svoje da odštampa. Gorljivi sabirači znaju vrijednost istisaka pred potpisom (avant la lettre), vrijednost s potpisom (après la lettre) i najposlije istiske raznih stanja (l'etat).

Razumijevanje umjetničkih grafičkih istisaka sa strane estetske i tehničke možemo uzeti za mjerilo kulturne zrelosti naroda. Prilike nisu bile svagdje jednako povoljne ni paralelne s razvojem ostale stvaralačke umjetnosti, kojoj se grafika pribraja kao samostalna grana. Postupak kod bakroreza dosta je jednostavan, jer umjetnik urezuje ocjelnim noževima sliku odmah u bakar. Kod bakropisa je to drugačije. Tamo umjetnik mora da prelije bakrenu ploču sa jednom vrstom mase poput voska, preko koje piše ocjelnom iglom, koja odstranjuje taj sloj mase, da proviri ispod nje bakar. Tako nastanu male brazde kao kod oranice i u te brazde ulazi dušična kiselina HNO_3 koja izjeda bakar, dok ostalu površinu ploče brani masa, koja se na ploči nalazi netaknuta sa iglom. Bakrena se ploča posle kraćeg ili duljeg vremena vadi iz kiseline i sve ove crte koje hoćemo očuvati da ih previše ne izjede, pokrivamo sa katranom ili kakovom sličnom masom koja ne propušta kiselinu. Ovim procesom nastanu deblje i tanje crte i najposlije dobijemo razne varijacije debljina koje nam čine plastičnu sliku.

Što su ove crte dublje, to je otisak — tamniji, a što su slabije, to je otisak — svjetliji, ali i brže se izgube finoće tako, da poslije stanovitog broja otisaka posve izgube svoju jakost i svježinu.

U ove šupljine navaljamo (kad je ploča očišćena od one mase) crnu tiskarsku boju, obrišemo je nekoliko puta (s površine ploče) krpom ili dlanom ruke, a da ne istjeramo boju iz brazda i metnemo preko ploče vlažan papir, koji prolazi kroz dva ocjelna valjka zajedno sa bakrenom pločom i taj istisak vrijedi kao originalni bakropis. Kod svakog istiska ponovno navaljamo crnu boju i čistimo površinu ploče dlanom ili krpom. Svaki istisak označimo rednim brojem, jer je to veoma važno. Neki bilježe cjelokupni broj istisaka i onaj koji je po redu po

prilici ovako: 5/30 t. j. peti otisak, a trideset u svemu. Ploča se poslije tridesetog istiska ima uništiti, jer inače nema smisla navadati posljednju brojku. Neki opet grafičari čuvaju sve svoje ploče pa bilježe istiske rednim brojkama. Ove brojke se pišu obično u lijevom kutu bakropisa, dok se u desnom kutu umjetnik potpiše. Potpisom tvrdi da je bakropis sam izveo, ili da je pod njegovim nadzorom tiskan. Što je brojka u lijevom kutu manja, tim ima bakropis veću vrijednost.

Uz originalni bakropis je osobito važan d r v o r e z, koji je u toliko jednostavniji, da ne moramo tehnički postupati kao u bakru.

Ova umjetnost je zapravo rodila štampu g. 1440., jer je po svoj prilici I. Gutenberg pomoću drvoreza došao na rezanje slova za štampu. Ispočetka se rezalo na drvenoj ploči cijeli tekst, a kasnije se dosjetiše rezati (slovo po slovo) da ih uzmognu slagati i razlagati. Knjigotisak ili typografija tako dospije i do Politypie, to jest mnogostručenja pomoću lijevanja, koje dovede tisak do pravih velikih rezultata. Dok se je tipografija razvijala, drvorez je dobivao sve jači izražaj u umjetnosti rezanja tako, da dostiže za vrijeme Albrechta Dürera i Hans Holbeina do prve svoje sjajne epohe t. j. 1500.—1513. Poslije se poče drvorez sve više gubiti, a u 18. vijeku propade sasma, ali se zato razvila daleko više tehnika rezanja u bakru (bakrorez).

Drvorez se kao grafično-ilustrativna metoda pojavljuje u 19. vijeku, iz Engleske, gdje genijalni slikar i grafičar B e v i c k, sa svojim radnjama daje smjer u Xilografiji 19. stoljeća. Tako niče čitava škola grafičara, koji su grafici osigurali uspjeh. Iz Engleske prenesena je ova metoda u Francusku i Njemačku. Francuska dobiva u Messonierovim C o n t e s R o m o i s gravure Lavoignotom i Levilleom vrhunac drvoreza, a Njemačka sa Menzelovim: Ž i v o t F r i e d r i c h a V e l i k o g, djela kongenialne umjetničke vrijednosti.

Graveri četrdesetih godina utvarahu si mnogo, možda zato, jer su nikli iz dobrih i obrtničko savršenih škola. Ovo utvaranje nekih gravera ide na samu štetu umjetničkog nacrta po kojemu je ovakav radnik morao rezati. Graver je višeput u umišljenosti svojoj parao preko drvene ploče omalovažavajući umjetnikov crtež, no tome su u mnogočem skrivili i sami umjetnici. Dotjeralo se tako daleko, da je graver skoro postao korektorom umjetničkim, tim više što je bivao veći interes za tehniku drvoreza.

Brzina nakladatelja tražila je jeftin umjetnički posao, jeftino izdanje, a graver nije osjećao ništa za umjetničku stranu na štetu i kvalitet posla. Kako se u posljednjih deset godina razvija smisao za ilustraciju i umjetnički opremljenu knjigu to će umjetnici zauzeti ponovo uloge u vođenju umjetničkih izdanja.

Grafički problemi bijahu najviše rješavani u crnobijelim efektima, kojima se obraćala mala pažnja i u samoj Njemačkoj, gdje rade glasoviti C h o d o w i e c k i i slavni crtač M e n c e l.

U širim slojevima nema još ni danas pravog razumijevanja za u m j e t n i č k i o p r e m l j e n u knjigu, ali će se to vremenom kultivirati, jer treba žrtava sa strane samih nakladnika i umjetnika. Sa umjetnički tiskanom knjigom ide uporedo i umjetnički uvez, koji je kod nas vrlo slab i neumjetnički. Razne šare i šablonska slova jasno pokazuju koliki je ukus, a o ručnoj izvedbi (rezbarija u koži) nije se skoro ništa radilo, dok u svijetu ima čitavih mapa i brošura o uvezu knjige.

Kad je knjiga lijepo opremljena, da se može svojom vanjštinom i nutrinom slagati sa svim ovim principima umjetničke opreme, dolazi u ruke bibliofila, koji je pomno meće u svoju biblioteku.

M. D. Đurić

BILJEŠKE

† VLADIMIR LUNAČEK

Tiho i gotovo neprimjetljivo, kako je već ušlo u običaj da odlaze svi naši književnici bez velikih titula i društvenih položaja, otišao je i ovaj naš marljivi književni radnik: popularni publicista i kritičar, pa skoro nepoznati novelista i dramatičar. Smrću Vladimira Lunačeka osjetljivo je prorijeđen i onako malobrojni red onih naših književnih i umjetničkih boraca, što su uzeli za svoj životni zadatak: borba za našu umjetničku afirmaciju i nastojanje, da se svima umjetničkim manifestacijama prokopaju putovi do shvatanja i usvajanja publike.

Pedeset i četiri godine života (od 23. siječnja 1873. u Vinkovcima do 1. kolovoza o. g. u Zagrebu), koji započinje po uobičajenim stepenicama njegovih plemenitaških predšasnika od gimnazijskih do univerzitetskih, juridičkih studija, nisu stvorile od njega nikakvog karijeristu ni društvenog ilustrissimusa, jer je tu započetu liniju prekinula tipična boemska narav i jaka književna ambicija. Dvadeset i devet godina književnog rada (počeo s novelističkim radom u karlovačkom »Svjetlu« 1898.) nisu dale onako velikih rezultata kakve daju originalni duhovi ili društveno sređeniji ljudi. Mjesto u dubinu, njegov rad je išao u širinu: od novela i drama do slikarskih i kazališnih studija, od naučnih i književnih kritika pa do publicističkih eseja i novinarskih feljtona. Neprestani rad po redakcijama (Agramer Zeitung, Dnevni list, Vijenac, Ilustrovani Obzor, Obzor) nije dopuštao veliko uronjavanje i zadržavanje na jednoj struci ili na nekoliko problema tome duhu, koji je po svojoj naravi bio eklektičan i volio da se makar i s površine dotakne svakog duševnog područja i svakog aktuelnog problema negoli da na jednoj strani izgrađuje svoje shvatanje i da na jednoj liniji koncentriše svoj rad. Lunaček je bio, može se reći, zadnji predstavnik onih naših polihistora, što su u ovim našim kulturnim prilikama i neprilikama — gdje su discipline još nediferencirane a kulturni rad više propagandistički i popularizatorski nego originalan i stvaralački — i sami bili više kulturni pedagozi i propagatori nego stvaraoci i krčitelji. Pa ipak počevši s onom generacijom, što je stvorila »Hrvatsku Modernu« Lunaček je iza starih kritičara (Markovića, Šrepela, Hranilovića i dr.) sa svojim vršnjacima (Matoš, Marjanović) podigao niveau književne kritike davši joj, ako ne veću dubinu, ali više životnog elana i umjetničke sugestije, smatrajući kao i Matoš kritiku više umjetničkom parafrazom, datom u obliku impresije nego naučnom analizom sa dogmatskim prin-

cipima. Možda je i taj njegov stav jedan od glavnih uzroka, da je on s jednakom okretnošću ulazio u sva umjetnička područja davši ipak veće rezultate i kazališnoj i likovnoj umjetnosti negoli književnosti. Naši slikari gube u njemu svoga duhovitog arbitra i nepristranog interpretatora, naše kazalište svoga najboljeg poznavaoca, kome ambicije i rivalstvo nesposobnih konkurenata nisu dali da u praksi primijeni svoje znanje.

Književnici gube u njemu svoga druga u teškom radu na kulturi duha i afirmiranju književnih vrednota; druga, koji nažalost nije u redakciji lista, kome je žrtvovao pola života i sam predstavljao u njemu vrijednost, ostavio nijednog talentovanijeg učenika ni pismenijeg nasljednika, da bi bio u stanju bar na tome mjestu nastaviti njegov rad, makar je i ostavio izvjestan broj praznih imitatora.

Među ovim dvjema svijećama Trepšeova simboličnog crteža utrnuo je i opet jedan živi duh, pa neka nas i ova prilika sve podsjeti na dužnost, da plamenom shvatanja i oduševljenja podžižemo nove duhove dajući im podstrek i snagu u borbi za podizanje našeg književnog života i našeg književničkog staleža.

KNJIŽEVNE ZANIMIVOSTI.

Književni natječaji u Americi. U zadnje vrijeme počela je i Amerika, koja inače ne pokazuje veliki smisao za umjetnost i kulturu duha, posvećivati veću pažnju književnosti. To se vidi po učestalim konkursima, u kojima su nagrade upravo amerikanske. Tako je nedavno jedno nakladno poduzeće raspisalo nagradu u iznosu od 25.000 dolara (!) za najbolju romantičnu novelu. Interesantno je napomenuti da je uvjet za natjecatelje taj, da se mogu natjecati samo oni pisci, koji nisu još došli do glasa. Termin za predaju rukopisa je 1. januar 1928. godine. Jedno drugo poduzeće raspisalo je isto tako natječaj za najbolji roman jednog muškarca uz nagradu od 25.000 dolara a uz istu nagradu za najbolji roman jedne žene. Treće poduzeće »Forum« raspisalo je natječaj za najbolji roman iz amerikanske povijesti. Nagrada iznosi 7.500 dolara, a ovdje se mogu natjecati sve nacije.

Manuskript Poeova »Gavrana«, te u svemu svijetu poznate pjesme najpoznatijeg amerikanskog pjesnika, prešao je sada u ruke jednog trgovca. Taj rukopis (zapravo kopija) bio je dosada u posjedu familije Whitaker. Poe je posvetio tu svoju proslavljenu, mnogo citiranu i objašnjavanu, pjesmu svome školskom drugu S. A. Whitakeru i na rukopisu se nalazi potpis »Edgar A. Poe«. Honorar, koji je Poe dobio za tu svoju pjesmu od jednog njujorškog lista, iznosio je 10 dolara, a vrijednost ove sačuvane kopije rukopisa procijenjena je na 10.000 engleskih funti. Eto, takva je sudbina i velikih književnika.

Društvo prijatelja nove Rusije u Francuskoj osnovano je nedavno u Parizu na sasvim nepolitičkoj bazi, a cilj mu je međusobno upoznavanje francuske i ruske savremene kulture. Ovo se društvo tumači kao izvjesna reakcija na reakcionarni, katolički i kulturno-konzervativni pokret, koji preotima sve više maha u Francuskoj, i to najviše s parolama protiv Rusije i Istoka uopće, a za tobožnje očuvanje stare evropske civilizacije. Jedan od voda tog novog društva je Georges Duhamel, koji se je nedavno povratio iz Rusije, gdje se je informirao o tamošnjem kulturnom životu i prilikama. Da se s tim prilikama nije razočarao, kako bi željeli ruski emigranti, vidi se po tome, što se je s oduševljenjem poslije svoga puta stavio na čelo tome novome društvu, u kome se nalaze ponajvažnija imena francuskog intelektualnog svijeta, kao: Charles Vildrac, Luc Durtain, Jean-Richard Bloch, Albert Gleizes itd.

Sedmica štampe u Moskvi. Povodom petnaestgodišnjice legalnog izlaska lista »Pravda« (prvi put izišao 5. maja 1912.) priredili su Rusi sedmicu štampe. Uz razna propagandistička predavanja, veliki sajam knjige pod vedrim nebom i dr. izdali su priredivači i jednu vrlo interesantnu statistiku, iz koje vadimo ove podatke. Tiraža novina iznosi sada samo na teritoriju U. S. S. R. 8,000.000, a prije rata (1913.) iznosila je samo 2,500.000. Broj novih knjiga, izdatih u godini 1926. na području RSFR (u samoj Rusiji, ne računavši tu Ukrajince, Bjeloruse i dr.) iznosi 36.680 s tiražom od preko 120,000.000; dočim je g. 1913. iznosio broj novih knjiga za čitavu Rusiju samo 26.343. U današnjoj Rusiji ima oko 250.000 radničkih i seljačkih dopisnika, od toga 20 procenata žena. Časopisa samo na teritoriju RSFR ima danas 1.079, od toga 44 književno-umjetnička, 45 pučko prosvjetnih, 69 medicinskih itd. Po ovim samim ciframa vidi se, koliko su smiješne obmane nekih ruskih emigranata pisaca kod nas, koji u svojoj prevelikoj mržnji na boljševike obmanjuju našu publiku, kao da u današnjoj Rusiji nema nikakva kulturnog života.

Jedna nevjerojatna cenzura. Povodom petnaestgodišnjice Strindbergove smrti imala je u Cambridgeu biti prikazivana njegova drama »Gospojica Julija«. Međutim na opće iznenađenje Chamberlain je zabranio prikazivanje toga komada. Motivacija te zabrane je više smiješna nego čudnovata. Komad je naime zabranjen zato, jer tu Strindberg, kako je poznato, prikazuje kako se grofovska kći zaljubljuje u slugu svoga oca. A to lord Chamberlain ne može nikako da dopusti! Eto takve su aristokratske predrasude.

Shaw o Parižanima. Poznati ruski režiser i glumac Pitoev, koji ima sada svoje kazalište u Parizu, zamolio je Bernarda Shawa, da može u svojoj originalnoj režiji iznijeti pred parišku publiku njegov komad »Antonije i Kleopatra«. Shaw mu je to dopustio i za tu prigodu napisao jedan prolog koji je imao da se izreče prije prikazivanja komada. Međutim, kad je Pitojev pročitao taj prolog, vidio je da Shaw upravo grdi Parižane nazivljujući ih malograđanima i gledajući ih s jednakim prezirom kao što gleda Engleze. Pitoev kao pariški gost nije se usudio da taj prolog iznese, jer bi s time mogao samo sebi naškoditi, pa je zamolio Shawa, da ispusti taj prolog. Shaw opet ostao je odlučno kod svoje odluke i stavio je Pitoeva pred dilemu: ili da iznese komad s prologom ili ga uopće ne smije iznijeti. Pitoev opet nema kuraže i tako je to pitanje ostalo neriješeno.

Jedan originalni proces. Lunačarski, taj najagilniji sovjetski prosvjetni radnik i vatreni propagandista prosvjetnog komunizma, došao je na jednu vrlo originalnu ideju, kako bi utjecaju stare ruske literature na današnju rusku publiku dao jedan markeistički pravac. On je obrazovao jedan čitavi proces sa svim formalnostima i optužbe i obrane, i to proti glavnim licima poznatog Puškinovog djela »Evgenij Onjegin«. S marksističkog stajališta optuženi su Onjegin, Tatjana i Gremin radi svojih postupaka i karaktera, kakav im je dao veliki pjesnik. Nakon temeljite optužbe i obrane izrečena je konačno osuda, kojom je Gremin osuđen na smrt, Onjegin na 20 godina tamnice, u kojoj ima temeljito da prostudira djela Marxa, Engelsa, Lenjina i dr. A šta je bilo sa sentimentalnom Tatjanom? Ona je proglašena duševno ograničenom

t. j. glupom guskom i kao takva puštena je na slobodu! Svakako je ovaj fiktivni proces vrlo čudnovat, ali za psihologiju masa mnogo je odlučniji nego ikakva kritika, što je dobro znao Lunačarski kad ga je poveo, iako se nama čini smiješnim. Samo kad bi se ta praksa uvela i u drugim državama, nikada ne bi prestali ti procesi. Jedan pozitivan rezultat imali bi ipak takvi procesi: oni bi mogli najviše zainteresovati široke mase za literarna djela, jer su današnjoj masi najdraža djela ,uz koja su vezani skandali i procesi.

Poljski autori kao nakladnici. Da pomognu rješavanju krize knjige, došli su poljski mladi pisci na ideju, da se sami udruže u jedno nakladničko udruženje. Kapital će sakupiti sami među sobom i na zajednički riziko izdavati pjesnike i pisce akcionere. Naši literati mogli bi to učiniti istom onda, kad bi imali nešto kapitala, a o tome nema ni govora, kada i onako jedva žive. Možda bi to mogli učiniti imućniji prijatelji književnosti, kad se tome ne možemo nadati ni od naših indolentnih malograđanskih nakladnika ni od naših t. zv. književnih, a stvarno samo paradnih društava. To bi svakako književnicima koristilo više od svih organizacija, koje sve iz reda nemaju solidnog temelja ni velikog smisla, kao ni velike koristi za književnike i književnost.

Lica romana i imena ulica. U Americi ulazi sve više u modu nazivanje ulica po slavnim engleskim piscima. Sada su u Filadelfiji došli na jednu originalnu ideju. Oni su okrstili svoje ulice ne po imenima pisaca, nego po njihovim glavnim djelima i junacima tih djela. Tako je jedan od najglavnijih filadelfijskih krajeva okršten po slavnom romanu Waltera Scotta »Kenilworth«, a sve ulice ovoga kraja nose imena glavnih lica toga romana. I naši kompetentni mogli bi se ugledati u taj primjer, jer i to služi popularisanju književnosti.

Novo društvo belgijskih pisaca. U Brüsselu se je jedna oveća grupa mladih pisaca udružila u novo društvo »Humanisme«. Po svom karakteru ta je grupa revolucionarna. Svoju revolucionarnost dokumentira to društvo time, što se je opredijelilo politički za komunizam, a književno-umjetnički za nadrealizam (surréalisme). Samo je pitanje, kako će se spojiti ova dva oprečna pojma, jer nadrealizam negira marksistički materijalizam, a onda nadrealizam nije tako ni revolucionaran, koliko se predstavlja. Ako se stavlja u omjer prema političkim ideologijama, nadrealizam je bliži političkim reakcionarcima negoli progresistima.

Najstarije novine svijeta, kineski list »Čing Pav«, koji izlazi već 600 godina, prestao je radi kineskog revolucionarnog pokreta izlaziti. Tako bar javljaju pariške »Nouvelles Littéraires«.

Novo djelo B. Shawa. Bernard Shaw dogotovio je svoje veliko djelo o Socijalizmu, na kome je, kako javljaju, radio već više godina, a koje svi očekuju s velikom znatiželjom. Sada sprema jednu novu historijsku dramu o Franji Asiškome. To će biti svakako senzacija, jer smo znatiželjni, kako će ovaj nepomirljivi socijalista obraditi i predstaviti katoličkog sveca.

ODGOVORI UREDNIŠTVA.

F. M. V., Ljubljana. Vaša »Priča o istini« je feljtonsko rezonovanje, koje ni po temi ni po obradbi ne spada u beletristiku. Ovo spada prije u kakav pedagoški list.

Z. J. S. Vaša crtica »Jedno pismo« je i odviše svakodnevna ne samo po temi, već i po načinu na koji je ta tema obrađena. Svakako bi bilo zahvalnije da ste svoje pero okušali na nečemu, što ima smisla. Osim toga je rukopis pun pravopisnih i gramatičkih pogrješaka.

V. D. Vaša »Mornareva šaka«, iako s interesantnom temom, ne daje ono, što bi mogla i morala dati. Tehnika je odviše banalna, a stil vrlo slab.

B. V. »Prelomljena kost« i ovako prerađena nije dovoljno izrađena. Tragični svršetak traži svakako opširnije motivacije. Psihologije nema nikakve. Isto tako ni dijaloga, nego je sve dato u opisima, a priča, koja se sastoji samo od opisa, ne može nikako biti živa.

H. Č., Sarajevo. Vaša pjesma »Plač na visinama« ima u sebi vidljivihUjevićevih elemenata. Inače Vam je bolja od prijašnje. Još ćemo čekati, dok vidimo, šta možete dati.

V. Vl., Jaska. Vi ste odviše plodan. Bolje bi bilo da manje pišete i da više izrađujete svoje stvari. Stihovi su Vam bolji od proze, kako vidite i po našem izboru. Osim toga čitajte modernije pjesnike, da savladate teškoće u tehnici. Dobro bi bilo da čitate Nazora, jer ste mu najbliži, a on i Ujević će Vas najviše naučiti o tehnici pjesme.

S. B., Zagreb. Vaš stihovi su kao zapisi iz dnevnika. Ovako šablonski ne mogu nikoga zainteresirati. Osim toga vidi se, da ne čitate današnjih pjesnika.

M. S., Sarajevo. Vaša »pjesma« »Moji svetovi« nije pjesma nego feljton. »Crna kava — Cura plava« mogu biti dobre stvari, ali samo u naravi. U ovakvim stihovima gube te lijepe stvari sav svoj čar.

M. Š. Stari. Vaši stihovi su sušta proza i pričanje. Okanite se na silu traženih slika, kao što je ova: »Srebrena je mesečina zacvililа«. Takve slike nisu nimalo pjesničke.

N. M. L. Vaše pjesme i po dikciji i po temama odviše su starinske. Nisu izrađene i nimalo ne »djeluju«.

F. P. »Tama je tama, ne vidi se svjetlu traga — Plavo nebo pokrila sada gusta magla«! To je i za ilirske stihotvorce bilo banalno.

Vanda M. Vi pitate u stihovima, da li će se zemlja iza Vaše smrti oko sunca vrtiti. Ja Vas uvjeravam da hoće, ali tješite se, da ćete i Vi imati svoje trabante. A to, što velite: »I ja plačem v'jek«, to Vam nikako ne vjerujemo. Vi žene ste odviše egocentrične, šta ćemo! A ako mislite nastaviti stihovanje, svakako prije mnogo i redovito čitajte dobre pjesnike.

D. S., Varaždin. Od poslatih pjesama ne možemo nijednu upotrebiti, jer su sve polovične. Priču možete podignuti u redakciji, jer je ne možemo upotrebiti. Samo znate valjda, da se rukopisi ne vraćaju. Mi ih ne možemo čuvati, jer kad bi to radili, ne bi ih imali gdje metati, toliko ih dolazi. Tko šalje rukopis, znači da je saglasan s prncipom redakcije, da se rukopisi ne vraćaju. Toliko za u buduće.

V. K., Mitrovica. Vaše pjesme izgleda, da su inspirisane i ispjevane nakon čitanja knjige »Hrv. Mlada Lirika.« Ima tu i Wiesnera i Cerine i Ujevića. Da vidimo, šta imate još.

S. M., Beograd. »Majci« je pod Ujevićevim utjecajem, a Mladosti i Poslednja pesma su više retorična pričanja nego pjesme.

L. O., Mostar. Vi se nikako riješiti banalnih tema. Kao da ništa ne čitate. Izgleda, da ste sada čitali Kranjčevića. Ali Kranjčevića je teško imitirati. Čitajte i novije i učite se tehnici i dikciji.

O. C. Ni ove pjesme ne možemo upotrebiti. Vi se nikako ne mičete s mrtve tačke. Treba poći dalje. U Vašim godinama je svakako potreban veći i vidniji razvoj.

I. A. I., Sarajevo. Vaše crtice ne daju ništa novoga, što nije već u toj formi napisano. Onda treba da se okanite banalnih epitetona kao »zlaćane zrake« i dr. Pokušajte da savjesnije izradite koju crticu.

M. A. Vaša »Sjećanja« su samo površan crtež, a to je vrlo malo. Osim toga rukopise treba pisati samo na jednoj stranici, jer je ovako nezgodno i čitati i štampati. Pjesma »Majska noć« već radi stihova »a azurno more ko smaragd se blista« i »Seoski vazduh nadimlje grudi« ne može se štampati.

J. O., Zenica. Ni ove Vaše pjesme nisu mnogo uspjelije od »Indijske plesačice«. Ako Vam je svih pet stotina pjesama, koliko ih imate, ove vrijednosti, onda ih slobodno zaključajte, pa uzmite knjige dobrih pjesnika i čitajte sve dotle, dok se ne uvjerite, da svih tih 500 treba zapaliti i početi iznova.

J. P., Kikinda. Možete nam za pokus poslati jednu svoju veću stvar (možda novelu?) pa da vidimo.

D. Š., Zagreb. Vaša priča »U sej vrime godišća« je samo jezično-folkloristički interesantna. Inače je kompozicija slaba, a pričanje naivno.

P. N. Omiš. »U samostanu« je neizrađena slika. Stil je vrlo slab, a priča je nesigurno vođena.

I. K., Zagreb. Vaša crtica »Primorci« i nema sadržaja. Ako se hoće opisati jedan momenat, onda ga treba mnogo umjetničkije dati. U buduće pišite samo na jednoj stranici.

Seljanin. Vaša priča »O onoj koju sam ljubio« je i po temi i po obradbi trivijalna. Sve samo pričanje u opisima, bez dijaloga, bez živosti, a i bez većeg smisla. I vi, kada šaljete, pišite samo na jednoj stranici.

Teo D'Or, Z. Kao što i ovaj naslov, tako Vam je i priča »Kidanja« puna nečega afektiranoga. Pisati o proinstitutkama izgleda svakom mladiću u pubertetu vrlo interesantnim i neobičnim, a u stvari te su teme vrlo obične i vrlo banalne, kada se ovako formulišu. Nije novela, ako se napiše što veći broj stranica o svojim tako svakodnevnim doživljajima. Jer, umjetnički gledani, to i nisu nikakvi doživljaji. Treba se naučiti doživljavati, a onima koji hoće da pišu novele, treba za to i iskustva i studija i — onoga trećega, što se zove talenat. U Vašem radu nismo našli nijednu od ove tri stvari.

Profesor. Stihovi Vašega učenika, što ste nam ih poslali, mogli ste vidjeti i sam, nisu još ni iz daleka zreli za štampu. Ima tu još mnogo početničkog igranja i borbe sa izražavanjem. Svakako bi dobro bilo, da ga uputite u lektiru.

M. L. Evo ovako treba da pišete priče i uspjeh Vam neće manjkati. Ova Vam je mnogo bolja od one »Gladne životinje«, makar Vi i drukčije mislili, i savjetujemo Vam, da samo na ovaj način nastavite.

Jedno upozorenje mladim saradnicima. Još jednom upozorujemo najmlađe saradnike, da ne budu odviše nestrpljivi i da ne traže privatne i opširne odgovore, jer mi na njih ne dospijevamo osim u iznimnim slučajevima, kada se radi o velikim radnjama. Rukopisi treba da budu pisani čitljivo i samo na jednoj stranici običnog formata kancelarijskog papira, a nikako na listićima. Na ovom mjestu će dobiti odgovor svatko, tko pošalje svoj rad, a ne bude štampan. Tko želi da ostane anoniman, neka naznači šifru.

UMJETNOST U ZAGORSKIM CRKVAMA.

Članak g. prof. Đure Szaboa »O oltarima u našim crkvama« prenijeli smo iz »Narodne Starine« dra. Josipa Matasovića, jer je vrijedno da se i šira publika upozna s ovim vrlo interesantnim i lijepo pisanim člankom. G. Szabo stavio nam je i dotične slike (klišeje) na raspolaganje, na čemu mu posebna hvala. Da upoznamo svoje čitaoce i s ovakvim stvarima, mi ćemo odsele posvećivati čitave brojeve našim narodnim umjetninama i starinama, za koje inače znaju samo stručnjaci, a morao bi ih poznavati svaki naš inteligenat. Tako ćemo naredni ilustrovani broj posvetiti starom Zagrebu i donijet ćemo vrlo veliki broj najzanimljivijih slika i opisa. Poslije toga doći će na red stari gradovi, narodne nošnje itd. Tako ćemo svojim čitaocima pružiti i pouku zajedno sa zabavom.

NAREDNI BROJ.

Naredni broj bez ilustracija izlazi 1. rujna. U njemu će se početi objavljivati studija Ivana Nevistića o Gjalskome, a pored ostalog materijala ističemo, da smo za taj broj dobili jednu oveću vrlo interesantnu legendu u stihovima od Vladimira Nazora, koju je naš odlični pjesnik napisao ovoga ljeta. Isto tako dobili smo jednu novelu od novog i originalnog pripovjedača Momčila Nastasijevića, koji je svojom knjigom »Iz tamnog vilajeta« od kritike jednoglasno pozdravljen i priznat kao najoriginalniji pisac. Upozorujemo već sada naše čitaoce na ove stvari.

IZ UPRAVE.

I valjanost opreme i redovito izlaženje našega lista ovisi samo o redovitom plaćanju pretplate. Eto to velimo našim dužnicima, a oni mjesto riječi neka učine djelo dužnosti.

**Izdavači i vlasnici: Dragutin Nemet i dr. Odgovorni urednik: Dr. F. Nikolić, Zagreb, Meduliceva 30.
Tisak Jugoslovenska štampa d. d. u Zagrebu.**